

UNIwersytet WArmińsko-MAZurSKI W OLSZTYNIE
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

CIVITAS ET LEX

ISSN 2392-0300

2023 / 1(37)

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politécnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria), Anatolii Rachynskiyi (National Academy of Public Administration under the President of Ukraine – NAPA, Ukraina), Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Mariusz Solis (Kwatera Główna NATO), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Paweł Tarasiewicz (Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University “CAROL I”, Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Marcin Kryński (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ historia: ks. Jacek Wojda (AKW), Markus Kirnke (Uniwersytet w Lugano, Szwajcaria), ◇ komunikacja społeczna i media: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), Dinos A. Kerigan-Kyrou (Partnership for Peace Consortium, Irlandia), ◇ nauki o bezpieczeństwie: Piotr Gawliczek (UWM), Maksym Tyshchenko (National Defence University of Ukraine in Kyiv), ◇ nauki o polityce i administracji: Piotr Wojnicz (UWM), Xayal Iskandarov (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces), ◇ nauki prawne: Sławomir Kurska (Uniwersytet SWPS), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (Uczelnia Łazarskiego)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

Czasopismo jest wydawane pod auspicjami programu NATO DEEP / An international scientific journal published under the auspices of NATO Defence Education Enhancement Program

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”

19-300 Elk

ul. Kościuszki 23

tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08

online: <http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/>

<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2023

Wydawnictwo UWM

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn

tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38

www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70

Ark. wyd. 6,75; ark. druk. 5,75

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 87

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

HISTORIA / HISTORY

Ks. Wojciech Guzewicz , Kościoły i parafie diecezji ełckiej (cz. 7) / Churches and parishes of the Diocese of Ełk (part 7)	7
---	---

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

Maksym Tyshchenko, Olexander Shapran, Yevgen Sudnikov, Yevgenii Makhno, Piotr Gawliczek , Distance learning system of the professional military education institution: problematic issues of formation	17
Andrzej Soboń, Marta Adamczewska , Organizacje społeczne w realizacji zadań proobronnych / Social organizations in the implementation of pro-defence tasks	27

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

Joanna Maniszewska-Ejsmont , O potrzebie przyjęcia <i>de lege ferenda</i> sankcji bezskuteczności zawieszonyj (<i>negotium claudicans</i>) przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka / Considerations on the need to adopt <i>de lege ferenda</i> a suspended invalidity sanction (<i>negotium claudicans</i>) in actions of the child's property management	39
Weronika Ścibor , Ograniczenie jawności zewnętrznej procesu w dobie początków pandemii COVID-19 / Limiting the openness of trials in the early days of the COVID-19 pandemic	53

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

Marcin Smereczyński , Proces prawotwórczy w prawie kanonicznym / The law-making process in canon law	69
---	----

RECENZJE / REVIEWS

Ks. Wojciech Guzewicz , „Święci nie przemijają. Święci wołają o świętość”. Grzegorz Polak, <i>Proboszcz z Suwałk. Droga do świętości ks. Kazimierza Hamerszmita</i> , Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2022, ss. 123	87
--	----

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Państwo! Rozpoczynamy dziesiąty rok wydawania naszego periodyku naukowego „Civitas et Lex”. Pierwszy w nowym – 2023 – roku numer naszego pisma składa się z siedmiu materiałów naukowych, wśród których znajduje się sześć artykułów naukowych oraz jedna recenzja. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy wdzięczność i składamy podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

W związku z tym, iż jedną z wiodących dyscyplin w naszym piśmie jest historia, postanowiliśmy otworzyć dla niej odrębny dział, do prowadzenia którego zaprosiliśmy ks. dra Jacka Wojdę z Akademii Katolickiej w Warszawie, uprzednio akademika paryskiej Sorbony, a także p. prof. Markusa Kirnke z Uniwersytetu w Lugano (Szwajcaria), członka międzynarodowej organizacji badawczo-naukowej CEDICLO.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdują Państwo na naszej stronie internetowej (<http://www.uwm.edu.pl/elk/publikacje/?p=16/>) oraz na stronie Platformy Czasopism UWM w Olsztynie (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>). Serdecznie zapraszamy.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

HISTORIA / HISTORY

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ

KOŚCIOŁY I PARAFIE DIECEZJI EŁCKIEJ (CZEŚĆ 7)

W siódmej części cyklu – *Kościół i parafie diecezji ełckiej* – zaprezentowane zostaną ośrodki kościelne w Ełku (św. Jana Pawła II), Filipowie, Gawrych Rudzie, Gąskach i Gibach. Najstarszą parafią w tym gronie jest Filipów (powstała ona w drugiej połowie XVI w.), najmłodszą zaś – pw. św. Jana Pawła II w Ełku (erygowana w 2005 r.). Przy każdym kościele i parafii podawane są szczegółowe informacje, np. kiedy dany ośrodek powstał, kto go erygował oraz w jaki sposób jest zbudowana świątynia. Ponadto poszczególne opracowania zawierają informacje o lokalnych cmentarzach i różnych pomnikach nie tylko o charakterze religijnym, ale także pozareligijnym, opisy plebanii (zaplecza socjalnego parafii), wykazy miejscowości lub ulic przynależnych do parafii, zestawienia dotychczasowych proboszczów, informacje o wikariuszach oraz innych duchownych działających w parafiach. Dowiadujemy się też o ulokowanych tam zakonach (jeśli istnieją) oraz osobach powołanych, wywodzących się z omawianych wspólnot. Bazą bibliograficzną opisów stały się zasadniczo źródła drukowane, prace magisterskie (najczęściej poświęcone parafiom i miejscom kultu) oraz opracowania (literatura przedmiotu) – wykaz bibliografii znajduje się pod każdym hasłem.

Ełk (Św. Jana Pawła II)

Parafia pw. św. Jana Pawła II utworzona została jako wotum wdzięczności za papieską wizytę, która odbyła się 8 czerwca 1999 r. w Ełku. Zlokalizowana jest na Osiedlu Jeziorna (na Barankach), tam gdzie lądował Jan Paweł II. Miejsce zostało upamiętnione Krzyżem Papieskim, który stoi do dzisiaj. 20 stycznia 2005 r. bp Jerzy Mazur powołał formalnie parafię pw. św. Faustyny Kowalskiej i określił jej granice. Administratorami parafii byli kolejno salezjańscy proboszczowie parafii pw. św. Rafała Kalinowskiego. 8 czerwca 2012 r., w trzynastą rocznicę wizyty Jana Pawła II w Ełku, biskup ełcki zmienił wezwanie parafii na bł. Jana

Pawła II (a następnie świętego) i 16 czerwca tegoż roku posłał ks. dr. Tadeusza Białousa na proboszcza z misją tworzenia duchowej i materialnej wspólnoty parafialnej. Parafia wchodzi w skład dekanatu pw. Matki Bożej Fatimskiej w Elku.

Po otrzymaniu pozwolenia na budowę, z parafii pw. św. Rodziny w Augustowie przewieziono podarowaną kaplicę i postawiono na nowym miejscu przeznaczenia w Elku. 21 października 2012 r., w wigilię wspomnienia Jana Pawła II, odbyło się uroczyste jej poświęcenie. Kaplica na planie pięciokąta jest zbudowana z drewna. To obiekt o powierzchni użytkowej ok. 400 m². Wewnątrz kaplicy centralne miejsce zajmuje prezbiterium, a w nim krzyż z figurą Chrystusa Ukrzyżowanego, tabernakulum oraz obraz „Mater Ecclesiae Totus Tuus” – Matki Kościoła (jest to kopia mozaiki znajdującej się w Rzymie na placu Świętego Piotra). Obok ołtarza głównego są jeszcze dwa ołtarze boczne (Miłosierdzia Bożego oraz św. Jana Pawła II).

Ponadto na terenie parafii znajdują się inne kaplice, jak np. pw. Miłosierdzia Bożego w Szpitalu „Pro Medica” w Elku (przy ul. Baranki 24), pw. Miłosierdzia Bożego w Domu Pomocy Społecznej „Misericordia” w Elku (przy ul. ks. prał. Mariana Szczęsnego 5, od 2022 r.) oraz pw. bł. Marianny Biernackiej w Domu Samotnej Matki w Elku (przy ul. ks. Mariana Szczęsnego 1). Ta ostatnia, od 2013 r., służy siostrze ze Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia oraz mieszkańcom Domu Samotnej Matki.

Parafia nie posiada własnego cmentarza grzebalnego, wierni chowani są najczęściej na cmentarzach komunalnych w Elku i Bartoszach.

Od 1 września 2015 r. przy parafii działa Niepubliczne Katolickie Przedszkole „U Lolka” im. św. Jana Pawła II.

Plebania to obiekt murowany, trójkondygnacyjny, o powierzchni ok. 660 m², oddany do użytku na początku 2021 r. Oprócz mieszkań kapłańskich znajduje się tu m.in. Izba Pamięci Jana Pawła II oraz harcówka. Wcześniej plebania znajdowała się w budynku przedszkola na piętrze.

W 2017 r. do parafii należało ok. 2900 katolików. Zamieszkiwali oni następujące ulice w Elku: Baranki, bpa Samsela, Jana Pawła II (nr. 17, 19, 21, 23, 24, 26), Jesienną, ks. Mariana Szczęsnego, Lekarską, Letnią, Matki Teresy z Kalkuty (nr. 3, 5, 7), Spacerową, Szpitalną, św. Dominika Savio, św. Franciszka, św. Maksymiliana Marii Kolbego, św. Ojca Pio, św. Rafała Kalinowskiego, św. Wojciecha, Wielkanocną, Wiosenną, Witolda Maternika oraz Zimową. Od 2012 r. proboszczem parafii jest ks. dr Tadeusz Białous.

Dekret erygujący parafię pw. św. Faustyny w Elku, „Kronika Urzędowa Diecezji Elckiej” 2005, nr 1–2, s. 86–87; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 236–237; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 122.

Filipów **(Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny)**

Na początku XVI w. okolice Filipowa były własnością Fotiana Szembela, który był zasadźcą m.in. miejscowości Szembelewo. W 1541 r. dobra te przeszły w ręce króla. Około 1568 r. z miejscowości Szembelewo i Dowspuda powstała jedna osada – Filipów (nazwa być może od rzeki Filipówki). W 1570 r. król Zygmunt August nadał osadzie prawa miejskie (przywilej lokacyjny z 8 września), a w 1571 r. utworzona została także parafia filipowska (kapłan mieszkał tu już od 1562 r.). Oprócz tego powstało starostwo niegrodzkie – z siedzibą w dworku w Czostkowie i pierwsze na Suwalszczyźnie gimnazjum (zatwierdził je król Stefan Batory w 1585 r.).

Pod koniec XVI w. Filipów był znanym ośrodkiem arianizmu. Tu urodził się sławny teolog ariański – Andrzej Wiszowaty (1608–1678), tutaj działał także Faust Socyn (twórca socynianizmu i doktryny religijnej braci polskich, dziadek Andrzeja Wiszowatego). Warto dodać, iż Filipów był także jednym z największych na ziemi suwalskiej ośrodków mariawitów przed I wojną światową i w okresie międzywojennym. W 1908 r. do parafii mariawickiej należało tu ok. 500 wiernych.

Rozwój osadnictwa na tych terenach został zahamowany przez najazd szwedzki i napad Tatarów (1656) oraz w czasie wojny północnej i morowego powietrza w latach 1710–1711. W 1869 r. Filipów stracił prawa miejskie.

Pierwszy kościół w Filipowie – pw. Zesłania Ducha Świętego – powstał w drugiej połowie XVI w. Stał on na wzgórzu, był drewniany i miał dwie wieże. Wewnątrz niego znajdowały się trzy ołtarze. Następny kościół (także drewniany) został zbudowany na początku XVII w. Został on poświęcony Najświętszej Maryi Pannie Wniebowziętej. Na skutek złego stanu rozebrano go w 1838 r.

W 1841 r. postawiono na planie prostokąta nową, murowaną świątynię. W latach 1880–1884 ks. proboszcz Sienkiewicz dobudował do kościoła dwie nawy boczne o długości 18 m i szerokości 4 m każda. W XX w. nastąpiły dalsze zmiany w wyglądzie kościoła (m.in. przedłużono boczne nawy oraz poszerzono kaplicę i zakrystię). Mimo to kościół wyraźnie zachował cechy architektury klasycystycznej. Wznoszony był według jednego z typowych projektów słynnego Chrystiana Piotra Aignera zawartych w książce „Budowy kościołów”. Długość kościoła wynosi 31 m, szerokość – 21 m, zaś wysokość do sklepienia – 10 m.

Kościół ma wnętrze o układzie trójnawowym. Został wsparty na czterech dużych filarach. Prezbiterium od nawy głównej oddziela łuk tęczyowy. Ołtarz główny to dwukondygnacyjny barokowy ołtarz pochodzący z pierwszej połowy XVII w. Znajduje się w nim obraz Matki Bożej Częstochowskiej, zasłaniany innymi obrazami olejnymi – stosownie do okresu liturgicznego. Obraz ujęty dwoma parami połączonych kolumn. U góry znajduje się obraz św. Józefa z Dzieciątkiem. Ołtarz soborowy wraz z podium został przeniesiony z katedry elckiej w 1999 r. W ołtarzach bocznych (czterech) znajdują się obrazy: Matki Bożej Nieustającej Pomocy, Serca Jezusowego i św. Franciszki de Chantal, Matki Bożej Dobrej Rady oraz św. Wincentego à Paulo i św. Izydora.

Na terenie parafii mieści się jedna kaplica filialna – pw. bł. Marianny Biernackiej w Garbasie II (początkowo należała ona do parafii w Kowalach Oleckich). Kaplicę tę wybudowali wspólnie mieszkańcy miejscowości Garbas oraz ośrodka Markot. Inicjatorką jej powstania była p. Halina Mizera. Obiekt poświęcił bp Wojciech Ziemba 23 maja 2000 r. Kaplica zbudowana została na planie prostokąta i jest jednonawowa. W prezbiterium na ścianie głównej znajduje się m.in. drewniany krzyż z figurą Chrystusa Ukrzyżowanego, obraz Matki Bożej Częstochowskiej, tabernakulum i obraz bł. Marianny Biernackiej.

Obecnie Filipów jest siedzibą dekanatu pw. Matki Bożej Częstochowskiej. W skład dekanatu wchodzi następujące parafie: Bakałarzewo, Dubeninki, Filipów, Pawłówka, Przerośl i Żytkiejmy.

Filipów ma dwa cmentarze parafialne. Jeden (tzw. stary) został założony jeszcze w XIX w. na obrzeżach miejscowości. Zajmuje on ok. 3 ha powierzchni i znajduje się tu m.in. zabytkowa kaplica cmentarna z lat 1841–1842. Obok starego cmentarza umiejscowiony jest nowy, z 2006 r., o powierzchni ok. 2 ha. Oba cmentarze leżą w odległości ok. 1,5 km od kościoła parafialnego. Na przestrzeni wieków teren Filipowa i okolic zamieszkiwało wielu zwolenników różnych religii i wyznań. Stąd też odnaleźć tu można pozostałości po cmentarzach żydowskich, ewangelickich, mariawickich.

Plebanię stanowi budynek jednopiętrowy, murowany, o długości 20 m, szerokości 9 m i wysokości 13 m, wybudowany w drugiej połowie XX w.

W 1925 r. liczbę wiernych szacowano na blisko 4200 osób, w 1975 r. – 4900, w 1997 r. – 4300, a w 2017 r. – 4150. W skład parafii wchodzi dziś następujące miejscowości: Agrażynówka, Bartnia Góra, Czarne, Czostków, Dębszczyzna Nowa, Dębszczyzna Stara, Filipów, Garbas I, Garbas II, Huta, Jemieliście, Mieruniszki, Motule Nowe, Motule Stare, Olszanka, Piecki, Przystajne, Rakówek, Romanówka, Rospuda, Smolenka, Supienie, Szafranki, Tabałówka, Wólka i Zusno.

W ostatnim stuleciu proboszczami parafii byli następujący duchowni: ks. Kazimierz Hryniewicz (1917–1923), ks. Stanisław Dąbrowski (1923–1937), ks. Stanisław Makiel (1937–1947), ks. Antoni Kowalczyk (1947–1958), ks. Henryk Pogorzelski (1958–1971), ks. Stanisław Jakacki (1971–1976), ks. Kazimierz Uszyński (1976–1988), ks. Kazimierz Chaberek (1988–1991), ks. Antoni Dadura (1991), ks. Jan Jerzy Macek (1991–1993), ks. Waław Polowczyk (1993–2010), ks. Stanisław Kukowski (2010–2021) oraz ks. dr Jerzy Fidura (od 2021 r.). W pracy duszpasterskiej proboszczowi pomaga zwykle jeden wikariusz lub inny kapłan.

Z parafii pochodzą m.in. ks. Leon Aniszczyk, ks. Andrzej Gagacki, ks. Sławomir Gagacki, ks. Krzysztof Przyborowski, ks. dr Andrzej Jaśko, ks. Piotr Przemielewski, ks. Jan Zieliński, ks. Tomasz Sikorski.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 51–134; T. Jaroszewski, *Projekt Chrystiana Piotra Aignera*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 229–241; A. Czapska, *Kilka neoklasycznych obiektów na terenie dawnego Podlasia*, „Rocznik Białostocki” 12(1974), s. 361–391; A. Gagacki, *Dzieje parafii Filipów w latach 1818–1925*, Łomża 1989 [mps BKUL]; P. Krupiński, *Dzieje parafii Filipów do końca XVIII wieku*, Białystok 1999 [mps BUwB]; J. Sikora, *Kaplica pw. bł. Marianny Biernackiej*

w *Garbasie*, „Martyria” 2000, nr 6, s. 9; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Filipów*, „Martyria” 2000, nr 12, s. 12, 24; P. Przemielewski, *Geneza i dzieje mariawityzmu w parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Filipowie*, Ełk 2002; J. Bacewicz, *Podstawy wiedzy regionalnej. Ziemia suwalska, Słobódka* 2002, s. 65, 171–172; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Ełckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 259–261; *Schematyzm Diecezji Ełckiej 2017. w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Ełckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Ełk 2017, s. 126; T. Naruszewicz, *Początki parafii Janówka, Szczebra, Raczki, Bakalarzewo, Suwałki, Wigry, Filipów, Jeleniewo, Przerośl, Kaletnik i Wiżajny*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji ełckiej (1992–2022)*, pod red. M. Sienkowskiego, R. Sawickiego, Ełk 2022, s. 457–485.

Gawrych Ruda (Św. Maksymiliana Marii Kolbego)

Początek Gawrych Rudy sięga połowy XVII w. i związany jest z powstaniem tu rudni żelaza. Została ona założona przez Konstancję Wodyńską-Butlerową, dzierżawczynię dóbr wokół jeziora Wigry. Wieś nazywała się najpierw Ruda na Hrudzie, ale od imienia jednego z pracujących tu rudników – Gabriela Suchockiego – nazwano ją Rudą Gawrycha albo Gawrychami. Później przyjęła się nazwa obecna. Aż do połowy XIX w. istniał tu przemysł rudniczy, pozyskiwano smolę oraz wypalano węgiel drzewny. Pod koniec XIX w. nastąpił upadek tego przemysłu, a wieś rudników i smolarzy zaczęła się zmieniać w wieś rolniczą. Tuż obok miejscowości Gawrych Ruda (po przeciwnej stronie szosy) leży wieś Płociczno. Powstała ona w XVII w. jako osada smolarzy. W okresie I wojny światowej Niemcy zbudowali tu ogromny tartak z siecią wąskotorowych kolejek leśnych do transportu drewna. Pierwotnie kursowała między tartakiem w Płocicznie a Maćkową Rudą i Gibami, obecnie zaś na trasie (10 km) między Płociczmem a Krusznikiem wozi turystów.

Pierwszy projekt kościoła w Gawrych Rudzie powstał w okresie międzywojennym. Wówczas to z funduszy ofiarodawców zakupiono teren, a także materiały budowlane. Uroczystego poświęcenia kamienia węgielnego pod budujący się kościół dokonał bp Stanisław Łukomski 10 czerwca 1937 r. Niestety, wybuch II wojny światowej przerwał budowę i zniweczył plany budowy kościoła na kilkadziesiąt lat.

Drugi raz poświęcono kamień węgielny pod budowę świątyni w Gawrych Rudzie-Płocicznie w 1983 r., ale parafia powstała tu dopiero 29 czerwca 1992 r. Erygował ją ówczesny biskup ełcki Wojciech Ziemba. Wyodrębniona została w całości z części terytorium parafii pw. św. Piotra i Pawła w Suwałkach i weszła w skład dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach.

Zanim jednak powołano parafię, przystąpiono do budowy kościoła. Wznoszono go w latach 1982–1989. Jednym z głównych inicjatorów tego dzieła był ks. Władysław Święcki. Poświęcenia obiektu dokonał bp Juliusz Paetz 13 sierpnia 1989 r.

Kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego znajduje się w odległości 11 km od Suwałk. Jest w stylu współczesnym, z cegły sylikatowej na rzucie nieregularnego wieloboku. Całkowita długość kościoła wynosi 39 m, szerokość 27 m, wysokość do sklepienia 12 m, zaś wieża zakończona sygnaturką z dzwonem sięga 25 m. Kościół może pomieścić ok. tysiąc wiernych.

Wnętrze kościoła o układzie jednoprzestrzennym. Obecny ołtarz główny – granitowy – zbudowano w 2011 r. Został on zaprojektowany przez p. Urszulę Dargiewicz-Krzywińską, a wykonali go panowie Wiesław i Zbigniew Kamińscy z Suwałk. Obraz mozaikowy, przedstawiający m.in. Najświętszą Maryję Pannę i św. Maksymiliana Marię Kolbego, oraz witraże zostały wykonane przez państwa Ewę i Tomasza Kuźniaków z Pracowni Mozaiki z Warszawy. Tabernakulum i wieczna lampka sporządzone zostały z mosiądzu połączanego przez zakład Stanisława Czajki z Przemysła.

Cmentarz parafialny, oddalony od kościoła o ok. 0,5 km, znajduje się w miejscowości Płociczno Tartak. Ma powierzchnię ponad 2 ha.

Do roku 2006 plebania umieszczona była przy kościele, potem przeniesiono ją do nowego budynku po drugiej stronie szosy, naprzeciwko kościoła. Obecna jest drewniana, o trzech poziomach, dachu dwuspadowym, pokrytym blachodachówką. Jej powierzchnia użytkowa sięga 200 m².

W 1997 r. do parafii należało 900 katolików, a w 2017 r. – ok. 1100. Obecnie w skład parafii wchodzi trzy miejscowości: Gawrych Ruda, Płociczno Osiedle, Płociczno Tartak. Od powstania parafii do 2022 r. funkcję proboszcza spełniał ks. Waldemar Chachaj, a po nim ks. Klemens Litwin (od 2022 r.). Z parafii pochodzi jedna siostra zakonna – Rozalia Wolska SFMM.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 51–134; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 262–263; W. Guzewicz, *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Elk 2014, s. 11–19; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 127.

Gąski **(Św. Antoniego Padewskiego)**

Fundatorem Gąsek był Marcin Gąski, któremu w 1539 r. książę Albrecht powierzył zadanie założenia na 60 włókach wsi czynszowej na prawie chełmińskim, z prawem dziedziczenia, wolnej od opłat dzierżawczych i przymusowych robót na okres stu lat. Pierwsza szkoła powstała tu między rokiem 1737 a 1740. Nieco później mieszkańcy osady wzniesli drewniany kościół i zorganizowali zbor protestancki (1741). Był on w XVIII i XIX w. całkowicie polski. W latach 1831–1833, w miejsce starego kościoła, wzniesiono murowaną świątynię, bez wieży. Wieżę dobudowano dopiero w latach 1908–1909.

Po II wojnie światowej kościół został przekazany napływowej ludności katolickiej. Jego poświęcenia dokonał 22 grudnia 1945 r. ks. Jan Tomaszewski. Parafię kanonicznie erygował 5 kwietnia 1962 r. bp Tomasz Wilczyński.

Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego jest orientowany, na podmurówce kamiennej, murowany, z cegły na zaprawie cementowo-wapiennej, o grubości ścian 65 cm, otynkowany, pokryty dachem dwuspadowym z czerwonej dachówki.

Wymiary budynku to: 28 m długość, 14 m szerokość, 17 m wysokość; powierzchnia całkowita wynosi 389,44 m², a kubatura – 6299,60 m³. Jest to budowla halowa w stylu neoklasycystycznym, z wyodrębnionym niewielkim prezbiterium, do którego od strony północnej przylega zakrystia z monumentalną wieżą.

Korpus nawowy podzielony jest kolumnami podtrzymującymi balkony, tak że dzieli go jakby na trzy nawy. W prezbiterium znajduje się ołtarz z nastawą wykonany z drewna sosnowo-dębowego przez rzeźbiarza p. G. Głocha z Giżycka w 1960 r. W części centralnej tegoż ołtarza umieszczono obraz św. Antoniego Padewskiego (za obrazem po odsłonięciu ukazuje się drugi obraz – Matki Boskiej Ostrobramskiej). Niżej usytuowane jest tabernakulum, a po jego obu stronach stoją figury świętych apostołów Piotra i Pawła. Zwieńczenie ołtarza stanowią figury św. Franciszka z Asyżu oraz św. Józefa. Między figurami ołtarza znajduje się „Oko” Bożej Opatrzności. Nad ołtarzem umiejscowiono witraż przedstawiający Trójkę Świętą, zaprojektowany i wykonany przez p. Zygmunta Kośmickiego z Poznania z 1978 r. Na kolumnach oddzielających nawy umieszczone są figury świętych: Teresy od Dzieciątka Jezus, Stanisława Kostki, Ojca Pio oraz Antoniego z Padwy. Na chórze znajdują się dziesięciogłosowe, pneumatyczno-upustowe organy z 1892 r. (wykonane w Królewcu).

Oprócz kościoła w Gaśkach kult Boży sprawowany jest także w kaplicy filialnej pw. Matki Bożej Bolesnej w Kijewie. Kaplicę tę wybudowano w latach 2000–2002 według projektu p. Adama Pytla z Częstochowy. Poświęcenia obiektu dokonał bp Edward Samsel 16 września 2002 r. Jest to budynek na planie prostokąta o wymiarach: długość – 16,41 m + 3,40 m (kruchta), szerokość – 14,80 m oraz wysokość – 13,20 m. Jego powierzchnia ogólna wynosi ok. 190 m². Wewnątrz, na ścianie prezbiterium, przez całą wysokość, biegnie duży krzyż wypełniony żółtym szkłem, poniżej – wmurowane w ścianę tabernakulum. Od strony zachodniej zawieszony został medalion z przedstawieniem Matki Boskiej Bolesnej.

Plebania znajduje się w bliskim sąsiedztwie kościoła (od strony północno-wschodniej) i pochodzi z początku XX w. Jest to budynek na planie prostokąta (dawna pastorówka), na podmurówce kamiennej, zbudowany z cegły, pokryty dachem dwuspadowym.

Cmentarz parafialny w Gaśkach został założony po wojnie dla potrzeb ludności wyznania rzymskokatolickiego. Ma powierzchnię ok. 2 ha i znajduje się na skraju lasu w odległości 2 km od kościoła (w kierunku na Olecko). Na cmentarzu znajduje się m.in. grób jednego z byłych proboszczów ks. Zdzisława K. Lachowicza, zmarłego w 1998 r.

W 1997 r. do parafii przynależało ponad 1600 katolików, natomiast w 2017 r. – ok. 1200. Terytorium parafii obejmuje 14 miejscowości: Babki Gaśeckie, Dziegiele, Gaśiorowo, Gaśiorówko, Gaški, Kijewo, Kukówko, Leśniki, Ślepie, Świdry, Wólka Kijewska, Zabelne, Zajdy oraz Zatyki.

Od momentu powstania parafii do chwili obecnej pracowało w niej kilkunastu proboszczów i administratorów. Byli to: ks. Edward Klejno (1946–1954), ks. Jan Majcher (1954–1958), ks. Henryk Kurach (1958–1965), ks. Jan Żołnierkiewicz (1965–1975), ks. Stanisław Tabaka (1975–1983), ks. Waldemar Dylewski (1983–1990), ks. Franciszek Starzec (czasowo, 1 VII – 15 IX 1984), ks. Waław

Karawaj (1990–1992), ks. Zdzisław K. Lechowicz (1992–1998), ks. dr Jerzy Szorc (1998–2004), ks. Tomasz Rożek (administrator, VII–VIII 2004), ks. Adam Łosiewski (2004–2006), ks. dr Tomasz Orłowski (2006–2008), ks. Waldemar Barnak (2008–2017), ks. Jacek Brzóska (2017–2018), ks. Tadeusz Poteraj (administrator, 12 X 2017 – 31 VII 2018), ks. Władysław Napiórkowski (od 2018 r.). Z parafii pochodzą m.in. ks. Jan Chrapowicki, ks. Mirosław Majewski SVD, o. Piotr Borkowski OFM i ks. Dawid Tulkis.

R. Demby, *Olecko i okolice*, Warszawa 1973; *Olecko. Z dziejów miasta i powiatu*, pod red. A. Wakara, Olsztyn 1974; S. Tabaka, *Religijność rodziny a religijność katolików praktykujących na przykładzie parafii Gąski*, Warszawa 1983 [mps BWSDE]; K. Krech, *Treuburg. Ein Grenzkreis in Ostpreussen*, Leer 1990; K. Kondratowicz, *Dzieje duszpasterstwa katolickiego w parafii pw. św. Antoniego Padewskiego w Gąskach w latach 1945–1992*, Elk–Warszawa 1998 [mps BATK]; J. Sikora, *Z cyklu: Z wizytą w parafii Gąski*, „Martyria” 2000, nr 4, s. 12; J. Szorc, *Nowa kaplica znakiem nadziei dla mieszkańców Kijewa*, „Martyria” 2002, nr 10, s. 15; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 264–266; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 128.

Giby (Św. Anny)

Pierwsza wzmianka o Gibach pochodzi z 1594 r. Podaje ona, iż była to wieś osoczników, którzy obowiązani byli bronić puszcze królewskie przed kradzieżą drewna, czynionymi szkodami i dbać o zwierzynę łowną. Sama nazwa miejscowości pochodzi od jeziora Heret, obecnie Gieret. W 1639 r. we wsi mieszkało 21 osoczników. Ponieważ wieś leżała przy dość uczęszczanej drodze, pobudowano w niej karczmę i młyn. Przy młynie czynna była w 1645 r. rudnia, założona przez znanych rudników Milewskich. Kilkakrotnie ziemia ta przeżywała wyniszczające ludność kataklizmy. W czasie potopu szwedzkiego 60 proc. ziemi zostało bez właścicieli. W 1710 r. ziemie te wyludniły się ponownie. Tym razem z powodu szalejącej epidemii dżumy. Przez wiele stuleci Giby i okolice należały do parafii w Sejnach. Samodzielną parafią stały się od 29 czerwca 1992 r. na mocy dekretu bpa Wojciecha Ziembę. Parafia wchodzi w skład dekanatu sejneńskiego.

Myśl o budowie kościoła w Gibach powstała jeszcze przed I wojną światową. Próbowano ją zrealizować w wolnej Polsce (zgromadzono częściowo materiały i przystąpiono do pierwszych prac budowlanych). Wybuch II wojny światowej położył kres tym poczynaniom. W Polsce Ludowej władze państwowe nie pozwoliły na wybudowanie kościoła w Gibach. Zezwoliły jedynie na przeniesienie z Pogorzela opuszczonej molenny staroobrzedowców z początków XX w. i zaadaptowanie jej na potrzeby kultu katolickiego. Do prac tych przystąpiono w 1982 r., ukończono je w 1984 r. Świątynię poświęcił bp łomżyński Juliusz Paetz w 1984 r. Od tego momentu stała się ona kaplicą filialną parafii w Sejnach.

Kościół pw. św. Anny usytuowany jest na terenie dawnego cmentarza wojennego z czasów Księstwa Warszawskiego. Świątynia ma cechy stylu cerkiewnego. Jest drewniana, o konstrukcji wieńcowej, wzmocnionej lisciami, na kamiennym

fundamencie, oszalowana, zbudowana na planie prostokąta, z wieżą od strony północnej o konstrukcji szkieletowej, szalowanej i wieżyczką od strony południowej. Całkowita długość kościoła wynosi 24 m, szerokość 11 m, a wysokość do sklepienia 6 m. Wysokość wieży mierzy 22 m.

Wnętrze kościoła jednonawowe. W centrum pobudowano prezbiterium na planie prostokąta. Na ścianie głównej umieszczono duży, drewniany krzyż z rzeźbioną figurą Jezusa Chrystusa (wykonany przez p. Srzednickiego ze Smolan). Poniżej znajduje się tabernakulum. W kościele są dwa ołtarze boczne (oba na ścianie tęczęwej): św. Anny i św. Huberta z obrazami tych świętych w polach głównych. Na ścianach bocznych zawieszono, wykute w miedzi, stacje Drogi Krzyżowej – ujęte w szerokie drewniane ramy, zwieńczone krzyżykiem (wykonane zostały przez p. prof. Strumiłłę).

W bliskiej odległości od świątyni (ok. 500 m), przy drodze do Sejn, znajduje się morenowe wzgórze o nazwie przejmujące w swej wymowie – „Golgota Giby”. Umieszczono tam pomnik – głazowisko ku czci mieszkańców Suwalszczyzny, Sejneńszczyzny i Augustowszczyzny, pomordowanych przez NKWD podczas obławy w lipcu 1945 r. Pomnik, projektu p. prof. Andrzeja Strumiłły, wzniesli w latach 90. ubiegłego wieku mieszkańcy ziemi suwalsko-sejneńsko-augustowskiej.

Plebania została zbudowana na planie prostokąta (12 m x 14 m) w 1982 r. Jest drewniana, oszalowana, na kamiennym fundamencie, z murowaną piwnicą.

Cmentarz parafialny został założony pod koniec lat 90. XX w. Ma ok. 1,5 ha powierzchni i jest oddalony od kościoła parafialnego o ok. 2 km. Pochowany jest na nim m.in. jeden z pierwszych proboszczów parafii – ks. Zenon Parakiewicz.

W 1997 r. liczbę katolików podawano na ok. 1100 osób, a w 2017 r. na ok. 800. W skład parafii wchodzi obecnie kilka miejscowości: Aleksiejówka, Białorzeczka, Białowierśnie, Dziemianówka, Gibaszówka, Giby I i II, Podgibki, Pomorze, Posejnele i Zaberek.

Pierwszym proboszczem parafii był ks. Jan Skorupski (1992–1994). Po nim funkcję tę sprawowali: ks. Zenon Parakiewicz (1994–1999), ks. Antoni Bałtruszewicz (1999–2008), ks. Jacek Brzóska (2008–2017), ks. Janusz Warych (2017–2019) i ks. Jarosław Pierzgałski (od 2019 r.). Z parafii pochodzą m.in. o. Tadeusz Miszkiel OFM Cap., ks. dr Marek Bednarski oraz śp. s. Jadwiga Milewska USJK.

J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX w.*, w: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1963, s. 13–294; J. Sikora, *Z wizytą w parafii Giby*, „Martyria” 2004, nr 11, s. 8–9, 24; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 267–269; *Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017, s. 129; W. Guzewicz, *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, Elk 2021, s. 25–33.

BIBLIOGRAFIA

- Guzewicz W., *My i historia. Kościoły i parafie dekanatu pw. Ducha Świętego w Suwałkach*, Elk 2014.
- Guzewicz W., *Na styku kultur i narodów. Studium administracyjno-historyczne kościołów i parafii dekanatu sejneńskiego*, Elk 2021.
- Guzewicz W., „*Powiedz ludziom, niech więcej nie płaczą...*”. *Słownik biograficzny zmarłych księży diecezji elckiej (1992–2017)*, Elk 2017.
- Guzewicz W., *Wizytacje pasterskie bpa Rydzewskiego na Suwalszczyźnie i Sejneńszczyźnie w lipcu 1947 r.*, „*Studia Elckie*” 16(2014), nr 2, s. 221–232.
- Guzewicz W., *Zmiany administracyjne w diecezji elckiej w latach 1992–2017 w odniesieniu do stanowisk proboszczów*, „*Studia Elckie*” 19(2017), nr 2, s. 209–228.
- Przemielewski P., *Geneza i dzieje mariawityzmu w parafii pw. Wniebowzięcia NMP w Filipowie*, Elk 2002.
- „*Przeszłość jest to dziś, tylko cokolwiek dalej*”. *20. rocznica powstania diecezji elckiej*, pod red. W. Guzewicza, Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2012. Stan z 15 września 2012 r. w roku Jubileuszu XX-lecia istnienia Diecezji Elckiej*, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012.
- Schematyzm Diecezji Elckiej 2017: w roku Jubileuszu XXV-lecia istnienia Diecezji Elckiej. Stan na 1 października 2017 r.*, [opr. M. Maczan], Elk 2017.
- Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX w.*, w: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1963, s. 13–294.
- Wiśniewski J., *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, pod red. J. Antoniewicza, Białystok 1965, s. 51–134.

CHURCHES AND PARISHES OF THE DIOCESE OF ELK (PART 7)

SUMMARY

The article presents parishes and churches: St. John Paul II in Elk, Assumption of the Blessed Virgin Mary in Filipów, St. Maximilian Maria Kolbe in Gawrych Ruda, St. Anthony of Padua in Gąski, St. Anna in Giby.

KEYWORDS: Elk, Filipów, Gawrych Ruda, Gąski, Giby, Diocese of Elk, Catholic Church

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

MAKSYM TYSHCHENKO

OLEXANDER SHAPRAN

YEVGEN SUDNIKOV

YEVGENII MAKHNO

PIOTR GAWLICZEK

DISTANCE LEARNING SYSTEM OF THE PROFESSIONAL MILITARY EDUCATION INSTITUTION: PROBLEMATIC ISSUES OF FORMATION

Informatization of education is one of the high-priority directions of the educational system modernization, which includes the development of the educational information space and the distance learning system implementation into the educational process. The need for digital (distance) technologies effective usage in the educational process was specified in the Ukraine Higher Education Development Strategy for 2022–2032¹. Nevertheless, the problem at issue of the distance learning system formation for the professional military education institutions remains an insufficiently investigated scientific task.

Problem statement. The development of military education in Ukraine involves the military specialists training of all military management levels and branches with creative thinking, with a high-grade professional integrity, which are capable of effective personnel and operational technical armament management under the extreme conditions of modern-day fighting. This, in its turn, requires the computer technologies usage to provide the distance learning

MAKSYM TYSHCHENKO – The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1266-4106>, e-mail: tishenk1@gmail.com

OLEXANDER SHAPRAN – The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7093-5608>, e-mail: o.shapran@nuou.org.ua

YEVGEN SUDNIKOV – The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2484-4972>, e-mail: y.sudnikov@edu.nuou.org.ua

YEVGENII MAKHNO – The National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy, Kyiv, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9743-1082>, e-mail: yurgenmahno@gmail.com

PIOTR GAWLICZEK – University of Warmia and Mazury, Poland, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0462-1168>, e-mail: pgawliczek@gmail.com

¹ *Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032*, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.

in military education process, which opens up for the rising officer a wide range of modern approaches and technologies for knowledge, skills and abilities acquiring^{2,3}.

The observing of available approaches to the higher educational institutions distance learning systems formation displayed their implementation ways were not perfect and required to standardize the process of their formation in order to ensure the educational process effectiveness. The main reason of beforementioned fact was the irrational formation of professional military education institutions distance learning systems. For the most part, educational institutions deployed the distance learning systems that were not integrated into the other institutions systems. The infrastructure of these systems was located in the educational institution. Such approach led to several negative consequences, in particular: significant financial costs for the single system deployment, the need for highly qualified technical personnel to ensure the single system functioning, the impossibility of access to the single system information resources by users from different systems, the need to ensure cyber security and save the data of each single system.

In order to solve the mentioned problems, there was deployed the Central Repository for Distance Learning System Resources of the Ukrainian Armed Forces (hereinafter referred to as CRR DLS), which significantly helps to determinate the tasks of the distance learning system deploying for the specific professional military education institution and for the military training subunit in the professional educational institution (hereinafter referred to as PME institution and MTS PE institution).

Recent research and publications analysis. The thorough analysis of the current status of the distance learning and the distance learning technologies usage in higher education institutions of Ukraine and of the world have been conducted, the technological solutions that contribute to improving the results of the distance learning technologies implementation have been identified by the scientists⁴.

The analysis of global trends in the distance learning systems development showed that it was paid the great attention to the distance learning technologies implementation in the foreign countries' armies. The main goal was to create an integrated system of armed forces distance learning, which could allow to implement the distance learning technologies in each PME institution, to provide centralized technical support for functioning, and would also allow each user from various educational and scientific institutions to have access

² J.J. Vogel-Walcutt, S. Schatz, *Modernizing Learning: Building the Future Learning Ecosystem: Advanced Distributed Learning Initiative and More than 85 Contributors*, United States Government Printing Press 2019.

³ *The NATO Advanced Distributed Learning Handbook – ADL Initiative*, <https://adlnet.gov/ assets/uploads/nato-adl-handbook-7-31-2019.pdf>.

⁴ S.O. Sysoieva, K.P. Osadcha, *Status, technologies and prospects of distance education in higher education of Ukraine*, "Information Technologies and Learning Tools" 70(2019), no. 2, p. 271, <https://doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2907>.

to the integrated informational system's resources. The update development of the distance learning system under the military conflicts and suppositional epidemics conditions, was important for the effective implementation of the educational process in professional military education institutions⁵. No less important aspect of the effective distance learning technologies implementation in the PME institution and MTS PE institution was the availability of trained personnel for the remote information resources development, as well as the provision of advisory assistance to teachers and the appropriate basic educational and material means development⁶. The usage of distance learning technologies in the educational process contributed to the professional military specialists' lifeware development, the formation of the ability to acquire knowledge independently, to carry out the information analytics, various types of independent information processing, intensify and activate the learning process itself⁷.

The aim of the article is to analyze the processes of a distance learning system formation of a professional military education institution and their problematic issues.

The main research material exposition

A distance learning system is an educational system in which the fundamental means of learning activities managing, and the training resources include software and hardware tools that functionalize on the basis of information and communication technologies, communication systems and networks, and are used in the educational process under the teacher guidance⁸. The distance learning system of the Ukrainian Armed Forces is a subsystem of the military educational system, which is a set of interacted for the purpose of organizing and implementing a distance educational process in a unified informational-and-educational environment of administrative personnel, distance learning subunits, students who study in distance or with the help of distance training technologies, and scientific and pedagogical workers⁹.

In order to study the problematic issues of formation the distance learning system of a professional military education institution (hereinafter referred to as a DLS PME institution) it is necessary to understand that each PME institution needs to have the appropriate infrastructure, technical capabilities for the distance

⁵ D. Al-Fraihat et al., *Evaluating E-Learning Systems Success: An Empirical Study*, "Computers in Human Behavior" 102(2020), pp. 67–86, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.004>.

⁶ Defence Education Enhancement Programme (DEEP), *Strategy for Distance Learning Support*, <https://www.nato.int/natostaticfl2014/assets/pdf/2021/12/pdf/211209-deep-strategy-dist-learn.pdf>.

⁷ V. Borodavka, *Information technologies in the distance learning system during the training and retraining of military specialists*, "Collection of scientific works of the Kharkiv National University of the Air Force" 2020, no 2(64), pp. 7–11.

⁸ J. Vogel-Walcutt, S. Schatz, *Modernizing Learning...*

⁹ „Distance Learning Concept in the Armed Forces of Ukraine: order of the Ministry of Defense of Ukraine" no 744, https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nmou_744_21122015.pdf.

learning technologies implementation, in particular video conferencing services, or choose the appropriate cloud services, administrative distance learning staff, as well as needs it to have the opportunity to train teachers and students in the basics of working with distance learning technologies. As a matter of optimizing this process, it resumes work at providing a unified distance learning system in the Ukrainian Armed Forces. In addition, a permanent analysis of the latest training methods with the distance learning technologies usage and this experience exchange is carried out to increase the effectiveness of the all-levels military specialists training. The implementation, usage and development of the DLS PME institution requires the solution of a various tasks range, either of which could be attributed to a certain type of the distance learning system providing. Therefore, the DLS PME institution could be presented in the form of interconnected subsystems set (Fig. 1)¹⁰.

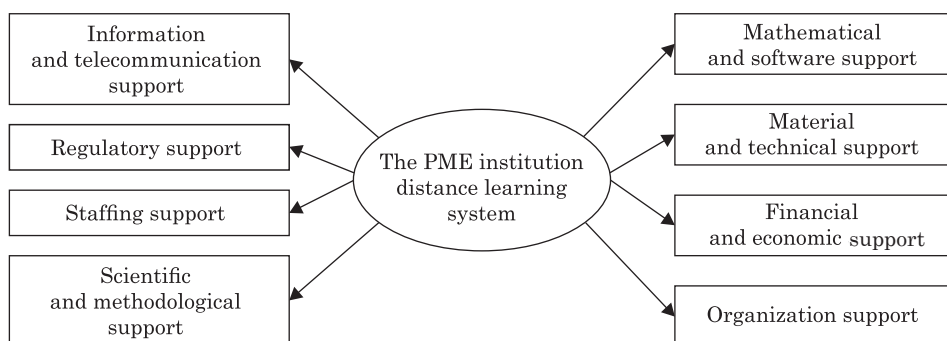

Fig. 1. The PME institution distance learning system (own source)

Let's consider each of the subsystems of the DLS PME institution in a row.

The subsystem of regulatory support is intended to implement the regulation of the educational process subjects' interrelation when the educational process organized in a distance form or with distance learning technologies usage in the PME institution. This subsystem provides an opportunity to regulate the relationships of the resources' owners and distance learning educational and methodological materials. With the help of this subsystem, it is possible to determine the access order to distance learning resources, including confidential information in the informational-and-educational environment of the institution, and the economic interest of the distance learning resources authors and to ensure the protection of copyrights and work standardization of the teaching personnel, administrative and technical staff. The result of the regulatory support subsystem activity of the DLS PME institution is the internal specification documents regulating the organization and implementation of the distance learning process in the PME institution.

¹⁰ *Organization and use of distance learning technologies in the Armed Forces of Ukraine: educational method manual*, 2017, <http://adl.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/ovt-distan-navch.pdf>.

The subsystem of information and telecommunication support is the software and technical basis of the DLS PME institution and is intended to provide access to the informational-and-educational environment to all subjects of the distance learning process and to ensure their operational interaction. The subsystem provides access mode to information and person confidentiality in the distance learning process. The subsystem could include the usage of secure connection, firewalls, information flows separation, the usage of encryption technique and unauthorized access protection.

The subsystem of mathematical and software support provides tools for the distance learning resources development, for the distance learning process organization and implementation, the tools providing for the distance learning resources development and for the distance learning resources guaranteed preservation, as well as all organizational information.

The subsystem of material and technical support is a set of various means of computing technics and peripheral devices, united with the help of telecommunication equipment into the computer networks of the appropriate scale. The subsystem of material and technical support of distance learning includes video-conferencing systems and devices; video-, audio- and other equipment; the equipment, intended for the multimedia educational materials production; data backup systems and tools.

The subsystem of financial and economic support functions within the framework of the corresponding support of the military education system and is one of the main subsystems, whereas under the market conditions, finance is the basis of any economic system. The financial and economical subsystem is an interaction in the field of finance that arises during the financial and economic activities of the PME institution.

The subsystem of the distance learning organization support is intended to determine the directions and justify the ways of educational services, provided by the PME institution with distance learning technologies usage, distribution for all areas of military specialists training. The subsystem makes it possible to analyze the current situation using distance learning technologies, forecast its development, and plan its further activity regarding the implementation, usage, and development the distance learning in the PME institution. The subsystem ensures the development of suggestions for the PME institution administration regarding the distance learning development, the distance learning cooperation with domestic and foreign educational and scientific institutions; it also ensures the development and implementation of collaborative programs and projects, etc.

The subsystem of scientific and methodological support is designed for the distance learning resources methodology development; organization and implementation of the distance educational process; working out the criteria and recommendations for the selection or formulation the special mathematical and software support for distance learning, taking into account the current standards. With the help of this subsystem, it is possible to conduct exploratory and applied scientific investigations on the distance learning development

problems, to reproduce state scientific programs in the relevant field. It is possible to develop scientific, methodical, expert recommendations on the formation and development of all types of distance learning providing. The subsystem also affords an opportunity to form the conditions and methodology of certification the distance learning resources of the PME institution.

The subsystem of educational and methodical support is designed for implementation of the distance learning resources development measures based on modern pedagogical, information and communication technologies; career enhancement training; working out the methodological support for professional training verification, testing, certification of teachers; recommendations on the organization the domestic and foreign distance learning experience dissemination in the system of military specialists training.

The subsystem of staffing support is under the perception of the team with specialized skills that develops distance learning courses, namely, a manager who prepares, directs and manages distance learning projects, providing the communication between all participants involved in the projects; distributes responsibilities among all project participants. A pedagogical designer who ensures pedagogical correctness when moving educational material to the web environment; selects, combines and edits the educational material; determines the pedagogical strategy, types of activities and multimedia, project components; forms tests and assessment items. A multimedia designer prepares visual course layouts; selects or creates multimedia components that include graphics, images, animations, audio, video, etc. to effectively use the educational material and learning strategy created by the pedagogical designer. The software programmer is responsible for testing and integrating distance learning resources with the educational process management system. An expert in the subject field could be both from the PME institution and invited from outside. He is the most important and, at the same time, a temporary team member for the distance learning project development who provides knowledge and experience in a certain subject area, works with the pedagogical designer to develop the course content, to ensure the correctness and accuracy of its elements. Also, it is assumed that teachers could develop distance learning courses at the PME institution. In this case, the above-mentioned team would be involved in the development of complex interactive distance learning courses, as well as engage in the teachers training on the use of distance learning technologies. The process of staffing, within the framework of the subsystem, is under the perception of the organization of professional training and career enhancement training of all distance learning subjects categories.

When creating a distance learning system in the armed forces, it is necessary to provide for the presence of the main distance learning subunit, which would carry out general coordination of the implementation and usage the distance learning technologies in the armed forces. The distance learning subunit of the PME institution should carry out the constant coordination with the main unit of distance learning of the armed forces. The structure development of the DLS formation in the PME institution includes the following stages:

- determination the purpose and tasks of the DLS formation in the PME institution.
- definition the object and subject of the DLS formation in the PME institution.
- determination the sources of the DLS formation in the PME institution.
- working out the information acquisition methods.
- determination the structure and content of monitoring materials.
- determination the monitoring procedure.

It is also necessary to note the factors that have a negative impact on the DLS formation in the PME institution generally:

- lack of targeted investments in innovative processes.
- insufficient level of theoretical and scientific-methodical training of personnel.
- insufficient level of educational and material base of the PME institution.
- lack of work coordination in the PME institution during the approval and implementation of the distance learning system.
- the absence of a regulatory framework that confirms the status of distance learning at the PME institution.
- insufficient implementation of managerial educational innovations in the work practice of educational activity management subunits and PME institution administration¹¹.

Another important aspect that should be taken into account when a modern DLS formation in the PME institution is the availability of an up-to-date hardware and software complex for distance learning, particularly: computer equipment for online classes conducting; a sufficient number of computers to ensure the independent work of students; availability of a video studio with appropriate equipment and software for modern video content creation, availability of specialized software with methodology for interactive distance learning resources developing. In order to ensure uninterrupted access to the distance learning resources, it is necessary to have broadband high-speed Internet access, both in classrooms and with teachers¹².

Considering the experience of distance learning under the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the issue of deployment the technical resources of distance learning for the entire defense sector is of current interest. The most expedient and optimal solution to this problem is the deployment of distance learning resources of the PME institution on cloud services of the unified defense information environment. The implementation of cloud technologies for a unified information environment defense is provided by the Strategic Defense Bulletin of Ukraine¹³. At the initial stage of distance learning usage, teachers usually have difficulties when transition from the usual form of learning to distance learning form. Particularly:

¹¹ *Use of distance learning technologies in the educational process: Guidelines NDUU*, Kyiv 2020.

¹² *Theory and Practice of Distance Learning in the Armed Forces of Ukraine*, Part 1: *Basics of Using Distance Learning Technologies in the Educational Process of Higher Military Educational Institutions and Military Educational Units of Higher Education Institutions*, NDUU, Kyiv 2021.

¹³ „Strategic Defense Bulletin of Ukraine, put into effect by the Decree of the President of Ukraine” 2021, no 473, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text>.

- ability to use information technology.
- the complexity of distance courses developing.
- limitation in practical skills acquiring.
- limited opportunities to control the independence of task performance by those who are studying.
- the difficulty of transforming technical and practical classes into online format.
- the need to adapt testing procedures and practical application of newly acquired knowledge.
- adaptation the curriculum to distance learning.

Specialists of the distance learning subunits of the PME institution should train teachers in the basics of using and creating the distance learning resources. After completing the training, the teacher himself can act as a training manager for his colleagues. The next problematic issue is the organization of planning and monitoring the activities of scientific and scientific-pedagogical workers of the PME institution during the distance learning. For this purpose, it is necessary to develop regulatory documents in the PME institution, which will regulate the activity of teachers in the process of distance learning implementation.

In the process of the distance learning system formation in the PME institution, the problem of its methodical support arises. In order to solve this problem, the specialists of the main subunit of the armed forces distance learning, as well as the subunits of distance learning of the PME institution, should develop scientific and methodological manuals¹⁴ [9, 10, 11, 13], that highlight the practical recommendations and methodology for organizing the implementation and usage of distance learning technologies in the PME institution.

Conclusions and prospects for further research

In the Ukrainian Armed Forces, the powerful resources have been created for the further distance learning implementation in the process of military specialists training, a permanent analysis of the latest training methods with the distance learning technologies usage and this experience exchange is carried out to increase the effectiveness of the all-levels military specialists training. The main direction of further scientific research is the issue of creating a unified distance learning system in the Ukrainian Armed Forces, which should be deployed using cloud technologies of a unified defense information environment.

¹⁴ Ibidem, *Theory and practice of distance learning in the Armed Forces of Ukraine*, Part 2: *The electronic learning system of higher military educational institutions and military educational units of higher education institutions*, Chapter 5. *Methodological recommendations for the use of electronic learning technologies in higher military educational institutions and military educational units of higher education institutions*, NDUU, Kyiv 2021, access mode: <https://nuou.org.ua/assets/documents/tp-dn-zsu.html>.

BIBLIOGRAPHY

- Al-Fraihat D. et al., *Evaluating E-Learning Systems Success: An Empirical Study*, "Computers in Human Behavior" 102(2020), pp. 67–86, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.004>.
- Borodavka V., *Information technologies in the distance learning system during the training and retraining of military specialists*, "Collection of scientific works of the Kharkiv National University of the Air Force" 2020, no 2(64), pp. 7–11.
- Defence Education Enhancement Programme (DEEP), *Strategy for Distance Learning Support*, <https://www.nato.int/natostaticf12014/assets/pdf/2021/12/pdf/211209-deep-strategy-dist-learn.pdf>.
- „Distance Learning Concept in the Armed Forces of Ukraine: order of the Ministry of Defense of Ukraine” no 744, https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/mou_2020/nmou_744_21122015.pdf.
- The NATO Advanced Distributed Learning Handbook – ADL Initiative*, <https://adlnet.gov/assets/uploads/nato-adl-handbook-7-31-2019.pdf>.
- Organization and use of distance learning technologies in the Armed Forces of Ukraine: educational method manual*, 2017, <http://adl.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/ovt-distan-navch.pdf>.
- „Strategic Defense Bulletin of Ukraine, put into effect by the Decree of the President of Ukraine” 2021, no 473, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0063525-21#Text>.
- Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032*, <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Stratehiya.rozv.VO-23.02.22.pdf>.
- Sysoieva S.O., Osadcha K.P., *Status, technologies and prospects of distance education in higher education of Ukraine*, "Information Technologies and Learning Tools" 70(2019), no. 2, p. 271, <https://doi.org/10.33407/itlt.v70i2.2907>.
- Theory and Practice of Distance Learning in the Armed Forces of Ukraine, Part 1: Basics of Using Distance Learning Technologies in the Educational Process of Higher Military Educational Institutions and Military Educational Units of Higher Education Institutions*, NDUU, Kyiv 2021.
- Use of distance learning technologies in the educational process: Guidelines* NDUU, Kyiv 2020.
- Vogel-Walcutt J.J., Schatz S., *Modernizing Learning: Building the Future Learning Ecosystem: Advanced Distributed Learning Initiative and More than 85 Contributors*, United States Government Printing Press 2019.

**DISTANCE LEARNING SYSTEM OF THE PROFESSIONAL MILITARY EDUCATION
INSTITUTION: PROBLEMATIC ISSUES OF FORMATION**

SUMMARY

Modern trends in the education development require directing efforts to the development of distance learning in the Ukrainian Armed Forces as one of the effective tools for implementing the model of continuous training. The article is devoted to highlighting the problematic issues of formation the distance learning system of the professional military education institution. There are analyzed the main subsystems of the distance learning system of the professional military education institution, which determine the architecture of the system and its intended purpose. The analysis of the distance learning systems formation made it possible to determine the central objectives of certain types of the distance learning system providing and factors that negatively affect the distance learning system formation. An overview of the problematic issues of the distance learning system formation regarding a professional military education institution shows that it is necessary to approach the formation of a distance learning system differently, taking into account the existing limitations.

KEYWORDS: distance learning, professional military education institution, distance learning system

NAUKI O BEZPIECZEŃSTWIE / SECURITY STUDIES

ANDRZEJ SOBOŃ
MARTA ADAMCZEWSKA

ORGANIZACJE SPOŁECZNE W REALIZACJI ZADAŃ PROOBRONNYCH

1. Wstęp

Konstytucyjne prawo wolności zrzeszania jest podstawą tworzenia wszelkich form organizacji, które łączą społeczeństwo. Organizacje społeczne rozumiane są jako „grupa celowa, zrzeszenie zmierzające do realizacji postawionych przed sobą celów w sposób zorganizowany”. Wyróżnić można organizacje społeczne o charakterze nieformalnym i formalnym. Pierwszy rodzaj odnosi się do grupy ludzi o podobnych zainteresowaniach i celach, która spotyka się spontanicznie. Organizacje formalne stanowią natomiast zrzeszenia, które są zarejestrowane zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Wzrastające zaangażowanie w takich organizacjach wskazane zostało w Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju – Polska 2030. Według założeń dokumentu wskaźnik zaangażowania w organizacjach społecznych wzrośnie w kraju z 16% w 2010 r. do 40% w 2030 r.¹ Efektem tak znaczącego wzrostu będzie poszukiwanie wsparcia w pierwszej kolejności w organizacjach społecznych i samorządach lokalnych, a dopiero następnie w organach państwowych². Wzrost ten będzie wyzwaniem dla państwa, które powinno w odpowiedni sposób wykorzystać potencjał organizacji społecznych.

Działania pozamilitarne (społeczne) ujęte są w ramach podsystemu wsparcia Systemu Bezpieczeństwa Narodowego. Brakuje jednak wskazania obszarów, w które mogliby zaangażować się członkowie takich organizacji. Szczególnie widoczne jest to na przykładzie organizacji o charakterze proobrobnym. W swoich zadaniach ujmują one działania na rzecz obronności państwa, lecz w większości przypadków ograniczają się wyłącznie do realizacji szkoleń i budowania

ANDRZEJ SOBOŃ – Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-2252>, e-mail: a.sobon@akademia.mil.pl

MARTA ADAMCZEWSKA – Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4069-8277>, e-mail: m.adamczewska@akademia.mil.pl

¹ Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji 2013, s. 139.

² Tamże, s. 119.

świadomości społeczeństwa. Problemem jest już samo zdefiniowanie, czym są organizacje proobronne. Mimo wieloletnich doświadczeń i aktywności w tym obszarze brakuje jednej spójnej definicji. Według *Leksykonu wiedzy wojskowej* definiuje się je jako „typ zrzeszeń, stowarzyszeń, związków, organizacji środowiskowych, które w swoich programach uwzględniają przysposobienie ludności do obrony kraju”³. Obecnie tego typu organizacje nazywane są organizacjami proobronnymi. Autorzy raportu Narodowego Centrum Studiów Strategicznych definiują je jako „stowarzyszenia i związki, które w swoich programach funkcjonowania w szerokim zakresie uwzględniają tematykę wychowania patriotyczno-obywatelskiego oraz problematykę tzw. przysposobienia wojskowego – czyli przygotowania członków do wykonywania zadań realizowanych przez struktury Obrony Cywilnej oraz Obrony Terytorialnej, a także wstępne przygotowanie młodzieży do służby w jednostkach zawodowych SZ RP”⁴. Przemysław Wywiół stwierdza natomiast, że „organizacje proobronne łączą pasje i zainteresowania swoich członków sprawami bezpieczeństwa narodowego z ich działalnością na rzecz umacniania obronności państwa. Aktywność ta przybiera różne formy, od popularyzowania wiedzy na temat obronności do szkolenia wojskowego i przygotowania społeczeństwa na wypadek wojny”⁵. Aleksandra Skrabacz uważa z kolei, że organizacje proobronne są pojęciem szerszym niż organizacje paramilitarne⁶. Analiza literatury przedmiotu pozwala więc wysunąć wniosek, że „organizacjami proobronnymi są wszystkie podmioty, które wspierają i działają na rzecz obronności zarówno w czasie pokoju, kryzysu, jak i wojny, oraz bezpieczeństwa obywateli, ale nie są organizacjami obronnymi”⁷.

Dobór kryterium przedmiotowego (podstawy prawne, niemilitarne przygotowania społeczeństwa, proces zarządzania kryzysowego, edukacja dla bezpieczeństwa) przeprowadzono w oparciu o dogłębną analizę literatury naukowej, w której wykryto lukę badawczą wobec analizowanych czynników porównawczych w obszarze obronnym, stanowiącym główny cel artykułu. W dokonanej analizie zastosowano kryterium podmiotowe w oparciu o wybór pięciu państw – Polski, Czech, Słowacji, Węgier jako grupy V4 oraz Litwy. Zidentyfikowana w ten sposób sytuacja problemowa doprowadziła do sformułowania głównego problemu badawczego, a mianowicie: W jaki sposób badane kraje wykorzystują organizacje społeczne w aspekcie powszechnej obrony oraz podnoszenia obronności państwa? Aby osiągnąć cel przeprowadzonych badań, dokonano fragmentacji głównego problemu badawczego, identyfikując następujące problemy szczegółowe: 1) Jaka jest istota funkcjonowania organizacji proobronnych? 2) Jakie są doświadczenia

³ *Leksykon wiedzy wojskowej*, pod red. M. Laprusa, Warszawa 1979, s. 288.

⁴ M. Paszyn, M. Kordowski, W. Zalewski, *Koncepcja Obrony Terytorialnej w Polsce*, Warszawa 2015, s. 32.

⁵ A. Soboń, *Proobronność Rzeczypospolitej Polskiej. Teraźniejszość i przyszłość*, Warszawa 2019, s. 63.

⁶ A. Skrabacz, *Organizacje pozarządowe w tworzeniu bezpieczeństwa narodowego III RP w świetle integracji z Unią Europejską*, „Zeszyt Problemowy Towarzystwa Wiedzy Obronnej” 2003, nr 2, s. 139.

⁷ A. Soboń, *Proobronność Rzeczypospolitej Polskiej...*, s. 80.

polskich organizacji proobronnych? 3) Jakie są praktyki wybranych państw w aspekcie powszechnej obrony? 4) Jakie są kierunki rozwijania inicjatyw proobronnych w Polsce?

2. Istota funkcjonowania organizacji proobronnych

W *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa* obrona narodowa (państwa) jest ujmowana jako jedna z podstawowych sfer działalności państwa ukierunkowanych na przygotowanie i użycie posiadanego potencjału w celu przeciwdziałania zagrożeniom godzącym w jego interes⁸. Stąd szczególne miejsce obrony narodowej w nauce oraz postrzeganie jej roli związane zarówno z przetrwaniem, jak i z gwarancją rozwoju państwa. Preambuła Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wskazuje na poszanowanie wolności i sprawiedliwości, współdziałanie władz, dialog społeczny oraz uprawnienia dla obywateli i ich wspólnot. Zatem odnosi się do bytu jako podmiotu bezpieczeństwa. Podmioty niepaństwowe, nazywane sektorem pozarządowym (NGO) lub częściej trzecim sektorem, przyczyniają się do aktywizacji postaw obywatelskich, włączając obywateli w działania na rzecz bezpieczeństwa społecznego. Patriotyczne postawy trzeciego sektora połączone z gotowością ponoszenia ofiar dla ojczyzny stają się elementem obrony powszechnej państwa. Organizacje proobronne mogą wykonywać zadania na rzecz systemu obronnego państwa. Według Waldemara Kitlera mogą to być zadania obronne o charakterze: przygotowawczym, interwencyjnym i odbudowy. Do zadań obronnych o charakterze przygotowawczym należą zadania zlecone, obejmujące przedsięwzięcia edukacyjne przygotowujące społeczeństwo do działania oraz przetrwania w warunkach zagrożenia bezpieczeństwa państwa. Zadania interwencyjne mogą być realizowane w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny jako zadania operacyjne i reagowania. Odmiennie kształtują się zadania odbudowy, w których po zażegnaniu zagrożenia organizacje społeczne będą współpracować z instytucjami państwowymi i organami samorządu terytorialnego w celu przywrócenia normalnego stanu funkcjonowania państwa⁹. Państwo, angażując zasoby organizacji pozarządowych, może zwiększać swój potencjał obronny w ramach pozamilitarnych przygotowań obronnych¹⁰.

Organizacje pozarządowe wpisują się w szeroko pojętą politykę bezpieczeństwa. Precyzyjne określenie perspektyw proobronnych na rzecz systemu bezpieczeństwa narodowego wymaga przedstawienia zaangażowania organizacji paramilitarnych. Biorąc pod uwagę z jednej strony potencjał organizacji proobronnych, a z drugiej ogrom potrzeb, celów i interesów bezpieczeństwa narodowego, należy

⁸ *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa*, pod red. J. Pawłowskiego, B. Zdrodowskiego, M. Kuliczkowskiego, Toruń 2020, s. 135.

⁹ W. Kitler, *Podstawy teoretyczne przygotowań obronnych państwa w kontekście potrzeb i zadań obronnych*, „Zeszyt Problematyki TWO” 2011, nr 1(65), s. 19.

¹⁰ M. Kuliczkowski, *Pozamilitarne przygotowania obronne w Polsce: próba systematyzacji procesualnych oraz funkcjonalnych aspektów przygotowań*, Warszawa 2016, s. 40.

uwzględnić możliwości wykorzystania organizacji proobronnych. Obszary tejsze współpracy powinny obejmować realizację zadań obronnych i ochrony ludności oraz kształtowania umiejętności współdziałania podczas stanów nadzwyczajnych w wyspecjalizowanych dziedzinach (np. ratownictwo) lub formacjach samoobrony stanowiących elementy sił obrony cywilnej. Organizacje proobronne wykonują zadania w ramach powszechnego obowiązku obrony na podstawie ustaw i innych aktów prawnych. Obowiązek ten obliguje organizacje proobronne do współdziałania z organami wojskowymi i właściwymi wojewodami oraz wójtami (burmistrzami, prezydentami miast) lub starostami w zakresie administrowania rezerwami osobowymi. Następstwem tego jest realizowanie na polecenie wojewody przedsięwzięć wynikających z zadań w ramach obrony ojczyzny (art. 30, pkt 2)¹¹. Dodatkowo w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny organizacje społeczne są zobowiązane do wykonywania świadczeń rzeczowych, polegających na oddaniu posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych do używania przez Siły Zbrojne lub jednostki organizacyjne wykonujące zadania na potrzeby obrony państwa (art. 638, pkt 1)¹². Świadczenia te nakładane są przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta (art. 640, pkt 1)¹³. Zgodnie z art. 640, pkt 2 wydawane są one w formie decyzji z rygorem natychmiastowej wykonalności. Ustawodawca zaznaczył jednak, że w uzasadnionych przypadkach świadczenia mogą być nałożone w drodze obwieszczenia bądź w innej formie. Zgodnie z zapisami Ustawy Rada Ministrów w rozporządzeniu dookreśli szczegóły dotyczące nakładania świadczeń, w tym wzory dokumentów, warunki i tryb odpłatności, ustalenia i wypłacenia odszkodowań oraz ryczałtu i należności (art. 640, pkt 8)¹⁴. Dlatego autorzy zwracają uwagę na modernizację systemu proobronnego państwa do wykonywania nałożonych zadań obronnych oraz przygotowanie ludności i warunków jej ochrony na wypadek wojny¹⁵.

3. Doświadczenia polskich organizacji proobronnych

Zmiany w obszarze bezpieczeństwa, jakie nastąpiły po roku 1989, pozwoliły na funkcjonowanie wspomnianych organizacji w środowisku wolnym od komunizmu oraz zagrożeń o charakterze militarnym. Stan ten trwał do 2014 r., kiedy doszło do konfliktu na terenie Ukrainy i aneksji Krymu przez Federację Rosyjską. Taka sytuacja wymusiła na państwach dokonanie ponownej samoidentyfikacji strategicznej w kwestii bezpieczeństwa i uwzględnienia nowego zagrożenia, jakim w tym wypadku okazały się działania hybrydowe.

Organizacje proobronne w ramach swojej działalności statutowej realizują wiele szkoleń oraz programów mających na celu zwiększenie wiedzy nie tylko

¹¹ Ustawa o obronie Ojczyzny, Dz.U. z 2022 r., poz. 655.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ A. Soboń, *Proobronność Rzeczypospolitej Polskiej...*

swoich członków, ale także całego społeczeństwa. Jako przykład mogą posłużyć działania realizowane przez Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe (WOPR), które poszerza wiedzę społeczną, a także członków innych organizacji proobronnych w zakresie ratownictwa wodnego¹⁶. Warte uwagi są także kursy realizowane przez stowarzyszenie ObronaNarodowa.pl Ruch na rzecz Obrony Terytorialnej. Realizuje ono m.in. szkolenia z zakresu działań rozpoznawczych oraz walki w mieście, które pozwalają na przygotowanie chętnych osób do działania w przypadku wystąpienia zagrożenia zewnętrznego¹⁷. W lipcu 2021 r. Jednostka Strzelecka 4051 Włocławek rozpoczęła współpracę z Fabryką Broni „Łucznik” w celu pozyskania dla organizacji karabinków MSBS 5,56 GROT, które mają pozwolić na przygotowanie przyszłych kandydatów do służby w wojsku¹⁸. Natomiast Grupa Ratownictwa Specjalistycznego Organizacja Proobronna Bizon z Solca Kujawskiego została włączona do Systemu Wspomagania Decyzji Komendy Miejskiej Państwowej Straży Pożarnej w Bydgoszczy, dzięki czemu aktywnie realizuje działania poszukiwawcze oraz związane z likwidacją szkód w wyniku nawałnic i innych klęsk. Znaczący wkład w rozwój postaw patriotycznych i proobronnych ma również działanie podejmowane przez Fundację na rzecz Bezpieczeństwa i Obrony Kraju „Combat Alert”. Organizacja ta prowadzi dwa szkolenia ogólnopolskie – Letni oraz Zimowy Combat Alert, które realizowane są we współpracy z 15 Giżycką Brygadą Zmechanizowaną¹⁹. Letnia edycja realizowana jest w dwóch etapach. W pierwszym etapie członkowie odbywają przeszkolenie na podpunktach nauczania, następnie realizują 24-godzinne ćwiczenia z wykorzystaniem karabinków ASG, środków pozoracji pola walki oraz pojazdów wojskowych. Zimowa edycja jest ukierunkowana wyłącznie na prowadzenie specjalistycznych szkoleń realizowanych przez żołnierzy 15 Giżyckiej Brygady Zmechanizowanej. Od 2016 r. prowadzone jest szkolenie organizacji proobronnych przez Oddział Specjalny Żandarmerii Wojskowej w Mińsku Mazowieckim. W trakcie szkoleń członkowie organizacji zdobywają umiejętności i wiedzę przydatną w przyszłym procesie szkolenia²⁰. Powyżej podano tylko kilka przykładowych szkoleń prowadzonych przez organizacje proobronne. Wiele z nich odbywa wewnętrzne szkolenia podnoszące kwalifikacje członków w oparciu o wewnętrzne programy szkoleniowe.

Jednak rozwój części z tych organizacji, a przede wszystkim poprawność merytoryczna prowadzonych szkoleń, nie byłyby możliwe bez wsparcia ze strony organów państwowych. Resort obrony narodowej współpracuje z partnerami społecznymi zgodnie z Decyzją nr 168/MON z dnia 7 grudnia 2020 r. Decyzja ta wprowadziła oprócz porozumienia o współpracy możliwość podpisania umowy

¹⁶ A. Tomczak, *Rola organizacji proobronnych w systemie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2016, s. 251.

¹⁷ Tamże, s. 177.

¹⁸ MSBS GROT dla Jednostki Strzeleckiej 4051 Włocławek, <https://fabrykabroni.pl/2021/07/15/msbs-grot-dla-jednostki-strzeleckiej-4051-wloclawek/>.

¹⁹ M. Adamczewska, *Organizacje społeczne jako potencjał obronny państwa*, Warszawa 2020, s. 56.

²⁰ Tamże, s. 83.

partnerskiej. Zasadniczą różnicą pomiędzy porozumieniem o współpracy a umową partnerską jest zakres jego obowiązywania. Porozumienie organizacja podpisuje z dowódcą danej jednostki wojskowej bądź Ministerstwem Obrony Narodowej, natomiast umowa podpisywana jest przez Ministra Obrony Narodowej. Umowa partnerska pozwala na wskazanie zadań MON i organizacji w kwestii związanej z podnoszeniem umiejętności społeczeństwa w obszarach ważnych dla bezpieczeństwa państwa. Organizacje mogą ponadto uzyskać wsparcie resortu w zakresie podnoszenia kwalifikacji członków, dzięki czemu będą mogły aktywnie włączać się w proces kształcenia uczniów oddziałów przygotowania wojskowego²¹. Współdziałanie organizacji proobronnych z resortem obrony narodowej nabrało szczególnego znaczenia w 2016 r., kiedy organizacje te po raz pierwszy zostały zaangażowane w ćwiczenia pod kryptonimem „Anakonda-16”. Doświadczenia zebrane między rokiem 2016 a 2021 pozwoliły w 2021 r. na włączenie organizacji do ćwiczeń pod kryptonimem „Dragon-21”. Odpowiadały one, wspólnie z 18 Dywizją Zmechanizowaną, za ewakuację zbiorów znajdujących się w Muzeum Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego w Praniu²².

Wspomniane wcześniej porozumienie o współpracy pozwala organizacji na zawężenie obszaru współpracy do konkretnej jednostki wojskowej bądź rodzaju sił zbrojnych. Godnym odnotowania przykładem, obrazującym takie współdziałanie, jest porozumienie zawarte podczas obchodów Dnia Myśli Braterskiej w 2020 r. pomiędzy Wojskiem Obrony Terytorialnej (WOT) a Związkiem Harcerstwa Polskiego i Związkiem Harcerstwa Rzeczypospolitej²³. W ramach nawiązanej współpracy WOT miał wesprzeć środowisko harcerskie w organizacji European Jamboree 2020. Ponadto realizowane miały być dwa projekty: „Braterstwo munduru” pozwalające na szkolenie harcerzy w ramach brygad OT oraz realizację wydarzenia „Złot pokoleń w mundurach” upowszechniającego tradycję i historię środowiska. Ze względu na rozprzestrzenienie wirusa SARS-CoV-2 realizacja planu współpracy zostało odłożona w czasie. Jako kolejny przykład może posłużyć porozumienie zawarte w 2016 r. pomiędzy 15 Giżycką Brygadą Zmechanizowaną a Fundacją na rzecz Obronności i Bezpieczeństwa Kraju „Combat Alert”²⁴. Porozumienie to pozwoliło na realizację wspomnianych ćwiczeń Zimowy oraz Letni „Combat Alert”.

Kształtowanie świadomości proobronnej społeczeństwa poprzez przygotowanie osób do realizacji zadań proobronnych w realizacji zadań z zakresu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego jest celem statutowym większości organizacji proobronnych. Szerokie spektrum potencjału ochronnego tworzą organizacje ratownicze, takie jak ochotnicze straże pożarne, pogotowia ratownictwa górskiego

²¹ Decyzja nr 168/MON z dnia 7 grudnia 2020 r., § 8–31.

²² M. Husar, *Ewakuacja zbiorów muzealnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/dgrsz/articles/aktualnosci-w/ewakuacja-zbiorow-muzealnych/>.

²³ M. Pietrzak, *Porozumienie o współpracy żołnierzy z harcerzami*, <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/486725/porozumienie-o-wspolpracy-zolnierzy-z-harcerzami#>.

²⁴ *Porozumienie o współpracy z dnia 13.03.2016 r. pomiędzy 15 Giżycką Brygadą Zmechanizowaną a Fundacją na rzecz Obronności i Bezpieczeństwa Kraju „Combat Alert”*, <https://archiwum2019-15gbz.wp.mil.pl/pl/pages/rejestr-porozumien-2019-02-04-v/index.html>.

i wodnego, których celem jest ratowanie życia, zdrowia, mienia i środowiska przed klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami. Co więcej, w niektórych dziedzinach pełnią one rolę pierwszoplanową lub przyczyniają się do wykonywania zadań, których państwo nie jest w stanie podjąć. Z analizy doświadczenia litewskiego wynika, że potencjał organizacji proobronnych powinien zostać uznany za konieczny dla rozwoju zdolności do obrony państwa. Interesującym wątkiem jest skuteczność działania Litewskiego Związku Strzelców oraz jego pomoc udzielana w różnych sytuacjach na rzecz sił zbrojnych, policji, straży, inspekcji, administracji rządowej oraz organów samorządu terytorialnego. Wzrost poziomu zagrożeń niemilitarnych dla bezpieczeństwa powoduje, że potencjał organizacji proobronnych w sytuacjach kryzysowych w znacznym stopniu zasila pododdziały Wojsk Obrony Terytorialnej. Nie oznacza to w żadnym wypadku powstawania konfliktu interesów w wypełnianiu przestrzeni obronnej i proobronnej Polski. Z jednej strony członkowie organizacji społecznych szkolący żołnierzy terytorialnej służby wojskowej, a z drugiej odpowiednio przeszkoleni żołnierze pododdziałów WOT stanowią bezprecedensowy potencjał organizacji proobronnych. Ponadto przyczyniają się do wzrostu możliwości pomocy całemu społeczeństwu. Takiego zdania jest również dowódca WOT gen. dyw. Wiesław Kukuła, konkludując, że żołnierze WOT są częścią społeczności lokalnych, a wykształcenie w nich zdolności ratowniczych uczyni nasze społeczności bezpieczniejszymi również w czasie pokoju.

Pojawienie się wirusa SARS-CoV-2 zaskoczyło cały świat. Pomoc służbie zdrowia oraz jednostkom administracji publicznej była udzielana przez wiele jednostek strzeleckich, organizacji proobronnych i społecznych, których członkowie są także żołnierzami terytorialnej służby wojskowej (TSW). Początkowo projekt WOT otrzymał nazwę „Odporna wiosna”, ale w związku z dalszym rozwojem pandemii została ona zmieniona na „Trwała odporność”. Przeprowadzone wywiady wśród członków organizacji proobronnych potwierdzają, że aktywnie uczestniczyli w ograniczaniu skutków pandemii koronawirusa. Wśród wielu działań wspomagających służbę zdrowia można wymienić: pomoc osobom dotkniętym chorobą, pomiar temperatury we wskazanych miejscach, dostawę paczek oraz opiekę nad osobami starszymi.

Dalsze przygotowania organizacji proobronnych do eliminacji zagrożeń (ataki terrorystyczne, wypadki komunikacyjne, zagrożenia naturalne) powinny wprowadzać nowy wymiar reagowania kryzysowego z wykorzystaniem trzeciego sektora. W oparciu o doświadczenia zdobyte podczas pandemii koronawirusa należy prowadzić szkolenia z pomocy władzom samorządowym i służbom ratowniczym w pozamilitarnych sytuacjach kryzysowych takich jak: susze, powodzie, pożary, silne wiatry, burze, zlodowacenia, katastrofy drogowe, akcje poszukiwawcze w lasach, górach i innych terenach, budowa i ochrona obwałowań przeciwpowodziowych. Pozwoli to na wzmacnianie potencjału ludzkiego WOT oraz służb publicznych i władz lokalnych. Nabyta praktyka mogłaby być także wykorzystywana przez wydziały bezpieczeństwa i zarządzania kryzysowego urzędów wojewódzkich. Członkowie organizacji proobronnych to także żołnierze TSW, którzy codzienne wykonują pracę zawodową, a mundury zakładają

do udziału w akcjach. Często dysponują już umiejętnościami w pewnych obszarach kryzysowych, a dzięki szkoleniom staliby się skuteczniejsi w ratowaniu życia i mienia społeczności lokalnych.

4. Doświadczenia wybranych państw w aspekcie powszechnej obrony

Zapewnienie suwerenności, nienaruszalności terytorialnej, ochrona demokratycznych wartości wraz z ochroną życia, zdrowia i wartości materialnych jest podstawowym obowiązkiem i funkcją państwa. Zwiększanie udziału obywateli w zapewnieniu własnego bezpieczeństwa jest zgodne z treściami strategii bezpieczeństwa. Jest to jeden z warunków bezpieczeństwa państwa. Naczelnymi aktami prawnymi określającymi udział obywateli w zadaniach obronnych w Polsce, Czechach, Słowacji, Węgrzech oraz na Litwie są konstytucje stanowiące o prawie zrzeszania się obywateli. Polska ustawa zasadnicza z 1997 r. zapewnia możliwość zrzeszania się w ramach „związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji”²⁵. Na Węgrzech obowiązuje dość specyficzna interpretacja charakteru organizacji pozarządowych, którą można sklasyfikować w ramach oddzielnej kategorii ruchów obywatelskich lub organizacji społecznych. Organizacje pozarządowe mogą działać, jeśli spełniają wymagania władzy: nie są polityczne, nie są obywatelskie, są utworzone i w pełni kontrolowane przez państwo. Organizacje pozarządowe w Republice Czeskiej są silnie zróżnicowane, a relacje między sektorem publicznym a organizacjami pozarządowymi zależą w większym stopniu od rozwiązań prawnych. Na podobnych warunkach przebiega współpraca między sektorem pozarządowym a państwem na Słowacji. Słowackie organizacje pozarządowe są ważnym ogniwem edukacji dla bezpieczeństwa, ale administracja państwowa nie ma wpływu na zarządzanie organizacjami ani na ich działalność. We wszystkich tych państwach zabrania się działalności odwołującej się do nazizmu, faszyzmu i komunizmu, zabrania się stosowania przemocy, nienawiści rasowej i narodowościowej. Analiza porównawcza wykazuje, że w badanych strategiach widoczny jest brak bezpośredniego odniesienia do sektora proobronnego. W praktyce funkcjonowania państwa czeskiego oraz słowackiego przygotowanie społeczeństwa do rozwiązywania problemów związanych z sytuacjami kryzysowymi wchodzi w zakres kompetencji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, które organizuje szkolenia dla administracji rządowej i samorządowej w celu właściwego przygotowania w razie wystąpienia sytuacji kryzysowej. Na Węgrzech na wypadek zaistnienia sytuacji kryzysowych została powołana Narodowa Dyrekcja Generalna do spraw Zarządzania Kryzysowego.

²⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., rozdz. I, art. 12, Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>.

W Polsce jest to Rządowe Centrum Bezpieczeństwa jako Krajowe Centrum Zarządzania Kryzysowego. W działaniach wskazanych organów trudno dopatrywać się większego uznania dla działań proobronnych oferowanych przez organizacje proobronne.

W kontekście rozważań proobronnych właściwe wydaje się więc zwrócenie uwagi na rozwiązania litewskie. W Ustawie o podstawach bezpieczeństwa narodowego Republiki Litewskiej wskazano, że za bezpieczeństwo narodowe odpowiadają także organizacje i stowarzyszenia utworzone przez obywateli²⁶. Bezpieczeństwo Litwy przy współdziałaniu organizacji społecznych tworzy Litewski Związek Strzelecki²⁷, który jest największą organizacją proobronną na Litwie²⁸ włączoną w system obronny państwa. Jego pododdziały bojowe wchodzi w skład system obrony narodowej Litwy²⁹. Litewscy strzelcy wspierają działania służb i straży³⁰, jak np. policja, Państwowa Straż Graniczna, służby ratownictwa, ale także prowadzą działalność edukacyjną z zakresu bezpieczeństwa³¹. Litewski Związek Strzelecki, realizując zadania na rzecz bezpieczeństwa narodowego³², podlega Ministerstwu Obrony Narodowej Litwy³³. Także w Polsce organizacje proobronne mogą być partnerami w działaniach podejmowanych przez organy państwa w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Wymagane jest jednak – tak jak na Litwie – jasne sprecyzowanie zadań, praw i obowiązków realizowanych przez organizacje proobronne, umiejscowienie ich w podsystemach systemu bezpieczeństwa narodowego³⁴.

5. Wnioski i kierunki rozwoju inicjatyw proobronnych w Polsce

Spółeczeństwo obywatelskie stanowi podstawę rozwoju państwa. Konstytucyjne prawo wolności zrzeszania znajduje swoje odzwierciedlenie w coraz liczniej powstających organizacjach społecznych. W polskim systemie prawnym rozróżniamy dwa podstawowe typy organizacji: stowarzyszenia oraz fundacje. Część z nich w swoich celach ujmuje zadania związane ze zwiększaniem wiedzy społeczeństwa na temat obronności i bezpieczeństwa. Organizacje tego typu włączane są w działania państwa w tym zakresie. Widoczne jest to w dokumentach

²⁶ Ustawa z dnia 19 grudnia 1996 r. o podstawach bezpieczeństwa narodowego Republiki Litewskiej, art. 2.

²⁷ Tamże, art. 8.

²⁸ Tamże, art. 13.

²⁹ Ustawa z dnia 5 maja 1998 r. o organizacji systemu obrony narodowej Republiki Litewskiej i służbie wojskowej, art. 3.

³⁰ Tamże, s. 590.

³¹ Tamże, s. 590.

³² Tamże, s. 590.

³³ Ministerstwo Obrony Narodowej Republiki Litewskiej, <https://kam.lt/en/structure_and_contacts/structute_of_mnd.html>, dostęp: 25.04.2021.

³⁴ Podstawy bezpieczeństwa..., s. 590.

strategicznych, które wskazują na możliwości płynące z wykorzystania doświadczenia i specjalistycznej wiedzy organizacji. Część zadań stawianych przed organizacjami zawarta jest w Strategiiach Rozwoju Kraju, Strategii Bezpieczeństwa Narodowego, Strategii Rozwoju Bezpieczeństwa Narodowego, Planie Zarządzania Kryzysowego. Brakuje jednak ustawy, która regulowałaby działania i ukazywała możliwe zaangażowanie wszystkich organizacji społecznych działających na rzecz obronności i bezpieczeństwa kraju. Efektem owego braku jest niewykorzystanie pełnego potencjału istniejących organizacji.

Zdaniem autorów zasadne byłoby włączenie – na wzór litewski – organizacji proobronnych do systemu obronnego państwa, a tym samym wprowadzenie rozwiązań prawnych w tym zakresie. Stanowiłoby to znaczne wzmocnienie Systemu Bezpieczeństwa Narodowego poprzez wsparcie organów wchodzących w jego skład oraz wykorzystanie potencjału tych organizacji. Niezbędna jest jednak weryfikacja poziomu wykształcenia członków oraz prowadzonych szkoleń związanych z postawionymi przed nimi zadaniami w zakresie bezpieczeństwa państwa. Organizacje współpracują wprawdzie z organami państwa w ramach porozumień bądź umów, jednak tylko nieliczne z nich są zaangażowane w realne wsparcie organów państwa.

Na podstawie analizy literatury przedmiotu oraz aktów prawnych stwierdzić można, że:

- polskie przepisy prawne pozwalają w prosty sposób założyć organizację społeczną, lecz brakuje regulacji wskazujących możliwości wykorzystania potencjału organizacji społecznych do wsparcia organów państwa;
- niezbędna jest weryfikacja procesu szkoleniowego organizacji i umożliwienie w szerszej skali realizacji szkoleń dla instruktorów we współpracy z wyspecjalizowanymi formacjami mundurowymi i organami państwa, co pozwoli na skierowanie przeszkolonych osób do realizacji zajęć w organizacji oraz oddziałach przygotowania wojskowego;
- zalecane jest wprowadzenie systemu weryfikacji poziomu wiedzy członków organizacji społecznych działających na rzecz bezpieczeństwa w celu odpowiedniego wykorzystania ich potencjału;
- należy rozważyć możliwość włączenia wytypowanych organizacji społecznych w działania związane z zarządzaniem kryzysowym i ochroną ludności na wzór litewski;
- ze względu na różnorodność organizacji zasadne byłoby wprowadzenie jednolitego systemu weryfikacji członkostwa w organizacji działającej na rzecz bezpieczeństwa, co ułatwiłby współpracę z organami państwa;
- obecnie obowiązujący w Polsce system prawny nie stawia przed organizacjami społecznymi jasnych zadań w ramach Systemu Bezpieczeństwa Państwa. Niezbędne jest więc podjęcie działań zmieniających ten stan rzeczy. Warto posłużyć się rozwiązaniami przyjętymi na Litwie, gdzie Litewski Związek Strzelecki włączony jest do systemu obronnego państwa i wspiera organy państwowe w realizacji zadań związanych z bezpieczeństwem państwa.

Ponadto rekomenduje się poddanie kwestii proobronnych w Polsce regulacjom prawnym i precyzyjne określenie zadań, które – podobnie jak na Litwie – włą-

czyłyby organizacje proobronne do działań obronnych państwa. Brak rozwiązań prawnych uwidocznił się zwłaszcza w trakcie prób podejmowania działań w ramach walki z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-CoV-2 na początku 2020 r.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczewska M., *Organizacje społeczne jako potencjał obronny państwa*, Warszawa 2020.
- Decyzja nr 168/MON z dnia 7 grudnia 2020 r.
- Husar M., *Ewakuacja zbiorów muzealnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/dgrsz/articles/aktualnosci-w/ewakuacja-zbiorow-muzealnych/>
- Kitler W., *Podstawy teoretyczne przygotowań obronnych państwa w kontekście potrzeb i zadań obronnych*, „Zeszyt Problemy TWO” 2011, nr 1(65).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., rozdz. I, art. 12, Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
- Kuliczkowski M., *Pozamilitarne przygotowania obronne w Polsce: próba systematyzacji procesualnych oraz funkcjonalnych aspektów przygotowań*, Warszawa 2016.
- Leksykon wiedzy wojskowej*, pod red. M. Laprusa, Warszawa 1979.
- MSBS GROT dla Jednostki Strzeleckiej 4051 Włocławek*, <https://fabrykabroni.pl/2021/07/15/msbs-grot-dla-jednostki-strzeleckiej-4051-wloclawek/>.
- Pietrzak M., *Porozumienie o współpracy żołnierzy z harcerzami*, <https://media.terytorialsi.wp.mil.pl/informacje/486725/porozumienie-o-wspolpracy-zolnierzy-z-harcerzami#>.
- Porozumienie o współpracy z dnia 13.03.2016 r. pomiędzy 15. Główną Brygadą Zmechanizowaną a Fundacją na rzecz Obronności i Bezpieczeństwa Kraju „Combat Alert”*, <https://archiwum-2019-15gbz.wp.mil.pl/pl/pages/rejestr-porozumien-2019-02-04-v/index.html>.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 stycznia 2004 r. w sprawie ogólnych zasad wykonywania zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony, Dz.U. 2004 r., nr 16, poz. 152.
- Słownik terminów w zakresie bezpieczeństwa*, pod red. J. Pawłowskiego, B. Zdrodowskiego, M. Kuliczkowskiego, Toruń 2020.
- Soboń A., *Proobronność Rzeczypospolitej Polskiej. Teraźniejszość i przyszłość*, Warszawa 2019.
- Tomczak A., *Rola organizacji proobronnych w systemie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2016.
- Ustawa o obronie Ojczyzny, Dz.U. z 2022 r., poz. 655.

SOCIAL ORGANIZATIONS IN THE IMPLEMENTATION OF PRO-DEFENCE TASKS

SUMMARY

Involvement of social organizations in defence issues is both an opportunity and a challenge for the state, which should properly use the potential of social organizations. The research carried out among the V4 Group countries and Lithuania confirmed that all countries less or more use pro-defence organizations. It is one of the state's security interests. The legal acts that define the participation of citizens in defence issues in Poland, Czech Republic, Slovakia, Hungary and Lithuania are constitutions, which provide the right of citizens to association. The Lithuanian Riflemen's Association, which is a pro-defence organization in Lithuania, included in the defence system of Lithuania, is of particular importance. A clear specification of the tasks, rights and obligations performed by pro-defence organizations is required. The authors recommend that pro-defence issues in Poland should be defined in a similar way like in Lithuania, including pro-defence organizations to the state's defence activities.

KEYWORDS: pro-defensiveness, social organization, security

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

JOANNA MANISZEWSKA-EJSMONT

**O POTRZEBIE PRZYJĘCIA *DE LEGE FERENDA*
SANKCJI BEZSKUTECZNOŚCI ZAWIESZONEJ
(*NEGOTIUM CLAUDICANS*) PRZY CZYNNOŚCIACH
ZARZĄDU MAJĄTKIEM DZIECKA****1. Wprowadzenie**

Na podstawie art. 95 k.r.o.¹ zarząd majątkiem dziecka² jest jednym z atrybutów władzy rodzicielskiej. Obok pieczy nad osobą dziecka oraz reprezentacji dziecka przez rodziców ustawodawca wymienił go jako integralny element władzy rodzicielskiej. Zgodnie z powszechnie dominującym poglądem, we wszystkich przypadkach, w których rodzice wadliwie dokonują czynności prawne z zakresu zarządu majątkiem dziecka, dokonana przez nich czynność na mocy art. 58 § 1 k.c.³, jest bezwzględnie nieważna i nie podlega konwalidacji⁴.

Założeniem niniejszego artykułu jest omówienie czynności zarządu majątkiem dziecka, których wadliwe dokonanie przez rodziców skutkuje bezwzględną nieważnością czynności prawnej, a także wskazanie wynikających z obecnie obowiązującej sankcji bezwzględnej nieważności zagrożeń dla interesów majątkowych dziecka oraz pewności i bezpieczeństwa obrotu dokonywanego z małoletnimi. Ponadto celem autorki jest skierowanie uwagi na zaniedbane dotychczas w piśmiennictwie zagadnienie konieczności dążenia przez ustawodawcę do sanowania czynności prawnych dokonywanych z małoletnimi i to zarówno w interesie

JOANNA MANISZEWSKA-EJSMONT – Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS w Warszawie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5610-4261>, e-mail: jmaniszewska-ejsmont@swps.edu.pl

¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U. z 2020 r., nr 1359 ze zm.

² Ustawodawca nie zdecydował się na zdefiniowanie pojęcia zarządu majątkiem dziecka. Bardzo celną definicję sformułował Tomasz Sokołowski, według którego zarząd majątkiem dziecka stanowi „agregat aktywów i pasywów, który obejmuje zachowania oraz czynności prawne i faktyczne, wpływające na szeroko rozumianą sytuację majątkową dziecka” – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz LEX*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, Warszawa 2013², s. 697.

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j., Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.

⁴ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., 1 CO 16/61, OSNC 1963/9/187; Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 299/98, OSP 2000/12/186; *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, pod red. J.S. Piątowskiego, Wrocław 1985, s. 840.

osób trzecich, jak również dla ochrony dobra dziecka. W niniejszym opracowaniu autorka posłużyła się analizą dogmatyczno-prawną wraz z badaniem dorobku naukowego doktryny oraz orzecznictwa sądów, a także – pomocniczo – analizy historycznoprawnej oraz prawnoporównawczej.

2. Sankcja bezwzględnej nieważności przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka *de lege lata*

Refleksje należy zacząć od krótkiego przedstawienia obecnie obowiązującej regulacji dotyczącej zarządu majątkiem dziecka, w tym w szczególności tych przepisów, których naruszenie skutkuje bezwzględną nieważnością dokonanej czynności prawnej⁵. Zarząd majątkiem dziecka jest jednym z elementów sprawowanej przez rodziców władzy rodzicielskiej. W piśmiennictwie wskazuje się, że zasadniczym celem zarządu majątkiem dziecka jest ochrona jego interesów majątkowych. Ustawowymi kryteriami prawidłowości sprawowania przez rodziców zarządu majątkiem dziecka są dobro dziecka⁶ oraz należyta staranność rodziców⁷.

Nieważność czynności może wystąpić w wielu przypadkach wadliwie sprawowanego zarządu majątkiem dziecka. Przede wszystkim zastosowanie znajduje przy czynnościach zarządu dokonanych przez przedstawiciela ustawowego bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu oraz przy czynnościach zarządu dokonanych bez zezwolenia sądu opiekuńczego wydanego w trybie art. 101 § 3 k.r.o.

Pierwsza kategoria czynności związana jest – najogólniej mówiąc – z nieprawidłową reprezentacją dziecka przy czynnościach zarządu. Każde dziecko, wobec posiadania zdolności prawnej, może być podmiotem praw i obowiązków oraz posiadać majątek. Z uwagi na brak pełnej zdolności do czynności prawnych nie może jednak samodzielnie działać w obrocie. Możliwość zastępowania dziecka przez rodziców przybiera postać przedstawicielstwa ustawowego. Zgodnie z istotą przedstawicielstwa, na mocy art. 95 § 2 k.c., czynność prawna dotycząca zarządu majątkiem dziecka dokonana przez rodzica pociąga za sobą skutki bezpośrednio dla reprezentowanego dziecka i jest dokonana na jego rzecz. W art. 98 § 1 k.r.o.

⁵ Sankcja bezwzględnej nieważności polega na tym, że czynność nie wywołuje *ipso iure* zamierzonych przez strony skutków prawnych od chwili jej dokonania i ma charakter definitywny. Zob. *System prawa prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, A. Olejniczaka, Warszawa 2019³, s. 543n.

⁶ Wskazuje się, że klauzula dobra dziecka mieści się w kręgu najszerszych w naszym systemie prawnym klauzul generalnych „zasad współżycia społecznego” oraz „zasady porządku publicznego”. Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, LEX nr 2483681; Z. Radwański, *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 31(1981), s. 6.

⁷ Ustawodawca zdecydował się tym samym na dodatkowe cywilistyczne kryterium prawidłowości wykonywania zarządu majątkiem dziecka, w porównaniu do pozostałych atrybutów władzy rodzicielskiej. Zob. *System prawa rodzinnego...*, s. 806.

ustanowiona została zasada jednoosobowej reprezentacji dziecka, która oznacza, że każdy rodzic ma prawo samodzielnie reprezentować dziecko pozostające pod jego władzą rodzicielską.

Wadliwość dokonanych przez rodziców czynności prawnych z zakresu zarządu majątkiem dziecka może polegać na tym, że rodzice dokonują ich bez umocowania bądź z przekroczeniem jego zakresu⁸. Reprezentacja dziecka przez rodziców może zostać wyłączona na mocy regulacji ograniczających, zawieszających albo pozbawiających rodziców władzy rodzicielskiej (art. 58, art. 107, art. 109–111 k.r.o.). Na podstawie art. 98 § 2 k.r.o. reprezentacja rodziców może zostać wyłączona także w przypadku tzw. konfliktu interesów, tj. przy czynnościach prawnych między dziećmi pozostającymi pod władzą rodzicielską rodziców oraz przy czynnościach prawnych między dzieckiem a jednym z rodziców lub jego małżonkiem.

Przekroczenie umocowania rodziców najczęściej polega na dokonaniu czynności zarządu dotyczącej przedmiotu spod tego zarządu wyłączonego. I tak, na podstawie art. 101 § 2 k.r.o. zarząd sprawowany przez rodziców może zostać wyłączony w odniesieniu do zarobku dziecka oraz przedmiotów oddanych dziecku do swobodnego użytku. Z kolei na mocy art. 102 k.r.o. zarząd rodziców może być wyłączony na podstawie czynności prawnej (umowa darowizny lub testament) albo orzeczenia sądu (w przypadku, gdy darczyńca lub spadkodawca nie wyznaczył zarządcy, zarząd sprawuje kurator ustanowiony przez sąd opiekuńczy).

Zgodnie z powszechnie dominującym poglądem doktryny oraz judykatury, we wszystkich sytuacjach, w których rodzice dokonują czynności zarządu majątkiem dziecka bez umocowania bądź z przekroczeniem jego zakresu, dokonana przez nich czynność, na mocy art. 58 § 1 k.c., jako sprzeczna z ustawą, jest bezwzględnie nieważna i nie może być konwalidowana (w tym potwierdzona przez dziecko po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych)⁹.

Drugą kategorią czynności, których wadliwe dokonanie skutkuje bezwzględną nieważnością, są czynności dokonane bez określonego w art. 101 § 3 k.r.o. zezwolenia sądu opiekuńczego¹⁰. Na podstawie tego przepisu rodzice nie mogą bez zezwolenia sądu opiekuńczego dokonywać czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu ani wyrażać zgody na dokonywanie takich czynności przez dziecko. Trzeba podkreślić, że samo posługiwanie się przez ustawodawcę pojęciem nieostrym „czynności przekraczających zwykły zarząd” już w praktyce stosowania przedmiotowej regulacji powoduje rosnącą arbitralność orzecznictwa oraz brak pewności obywateli co do prawa. Jednoczesne sankcjonowanie bezwzględną nieważnością takiej czynności zarządu majątkiem dziecka dokonanej bez zezwolenia sądu czyni obrót prawny z udziałem małoletnich niezwykle uciążliwym.

⁸ Czynności rzekomego (pozornego) przedstawiciela nie wywołują skutków prawnych zarówno w sferze prawnej małoletniego dziecka (jako dokonane bez lub z przekroczeniem umocowania), jak i w sferze prawnej samego rzekomego przedstawiciela, którego zamiarem nie było dokonanie czynności prawnej we własnym imieniu. Zob. *System prawa prywatnego*, t. 2, s. 625.

⁹ Zob. m.in. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 299/98, OSP 2000/12/186; *System prawa rodzinnego...*, s. 840.

¹⁰ „Sąd opiekuńczy”, zwany także „sądem rodzinnym”, jest wyodrębnionym organizacyjnie wydziałem sądu rejonowego.

Należy zaznaczyć, że bezwzględna nieważność czynności dokonanej bez zezwolenia sądu została usankcjonowana ponad 60 lat temu cytowaną już wyżej uchwałą Sądu Najwyższego, posiadającą moc zasady prawnej¹¹. Sąd Najwyższy stwierdził, że czynność prawna dotycząca majątku małoletniego, dokonana przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia władzy opiekuńczej, jest nieważna i nie może być konwalidowana. W uzasadnieniu do tego orzeczenia Sąd Najwyższy powoływał się na „interpretację logiczną i teleologiczną”, a także odnosił się do „innych, podobnych przepisów, także odnoszących się do zezwolenia na dokonanie czynności prawnej”, którymi okazały się w istocie ówczesne regulacje prawa pracy. Co więcej, Sąd Najwyższy porównał problematykę zgody władzy opiekuńczej na czynności zarządu majątkiem dziecka do przepisów Kodeksu cywilnego Królestwa Polskiego, obowiązujących do dnia 1 lipca 1946 r.

Sąd Najwyższy najprawdopodobniej celowo pominął – wówczas aktualniejszy – pogląd polskiej judykatury. Otóż na tle zawartej w dekrete z 22 stycznia 1946 r. – Prawo rodzinne¹² regulacji dotyczącej zezwolenia na dokonanie czynności prawnej Sąd Najwyższy 3 marca 1949 r. (niespełna 12 lat wcześniej) wydał precedensowe orzeczenie, w którym wprowadził zasadę, że czynność prawna dokonana bez zezwolenia sądu jest czynnością prawną niepełną (*negotium claudicans*)¹³. Sąd Najwyższy uznał wówczas, że zagadnienie udzielenia zezwolenia na dokonanie czynności zarządu majątkiem dziecka „władza opiekuńcza” powinna oceniać według sytuacji istniejącej w chwili powzięcia przez sąd decyzji dotyczącej zezwolenia, a nie w chwili dokonywania przez rodziców danej transakcji.

Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że zawarcie w imieniu małoletniego dziecka czynności prawnej przed uzyskaniem zezwolenia sądu w żaden sposób nie zagraża interesom dziecka. Jeżeli bowiem okaże się w trakcie wydawania rozstrzygnięcia, że czynność prawna nie jest dla dziecka korzystna, rodzice nie uzyskają zatwierdzenia sądu, wobec czego nie uzyska ona ważności i nie odniesie wobec dziecka żadnych skutków prawnych. Niestety to rozwiązanie nie zostało nawet poddane dyskusji przez Sąd Najwyższy w 1961 r. W rezultacie od ponad 60 lat pokutuje reguła, że w sytuacji dokonania jakiegokolwiek czynności

¹¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., sygn. I CO 16/61, OSNC 1963/9/187.

¹² Dz.U. z 1946 r., nr 6, poz. 52. Dekret Prawo rodzinne zawierał zamknięty katalog czynności, które wymagały do swej ważności zatwierdzenia ze strony władzy opiekuńczej. Zgodnie z art. 29 Prawa rodzinnego zezwolenie władzy opiekuńczej było wymagane do ważności następujących czynności prawnych, dotyczących dziecka, pozostającego pod władzą rodzicielską: 1) do zbywania i obciążania nieruchomości; 2) do nabywania, zakładania, wydzierżawiania i zbywania przedsiębiorstwa zarobkowego oraz do przystępowania do spółki handlowej w charakterze osobiście odpowiedzialnego wspólnika; 3) do udzielenia prokury; 4) do zaciągania pożyczek i zobowiązań wekslowych; 5) do udzielania poręczeń i przejmowania cudzych długów; 6) do zawierania umów najmu lub dzierżawy, jeżeli stosunek umowny ma trwać po dośściu dziecka do pełnoletności; 7) do czynienia darowizn, chyba że odpowiadają one obowiązkowi moralnemu, względem przyzwoitości lub zwyczajowi; 8) do zrzekania się lub odrzucania spadków; 9) do zawierania ugód lub czynienia zapisów na sąd polubowny, jeżeli przedmiotem ich jest czynność prawna, wymieniona w pkt. 1–8.

¹³ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 1949 r., C 159/49, „Przegląd Notarialny”, zeszyt XI–XII – 1949, t. 2, s. 521–522.

zarządu majątkiem dziecka w sposób nieprawidłowy, czynność ta będzie z góry (i definitywnie) skazana na nieważność.

Zasadnicze pytanie, na jakie warto odpowiedzieć, brzmi, dlaczego pomimo znacznych przemian cywilizacyjnych, w tym społecznych, gospodarczych i politycznych, jakie dokonały się w Polsce w ciągu ostatnich kilku dekad, nie podejmuje się dyskusji dotyczącej zmiany przepisów (i zasad ich wykładni) dotyczących zarządu majątkiem dziecka¹⁴? Należy w pełni zgodzić się z poglądem, że przemiany cywilizacyjne wywołują głębokie zmiany w stosunkach rodzinnoprawnych, które powodują konieczność daleko idących zmian regulacji odnoszących się do tych stosunków¹⁵.

W tym miejscu należy wskazać dwa przypadki, w których sankcja nieważności przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka jest niekwestionowana przez autorkę niniejszego artykułu. Po pierwsze, chodzi o wady oświadczenia woli przedstawiciela ustawowego dokonującego czynności zarządu majątkiem dziecka. Dokonanie bowiem czynności prawnej przez przedstawiciela ustawowego będącego w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli oraz pozorność oświadczenia woli przedstawiciela ustawowego powodują bezsprzecznie, na mocy art. 82–83 k.c. – bezwzględna nieważność czynności prawnej¹⁶.

Po drugie, należy zgodzić się z poglądem wyrażonym w piśmiennictwie odnośnie do skutków czynności prawnych dokonanych przez rodziców w imieniu i na rzecz dziecka świadomie na jego szkodę. Wobec tego, że takie czynności prawne rodziców są sprzeczne z istotą przedstawicielstwa ustawowego i naruszają dobro dziecka (a zatem są niezgodne z prawem i zasadami współżycia społecznego), są także bezwzględnie nieważne na podstawie art. 58 § 1 i § 2 k.c.¹⁷ Usanowanie szkodliwych czynności zarządu majątkiem dziecka nie leży także w interesie majątkowym dziecka.

¹⁴ Jacek Ignaczewski określił problem niezmienności prawa rodzinnego, pomimo podejmowanych wielu prób jego zreformowania, jako „efekt mrozący w prawie rodzinnym”; wskazał, że cechuje się m.in. formalnym stosowaniem prawa, wykładnią językową, brakiem głębszej refleksji nad tym, jak najlepiej zabezpieczyć interesy dziecka, niezmiennym odwoływaniem się do „odwiecznej” zasady jednego centrum życiowego, skupieniem uwagi na dobru dziecka z pominięciem konstytucyjnych praw i wolności rodziców. Zob. *Komentarz do spraw rodzinnych*, pod red. J. Ignaczewskiego, Warszawa 2014, s. 103–104.

¹⁵ A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 1, pod red. P. Kardasa, T. Sroki, W. Wróbla, Warszawa 2012, s. 757.

¹⁶ Pogląd ten jest także niekwestionowany w piśmiennictwie, zob. m.in. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska, *Problem wad oświadczenia woli w czynności prawnej dokonanej przez przedstawiciela*, w: *Studia z prawa cywilnego: księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej prof. dr. hab. Adama Szpunara*, pod red. A. Rembielińskiego, Warszawa–Łódź 1983, s. 21.

¹⁷ Zwolennicy tego stanowiska wskazują jednocześnie, że sankcja nieważności nie znajdzie zastosowania, jeżeli świadomość działania na szkodę dziecka wystąpiła wyłącznie po stronie rodziców, a nie także po stronie drugiej strony czynności. Zob. K. Jagielski, *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, „Studia Cywilistyczne” 3(1963), s. 130–131; *System prawa rodzinnego...*, s. 841.

3. W kwestii sankcji bezskuteczności zawieszanej przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka

Istotą bezskuteczności zawieszanej czynności prawnej (*negotium claudicans*) jest to, że – co do zasady – ustawa do jej dokonania, poza złożeniem oświadczeń woli przez strony czynności prawnej, wymaga ponadto wyrażenia zgody przez osobę trzecią. Na mocy art. 63 § 1 k.c. ustawodawca wprowadził zasadę, że jeżeli do dokonania czynności prawnej potrzebna jest zgoda osoby trzeciej, osoba ta może wyrazić zgodę zarówno przed, podczas, jak i po złożeniu oświadczeń przez osoby dokonujące czynności. Zgoda wyrażona po złożeniu oświadczenia, zwana potwierdzeniem, ma moc wsteczną od jego daty. Bezskuteczność zawieszoną charakteryzuje również to, że złożone oświadczenia woli stron czynności nie wywołują wyrażonych w niej skutków prawnych, lecz wiążą strony do czasu potwierdzenia czynności w ten sposób, że żadna nie może wycofać swojego oświadczenia woli¹⁸.

Należy podkreślić, że istnieją regulacje prawne, przy których znajduje zastosowanie konstrukcja czynności prawnej niepełnej, pomimo tego że zgody nie wyraża osoba trzecia w rozumieniu art. 63 k.c.¹⁹ Jako przykład można wskazać art. 18 § 2 k.c., na podstawie którego osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może „sama” potwierdzić umowę zawartą bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych²⁰.

Nie ulega wątpliwości, że zarówno sąd opiekuńczy, jak i dziecko po osiągnięciu pełnoletności nie są „osobą trzecią” w rozumieniu art. 63 k.c. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby konstrukcję bezskuteczności zawieszanej z art. 63 k.c. stosować do czynności zarządu majątkiem dziecka odpowiednio (a nie wprost). Odpowiednie stosowanie polegałoby na tym, że zgoda mogłaby być udzielona nie tylko przez „osobę trzecią” w rozumieniu tego artykułu, ale też przez inny uprawniony do tego podmiot. Ponadto możliwa jest normatywna regulacja określająca jednoznacznie, że wszystkie czynności zarządu majątkiem dziecka dokonane wadliwie podlegają potwierdzeniu przez prawidłowo umocowanego przedstawiciela ustawowego małoletniego będącego stroną czynności po uzyskaniu przez niego pełnoletności bądź w przypadku konieczności uzyskania zezwolenia sądu opiekuńczego – ten sąd.

Skutek bezwzględnej nieważności czynności prawnej może powodować zarówno potencjalne negatywne skutki dla dziecka, jak również utrudnienia dla osób trzecich w dokonywaniu czynności, których stroną jest dziecko. Warto podkreślić

¹⁸ *System prawa rodzinnego...*, s. 575.

¹⁹ Jednym z koronnych argumentów przeciwników zastosowania sankcji bezskuteczności zawieszanej do czynności zarządu majątkiem dziecka dokonanej bez wymaganego zezwolenia sądu opiekuńczego jest to, że zezwolenie sądu nie jest zgodą osoby trzeciej w rozumieniu art. 63 k.c. Zob. H. Ciepła, *Zarząd majątkiem dziecka*, „Rodzina i Prawo” 2012, nr 20/21, s. 38.

²⁰ Jednoznacznie sytuacja z art. 18 § 2 k.c. została określona jako stan bezskuteczności zawieszanej (a czynność prawna jako czynność „niepełna”) przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z 15 grudnia 1999 r., I CKN 299/98, OSP 2000/12/186.

korzyść wynikającą z możliwości ustanowienia czynności zarządu majątkiem dziecka i to zarówno w kontekście bezpieczeństwa obrotu, jak i odpowiedzialności dziecka wobec drugiej strony czynności. Trzeba pamiętać o tym, że w przypadku szkody wyrządzonej osobie trzeciej wskutek niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, podczas wykonywania zarządu majątkiem dziecka, odpowiedzialność ponoszą zarówno dziecko, jak i rodzice²¹. Dziecko, będące stroną stosunku zobowiązaniowego, ponosi odpowiedzialność kontraktową na podstawie art. 471 k.c. Wobec odpowiedzialności dziecka względem drugiej strony czynności za niewykonanie lub nienależyte wykonanie zobowiązania wynikającego z czynności zarządu warto dążyć do możliwości sanowania każdej dokonanej przez rodziców w imieniu dziecka czynności prawnej. Zlikwidowanie skutku bezwzględnej nieważności czynności prawnej byłoby zatem z korzyścią dla obu stron czynności: dziecka, w którego interesie jest potwierdzenie dokonania czynności prawnej, oraz osoby trzeciej, która zamierzała zawrzeć ważną czynność prawną.

Zasadniczego oparcia dla argumentacji przemawiającej za zastosowaniem sankcji czynności prawnej niepełnej przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka warto poszukiwać także w czystych względach praktycznych. Zauważył je już Sąd Najwyższy w cytowanym wyżej orzeczeniu z 3 marca 1949 r. Swoje rozstrzygnięcie uzasadniał m.in. tym, że sąd powinien badać sprawę, czy i pod jakimi warunkami dokonanie czynności prawnej w imieniu dziecka jest celowe i korzystne i to nie w chwili dokonania transakcji, lecz w chwili wydawania przez sąd rozstrzygnięcia. Między tymi datami stosunki gospodarcze mogą ulec zmianie sięgającej tak daleko, że transakcja, która mogła być dla małoletniego korzystna w chwili jej zawarcia, może być już niekorzystna w chwili wydawania przez sąd orzeczenia zatwierdzającego dokonaną przez rodziców czynność prawną.

Także obecnie pomiędzy wystąpieniem przez przedstawicieli ustawowych dziecka do sądu o wydanie zezwolenia na dokonanie czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu a dokonaniem tej czynności prawnej mija nie mniej niż kilka miesięcy. W tym czasie może zajść wiele zmian i to zarówno po stronie podmiotowej²², jak i przedmiotowej²³ dokonywanej czynności prawnej. Możliwość następczego potwierdzenia dokonanej czynności przez sąd opiekuńczy dawałaby sądowi okazję orzekania odnośnie do zindywidualizowanej, konkretnej czynności prawnej, a nie czynności tylko hipotetycznej, której okoliczności podmiotowe i przedmiotowe mogą się diametralnie zmienić.

Należy mieć również na uwadze, że zdecydowana większość czynności przekraczających zakres zwykłego zarządu, przy których niezbędnym jest zezwolenie

²¹ *System prawa rodzinnego...*, s. 849–850.

²² Zaszły np. zmiany po drugiej stronie zawieranej umowy wskutek czynności prawnej (małżonkowie sprzedający małoletniemu dziecku nieruchomość zawarli umowę majątkową małżeńską ustanawiającą ustrój rozdzielności majątkowej i dokonali podziału majątku wspólnego) albo wskutek zdarzenia prawnego (jeden ze współwłaścicieli nieruchomości zmarł i trzeba przeprowadzić postępowanie spadkowe), czy też spółka dokonująca czynności prawnej z dzieckiem przekształciła się albo ogłosiła upadłość.

²³ Np. nabywana przez małoletniego nieruchomość została w międzyczasie obciążona ograniczonym prawem rzeczowym, objęta postępowaniem egzekucyjnym albo uległa podziałowi geodezyjnemu.

sądu opiekuńczego, wymaga do swej ważności zachowania formy szczególnej czynności prawnych w postaci formy aktu notarialnego. Orzekanie dotyczące następczego zezwolenia na dokonanie czynności w imieniu dziecka znacząco uprościłoby całe postępowanie sądowe. Sędziowie nie musieliby badać w ramach tego postępowania wielu podstawowych kwestii (np. stanu prawnego nabywanej nieruchomości), ponieważ wcześniej zweryfikowałby to notariusz. Nie ulega wątpliwości, że szeroko rozumiany obrót (w tym nieruchomościami) jest obecnie w polskim prawie tak sformalizowany, że ryzyko pokrzywdzenia dziecka podczas dokonywania tych czynności (zarówno przez rodziców, jak i drugą stronę czynności), przed uzyskaniem zezwolenia sądu, jest znikome²⁴.

Na koniec rozważań pozostaje jeszcze zwrócić uwagę na to, że innym systemom prawnym znane są łagodniejsze sankcje wadliwie dokonanych czynności zarządu majątkiem dziecka niż przewidziana w polskim prawie bezwzględna nieważność. Tytułem przykładu można wskazać prawo niemieckie, które przewiduje dla nieprawidłowo dokonanych czynności zarządu majątkiem dziecka właśnie sankcję bezskuteczności zawieszoną (§ 1829–1831 w zw. z § 1643 BGB²⁵). Według tej regulacji skuteczność umowy zawartej bez wymaganego zezwolenia sądu rodzinnego zależy od późniejszej zgody tego sądu (potwierdzenia). Zgoda i jej odmowa stają się skuteczne w stosunku do drugiej strony czynności tylko wtedy, gdy rodzic ją o tym powiadomi. Ponadto dziecko, które osiągnęło pełnoletność, może samodzielnie potwierdzić daną czynność (zgoda dziecka „zastępuje” wówczas zgodę sądu rodzinnego). Jeżeli rodzic poinformował drugą stronę, że sąd rodzinny wyraził zgodę, pomimo braku jej uzyskania, druga strona ma prawo do odstąpienia od umowy do czasu poinformowania jej o późniejszej zgodzie sądu rodzinnego, chyba że o braku takiej zgody wiedziała. Jednostronna czynność prawna dokonana bez niezbędnego zezwolenia sądu rodzinnego jest nieważna.

Prawo włoskie z kolei, przy wszystkich czynnościach zarządu majątkiem dziecka dokonanych w sposób wadliwy, przewiduje wzruszalność²⁶ czynności prawnej (art. 322 k.c.wł.²⁷). Dzieje się tak zarówno w sytuacjach dokonania czynności bez wymaganego zezwolenia sądu opiekuńczego, jak i w przypadku konfliktu interesów między dziećmi, które podlegają tej samej władzy rodziciel-

²⁴ Funkcja publiczna notariusza w zakresie bezpieczeństwa obrotu nieruchomościami jest niepodważalna. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 10 grudnia 2003 r. (K 49/01, OTK-A 2003/9/101) wyraził pogląd, że notariusz jest nie tylko osobą zaufania publicznego, ale pełni jednocześnie funkcje pomocnicze w stosunku do wymiaru sprawiedliwości. Trybunał Konstytucyjny w przedmiotowym orzeczeniu rozróżnił funkcję pełnioną przez notariusza od innych zawodów prawniczych, wobec obligatoryjnego charakteru wielu czynności dokonywanych z udziałem notariusza, szczególnego waloru dowodowego czynności notarialnych (charakter dokumentu urzędowego) i doniosłości związanych z tymi czynnościami skutków prawnych.

²⁵ Kodeks cywilny niemiecki z dnia 18 sierpnia 1896 r. (BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, BGBI I S. 42, FNA 400–2).

²⁶ Wzruszalność czynności prawnej polega na tym, że czynność prawna wywołuje określone w niej skutki prawne, jednak prawo przyznaje określonym osobom prawo podmiotowe dające możliwość doprowadzenia do całkowitej bezskuteczności tej czynności prawnej. Zob. *System prawa rodzinnego...*, s. 571n.

²⁷ Kodeks cywilny włoski z dnia 16 marca 1942 r. (CC – Codice Civile, Gazzetta Ufficiale, n 79 del 4.4.1942 r.).

skiej lub między nimi a rodzicami, kiedy konieczne jest wyznaczenie kuratora (art. 320 k.c.wł.). Kodeks cywilny włoski przewiduje, że czynności zarządu majątkiem dziecka dokonane bez przestrzegania przepisów kodeksu mogą zostać unieważnione na wniosek rodziców sprawujących władzę rodzicielską, dziecka, jego spadkobierców lub następców prawnych.

4. Bezskuteczność zawieszona czynności prawnych w innych regulacjach k.c. i k.r.o.

Argumentem przemawiającym za możliwością zastosowania sankcji bezskuteczności zawieszanej czynności prawnej przy zarządzie majątkiem dziecka jest także stosowanie jej z powodzeniem przy innych instytucjach zarządu w prawie cywilnym. W pierwszej kolejności należy odnieść się do regulacji zarządu majątkiem wspólnym małżonków. Unormowanie to znajduje się w k.r.o. i było przedmiotem prac legislacyjnych w tych samych realiach społecznych i gospodarczych, co regulacja związana z zarządem majątkiem dziecka. Nie ulega wątpliwości, że zarząd majątkiem dziecka, z uwagi na brak elementu wspólności majątku dziecka i jego rodziców, w istotny sposób odróżnia się od zarządu majątkiem wspólnym małżonków. Pomimo to – ze względu na jego systemowe usytuowanie – należy uznać go za najbardziej zbliżony.

Konstrukcję czynności prawnej niezupełnej przewiduje art. 37 § 2 k.r.o., regulujący zarząd majątkiem wspólnym małżonków. Na jego podstawie ważność jakiegokolwiek umowy wymienionej w § 1 tego przepisu²⁸, która została zawarta przez jednego z małżonków bez wymaganej zgody drugiego małżonka, zależy od jej potwierdzenia. Druga strona może wyznaczyć małżonkowi, którego zgoda jest wymagana, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy i staje się wolna po bezskutecznym upływie tego terminu. Brak zgody drugiego z małżonków nie powoduje zatem bezwzględnej nieważności umowy, a jedynie stan bezskuteczności zawieszanej do momentu potwierdzenia umowy albo braku jej potwierdzenia. W momencie potwierdzenia umowy uznaje się ją za ważną od samego początku, zaś odmowa potwierdzenia czyni z niej od początku umowę bezwzględnie nieważną. Sankcja nieważności czynności prawnej dokonanej bez zgody drugiego małżonka została uznana za przepis szczególny w stosunku do art. 58 k.c.²⁹

²⁸ W art. 37 § 1 k.r.o. został określony w sposób enumeratywny katalog czynności, do których dokonania jest potrzebna zgoda drugiego małżonka: 1) czynności prawne prowadzące do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia nieruchomości lub użytkowania wieczystego, jak również prowadzące do oddania nieruchomości do używania lub pobierania z niej pożytków, 2) czynności prawne prowadzące do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia prawa rzeczowego, którego przedmiotem jest budynek lub lokal, 3) czynności prawne prowadzące do zbycia, obciążenia, odpłatnego nabycia i wydzierżawienia gospodarstwa rolnego lub przedsiębiorstwa oraz 4) darowizny z majątku wspólnego, z wyjątkiem drobnych darowizn zwyczajowo przyjętych. Zob. szerzej na ten temat: T. Mróz, *Zgoda małżonka na dokonanie czynności prawnej w ustroju majątkowej wspólności ustawowej*, Warszawa 2011, s. 160n.

²⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2003 r., II CK 273/02, LEX nr 424449.

Należy z całą stanowczością podkreślić słuszność zastosowania przez ustawodawcę do czynności dokonanych bez zgody małżonka instytucji czynności prawnej niezupełnej. Nie można zaaprobować poglądu, zgodnie z którym przy zarządzie majątkiem dziecka, w przeciwieństwie do zarządu majątkiem małżonków, nie ma większego znaczenia kwestia zapewnienia szybkości i pewności obrotu prawnego³⁰. Kluczowe dla ustawodawcy powinno być zapewnienie pewności obrotu w każdej dziedzinie prawa bez względu na podmioty, które w danych stosunkach występują. Pożądane jest wprowadzenie takich regulacji prawnych, które gwarantowałyby pewność i szybkość obrotu także (a może i przede wszystkim) przy czynnościach prawnych dokonywanych z małoletnimi.

Drugą wspomnianą już wcześniej regulacją prawną odnoszącą się do spraw majątkowych, w której zastosowanie znajduje sankcja bezskuteczności zawieszonyj, jest art. 18 k.c. Jak wiadomo, małoletni, który ukończył 13 lat, ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych. Co do zasady, do zaciągnięcia zobowiązania lub rozporządzenia prawem małoletni taki potrzebuje – pod rygorem nieważności – zgody przedstawiciela ustawowego. Ponadto, jeżeli potwierdzenie rodziców wymaga uprzedniego zezwolenia sądu opiekuńczego, przedstawiciele ustawowi mają obowiązek przed potwierdzeniem umowy takie zezwolenie sądu opiekuńczego uzyskać³¹.

Ważność umowy, która została zawarta przez małoletniego ograniczonego w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od jej potwierdzenia (art. 18 § 1 k.c.). Umowę taką mogą potwierdzić prawidłowo umocowani przedstawiciele ustawowi, jak również samodzielnie małoletni po uzyskaniu pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 18 § 2 k.c.). Druga strona czynności prawnej może wyznaczyć rodzicom (a po uzyskaniu przez dziecko pełnoletności – dziecku) odpowiedni termin do potwierdzenia umowy. W razie braku potwierdzenia umowy w terminie (zarówno w sytuacji odmowy potwierdzenia, upływu terminu do potwierdzenia umowy, jak i nieuzyskania wymaganego zezwolenia sądu opiekuńczego w trybie art. 101 § 3 k.r.o.), umowa staje się nieważna.

Regulacja ta stanowi poważną niekonsekwencję polskiej legislacji. Skoro małoletni o ograniczonej zdolności do czynności prawnych może zgodnie z prawem samodzielnie dokonać czynności prawnej przekraczającej zakres zwykłego zarządu, a następnie czynność taka może zostać potwierdzona przez rodziców, którzy uzyskają także następczo zgodę sądu opiekuńczego, to nie ma logicznego powodu, aby uniemożliwić taki tryb postępowania przy czynnościach zarządu dokonywanych przez przedstawicieli ustawowych dziecka.

W piśmiennictwie trafnie zauważono, że regulacja ta może być pomocna „w przypadkach niecierpiących zwłoki” w zakresie zarządu majątkiem dziecka³². W wielu przypadkach bowiem, w których rodzice mieliby samodzielnie dokonywać czynności prawnej w imieniu i na rzecz dziecka, potrzebowaliby, pod rygo-

³⁰ *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz LEX*, s. 698; *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Komentarz*, pod red. J. Ignaczewskiego, Warszawa 2019⁴, s. 142.

³¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., 1 CO 16/61, OSNC 1963/9/187.

³² *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz LEX*, s. 709.

rem nieważności, wydanego uprzednio zezwolenia sądu opiekuńczego w trybie art. 101 § 3 k.r.o. Jeżeli dana czynność prawna z zakresu zarządu majątkiem dziecka powinna być dokonana niezwłocznie, jedynym środkiem zaradczym jest dokonanie jej samodzielnie przez dziecko³³. W rezultacie, po udzieleniu zgody przez rodziców i wydaniu następczego orzeczenia przez sąd opiekuńczy, stanie się ważną czynnością prawną od chwili jej dokonania przez dziecko.

Kolejnym przypadkiem, przy którym stosowana jest konstrukcja *negotium claudicans*, jest art. 103 k.c., dotyczący działania *falsus procurator*. Na jego podstawie, jeżeli osoba zawierająca umowę jako pełnomocnik nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta. Druga strona może wyznaczyć osobie, w której imieniu umowa została zawarta, odpowiedni termin do potwierdzenia umowy.

Warto zwrócić uwagę, że w dawniejszej literaturze pojawiło się odosobnione, lecz bardzo słuszne stanowisko Karola Jagielskiego, aby do czynności prawnych dokonanych przez przedstawicieli ustawowych bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu zastosować *per analogiam* konstrukcję czynności prawnej niezupełnej właśnie z regulacji dotyczącej *falsus procurator*³⁴. Autor tego stanowiska bardzo celnie uzasadnił swój pogląd, że w niczym nie zobowiązywałoby to dziecka, w którego interesie – co do zasady – jest usanowanie danej czynności prawnej. Autor wskazał, że możliwość potwierdzenia czynności powinien mieć w takim przypadku zarówno prawidłowo umocowany przedstawiciel ustawy dziecka, jak i samo dziecko po osiągnięciu pełnoletności³⁵.

W piśmiennictwie uznano, że w przypadku wyrządzenia drugiej stronie umowy szkody wskutek działania przez rodziców bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu³⁶, do oceny ich odpowiedzialności dopuszczalne jest stosowanie w drodze analogii regulacji art. 103 § 3 k.c.³⁷ Rodzice byliby w takim przypadku zobowiązani do zwrotu tego, co otrzymali od drugiej strony w wykonaniu umowy oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę nie wiedząc o braku ich umocowania lub o przekroczeniu jego zakresu.

Poglądy doktryny także można uznać w tym przedmiocie za nieharmonijne. Za niedopuszczalne uznaje się bowiem stosowanie do czynności prawnych dokonanych przez przedstawicieli ustawowych bez umocowania lub z przekro-

³³ Jako przykład takiej czynności prawnej można wskazać przyjęcie przez 16-letnie dziecko darowizny nieruchomości obciążonej ograniczonym prawem rzeczowym w sytuacji, w której wobec poważnych okoliczności życiowych czy też zdrowotnych nie ma możliwości, aby oczekiwać kilka miesięcy na wydanie zezwolenia przez sąd opiekuńczy.

³⁴ K. Jagielski, *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, s. 131–132.

³⁵ Przeciwnicy takiego stanowiska dość enigmatycznie wskazują, że „względ na interes dziecka” uniemożliwia zastosowanie w takich przypadkach konstrukcji czynności prawnej niezupełnej. Zob. m.in. *System prawa rodzinnego...*, s. 840.

³⁶ W przypadku dokonania przez rodziców czynności prawnej bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu nie ma regulacji chroniącej dobrą wiarę osoby trzeciej. Zob. *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020, s. 809.

³⁷ W. Szydło, *Przedstawicielstwo ustawowe jako forma reprezentacji*, „Studia Prawnicze” 2008, z. 2, s. 118.

zeniem jego zakresu *per analogiam* konstrukcji czynności prawnej niezupełnej z art. 103 k.c., a pozwala się na stosowanie w drodze analogii części tej regulacji (§ 3 tego przepisu) określającej odpowiedzialność rzekomego pełnomocnika. Taka możliwość fragmentarycznego stosowania konstrukcji czynności prawnej niezupełnej nie znajduje racjonalnego uzasadnienia. Regulacja art. 103 k.c. mogłaby z powodzeniem w całości znaleźć zastosowanie do czynności dokonanych przez przedstawicieli ustawowych bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu, zarówno w odniesieniu do możliwości potwierdzenia czynności, jak również odpowiedzialności rodziców wobec osoby trzeciej.

Bardzo słusznie wskazuje się w piśmiennictwie, że różnorodność instytucji prawnych zarządu wymaga zachowania ostrożności przy przejmowaniu rozwiązań w ramach jednego unormowania zarządu na potrzeby innego rodzaju zarządu³⁸. Należy podkreślić jednak, że przejęcie sankcji *negotium claudicans* z innych konstrukcji prawa cywilnego odnoszących się do zarządu w rezultacie skutkowałoby bardziej ostrożnościowym i łagodniejszym podejściem do wadliwie dokonanych czynności zarządu majątkiem dziecka, niż jest to obecnie. Sankcję bezwzględnej nieważności czynności należy uznać, wskutek jej definitywnej bezskuteczności, za zbyt surową spośród wszystkich innych następstw wadliwie dokonanych czynności, a w rezultacie poważnie zagrażającą majątkowym interesom dziecka.

5. Wnioski

Podsumowując rozważania podjęte w niniejszym artykule, należy postulować wprowadzenie *de lege ferenda* znanej polskiemu prawu zasady, że czynność zarządu majątkiem dziecka dokonana w sposób wadliwy, jest czynnością prawną niezupełną (*negotium claudicans*). Powinno to dotyczyć w szczególności czynności zarządu dokonanych przez przedstawiciela ustawowego bez umocowania lub z przekroczeniem jego zakresu oraz czynności zarządu dokonanych bez zezwolenia sądu opiekuńczego wydanego w trybie art. 101 § 3 k.r.o. Możliwość potwierdzenia czynności powinien mieć zarówno prawidłowo umocowany do działania przedstawiciel ustawy dziecka, samo dziecko po osiągnięciu pełnoletności oraz – w przypadku konieczności zezwolenia sądu opiekuńczego – ten sąd w drodze następczego orzeczenia.

Ustawodawca powinien mieć na uwadze przemiany społeczne i gospodarcze, które sprzyjają nabywaniu majątków przez dzieci. Istota bezskuteczności zawieszony czynności, a w szczególności zasada, że w przypadku braku potwierdzenia czynność ta nie osiąga skutków prawnych, powoduje, że w najmniejszy sposób nie zaszkodziłoby to majątkowym interesom dziecka. Co ważne, sankcja

³⁸ K. Gołębiowski, *Uwagi dotyczące zarządu majątkiem dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską*, w: *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci doktora Józefa Kremisa i doktora Jerzego Strzebinczyka*, pod red. J. Jezioro, K. Zagrobelnego, Wrocław 2019, s. 55.

negotium claudicans nie wstrzymywałaby rodziców przed dokonywaniem – często wymagających nagłych działań oraz korzystnych i istotnych z punktu widzenia interesów dziecka – czynności prawnych.

Hipotezy dotyczące sankcji bezwzględnej nieważności przy czynnościach zarządu majątkiem dziecka, które pojawiły się w latach 60. ubiegłego wieku, są na wyrost i sprawiają, że dokonywanie czynności prawnych z małoletnimi staje się problematyczne, a czasem wręcz niemożliwe. Nie to powinno być zamiarem współczesnego ustawodawcy, którego zasadniczym celem przy regulacji dotyczącej zarządu majątkiem małoletniego dziecka jest ochrona jego interesów majątkowych.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

- Kodeks cywilny niemiecki z 18 sierpnia 1896 r. (BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, BGBl I S. 42, FNA 400–2).
- Kodeks cywilny włoski z 16 marca 1942 r. (CC – Codice Civile, Gazzetta Ufficiale, n 79 del 4.4.1942 r.).
- Dekret z dnia 22 stycznia 1946 r. – Prawo rodzinne, Dz.U. z 1946 r., nr 6, poz. 52.
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz.U. z 2020 r., nr 1359 ze zm.
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 ze zm.
- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1526 ze zm.

Orzecznictwo:

- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 3 marca 1949 r., C 159/49, „Przegląd Notarialny” z. XI–XII – 1949, t. 2.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 24 czerwca 1961 r., sygn. I CO 16/61, OSNC 1963/9/187.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 grudnia 1999 r., I CKN 299/98, OSP 2000/12/186.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 25 listopada 2003 r., II CK 273/02, LEX nr 424449.
- Wyrok Trybunał Konstytucyjny z dnia 10 grudnia 2003 r., K 49/01, OTK-A 2003/9/101.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2009 r., III CSK 304/08, LEX nr 511002.
- Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2018 r., IV CSK 442/17, LEX nr 2483681.

Literatura:

- Golebiowski K., *Uwagi dotyczące zarządu majątkiem dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską*, w: *Wybrane zagadnienia polskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci doktora Józefa Kremisa i doktora Jerzego Strzebińczyka*, pod red. J. Jezioro, K. Zagrobelnego, Wrocław 2019.
- Jagielski K., *Istota i treść władzy rodzicielskiej*, „Studia Cywilistyczne” 3(1963).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz LEX*, pod red. H. Doleckiego i T. Sokołowskiego, Warszawa 2013².
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2020.
- Komentarz do spraw rodzinnych*, pod red. J. Ignaczewskiego, Warszawa 2014.
- Maczyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, w: *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, pod red. P. Kardasa, T. Sroka, W. Wróbla, t. 1, Warszawa 2012.
- Mróz T., *Zgoda małżonka na dokonanie czynności prawnej w ustroju majątkowej wspólności ustawowej*, Warszawa 2011.
- Radwański Z., *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym*, „Studia Cywilistyczne” 31(1981).
- System prawa prywatnego, t. 2: Prawo cywilne – część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, A. Olejniczaka, Warszawa 2019³.

System prawa rodzinnego i opiekuńczego, pod red. J.S. Piątowskiego, Wrocław 1985.
Szydło W., *Przedstawicielstwo ustawowe jako forma reprezentacji*, „Studia Prawnicze” 2008, z. 2.
Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Komentarz, pod red. J. Ignaczewskiego, Warszawa 2019⁴.

**CONSIDERATIONS ON THE NEED TO ADOPT *DE LEGE FERENDA*
A SUSPENDED INVALIDITY SANCTION (*NEGOTIUM CLAUDICANS*)
IN ACTIONS OF THE CHILD’S PROPERTY MANAGEMENT**

SUMMARY

In this article, the author deals with the issues of sanctions of defective activities performed within the management of the child’s property. The premise of this article is to indicate the threats to the financial interests of the child resulting from the absolute invalidity sanction, as well as the certainty and safety of transactions with minors. The general assumption of this article is a comprehensive analysis of the legal structures of the management of a child’s property, which may result in the absolute invalidity sanction of a legal act. This will be used to develop *de lege lata* conclusions regarding the functioning of the current regulations and to propose directions of *de lege ferenda* changes.

KEYWORDS: absolute invalidity, suspended invalidity, child’s property management

NAUKI PRAWNE / LEGAL SCIENCES

WERONIKA ŚCIBOR

OGRANICZENIE JAWNOŚCI ZEWNĘTRZNEJ PROCESU W DOBIE POCZĄTKÓW PANDEMII COVID-19

Wstęp

Ogólnoświatowa pandemia wirusa SARS-CoV-2, wywołująca chorobę COVID-19, postawiła przed rządami państw nowe wyzwania nie tylko w sferze medycznej, ale również w porządku prawnym. Wśród wielu zmian przepisów oraz nowych regulacji, które wprowadzono w wyniku przeciwdziałania wzrostowi zachorowań i rozprzestrzenianiu się wirusa choroby COVID-19, pojawiło się również ograniczenie jawności zewnętrznej rozpraw. Rozważając podstawę prawną oraz zasadność wprowadzania takiego ograniczenia, należy ocenić, czy wyłączenie jawności, nawet bezpodstawne, ma wpływ na rzetelność procesu?

Aby odpowiedzieć na to pytanie i dokonać analizy problemu ograniczenia jawności zewnętrznej rozpraw w dobie pandemii COVID-19 w Polsce, konieczne jest przywołanie istoty zasady jawności zewnętrznej procesu na gruncie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., prawa międzynarodowego wiążącego Polskę, Kodeksu postępowania karnego oraz omówienie w kontekście pandemii instytucji „siły wyższej” z Kodeksu postępowania cywilnego.

1. Zasada jawności zewnętrznej procesu w Konstytucji RP

W demokratycznym państwie prawa umocowania wszelkich praw i wolności, jak również ich ograniczeń (w bezpośrednim lub pośrednim znaczeniu) należy doszukiwać się w ustawie zasadniczej. W przypadku jawności rozprawy źródłem tej zasady jest art. 45 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. To w tym przepisie zakorzenione jest istnienie tej zasady w polskim porządku prawnym.

Art. 45 Konstytucji RP stanowi: „ust. 1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd; ust. 2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie”¹.

Zasada jawności rozprawy, umiejscowiona przez ustawodawcę w art. 45 Konstytucji RP, oznacza zatem, że każdy obywatel ma nadane przez państwo prawo m.in. do jawnego procesu oraz określa enumeratywnie katalog zamknięty przesłanek umożliwiających wyłączenie jawności rozprawy. „Jawność oznacza rozpoznawanie spraw w sposób stwarzający możliwość uczestniczenia publiczności. Dlatego szczegółowe przepisy przewidują zasadę jawności rozpraw, pozwalają na obecność nie tylko osobom biorącym udział w postępowaniu, ale także osobom pełnoletnim z pewnymi ograniczeniami oraz dopuszczają utrwalanie przebiegu rozprawy przez media. Zasada jawności pełni istotne funkcje gwarancyjne i wychowawcze. Wyklucza bowiem sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w tajemnicy, poza – choćby w praktyce tylko potencjalną – kontrolą społeczną. Przyczynia się też do zwiększenia zaufania społeczeństwa do wymiaru sprawiedliwości i mobilizuje sąd do większej staranności i sumienności”².

Według Mirosława Granata, wieloletniego sędziego Trybunału Konstytucyjnego, „dostęp do sądu jest podstawowym prawem jednostki i gwarancją ochrony prawa”³. Konstytucja RP zawiera w art. 77 ust. 2 negatywne wyrażenie prawa do sądu, albowiem „ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw”⁴. Według doktryny przepis ten stanowi dopełnienie prawa do sądu zawartego w art. 45 Konstytucji RP. Te dwa przepisy można zatem oceniać jako wyrażenie pozytywne (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP) oraz negatywne (art. 77 ust. 2 Konstytucji RP) prawa do sądu. Zawarcie przez ustawodawcę regulacji z art. 77 ust. 2 oznacza więc, że jedyną możliwością ograniczenia prawa do sądu jest wyłącznie przepis konstytucji. Należy jednak podkreślić, że art. 45 Konstytucji odnosi się do sytuacji dochodzenia przed sądem wszelkich praw ustanowionych we wszystkich aktach normatywnych. Natomiast art. 77 ust. 2 wprowadza zakaz, który obejmuje swoim zakresem wyłącznie prawa i wolności, które są gwarantowane przez Konstytucję⁵.

W celu prowadzenia dalszych rozważań na gruncie innych niż Konstytucja RP aktów prawnych, należy omówić przesłanki zawarte przez ustawodawcę w art. 45 ust. 2 Konstytucji RP. Wskazuje on przypadki umożliwienia ograniczenia

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, dostęp: 02.12.2020.

² Rzecznik Praw Obywatelskich, *Także lubelski sąd ogranicza jawność rozpraw – kolejna interwencja RPO*, 23.07.2018 r., <<https://www.rpo.gov.pl/pl/content/lubelski-sad-takze-ogranicza-jawnosc-rozpraw-kolejna-interwencja-rpo>>, dostęp: 03.12.2020.

³ M. Granat, *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2016, s. 119.

⁴ Art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 438, dostęp: 03.12.2020.

⁵ M. Granat, *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*, s. 120.

zasady jawności procesu. „Wszystkie ograniczenia muszą mieścić się w ramach ustanowionych podstaw konstytucyjnych wyłączenia jawności rozprawy”⁶.

Ograniczenie jawności rozprawy w ujęciu zewnętrznym jest możliwe jedynie ze względu na:

- moralność,
- bezpieczeństwo państwa,
- porządek publiczny,
- ochronę życia prywatnego stron,
- inny ważny interes prywatny.

Jak wspomniałam wyżej, jest to katalog zamknięty przesłanek umożliwiających w świetle Konstytucji RP ograniczenie jawności rozprawy w ujęciu zewnętrznym. „Przesłanka moralności oznacza pewien system norm społecznych, którego zaburzenie może przyczynić się do wyłączenia jawności. Mimo szerokiego zakresu, można tę przesłankę określić przez wskazane normy postępowania. Wątpliwości nie pozostawiają również przesłanki bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego oraz ochrony życia prywatnego stron. Jedynie odniesienie do innego ważnego interesu prywatnego pozostawia pewną swobodę decyzyjną dla sądu. W tym przypadku jednak inicjatywa prowadząca do wyłączenia jawności powinna należeć do zainteresowanego uczestnika postępowania i do niego należy uprawdopodobnienie, iż sprawy poruszane publicznie na rozprawie mogą mieć poważny wpływ lub znaczenie dla sytuacji oraz rodzić negatywne skutki”⁷.

2. Prawo międzynarodowe a zasada jawności zewnętrznej rozpraw w Polsce

Omawiając zasadę jawności rozprawy, należy odnieść się także do prawa międzynarodowego. Chodzi o dwie podstawy prawne prawa międzynarodowego, które gwarantują publiczność procesu. Pierwsza to art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, który Polska ratyfikowała w 1977 r. Przepis ten stanowi, że „wszyscy ludzie są równi przed sądami i trybunałami. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia sprawy przez właściwy, niezależny i bezstronny sąd, ustanowiony przez ustawę, przy orzekaniu co do zasadności oskarżenia przeciw niemu w sprawach karnych bądź co do jego praw i obowiązków w sprawach cywilnych. Prasa i publiczność mogą być wykluczone z całości lub części rozprawy sądowej ze względu na moralność, porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w demokratycznym społeczeństwie albo jeżeli interes życia prywatnego stron tego wymaga, albo w stopniu, w jakim sąd uzna to za bezwzględnie konieczne w szczególnych okolicznościach, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom sprawiedliwości; jednakże każde

⁶ M. Zimna, *Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego*. „Prokuratura i Prawo” 2016, z. 9, s. 87–108, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/09/21368663b582fc2a8df3848b47d9f19c.doc>.

⁷ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 292.

orzeczenie sądu wydane w jakiegokolwiek sprawie karnej lub cywilnej będzie publicznie ogłoszone, z wyjątkiem przypadków, gdy wymaga tego interes młodocianych lub gdy sprawa dotyczy sporów małżeńskich albo opieki nad dziećmi”⁸.

Drugim aktem, który należy przywołać, jest Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W Polsce akt ten jest źródłem prawa w wyniku ratyfikacji z 19 stycznia 1993 r. Art. 6 ust. 1 zd. 2 stanowi, że „Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości”⁹. „Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności w art. 6 ust. 1 zdaniu 2 wprowadza zasadę, zgodnie z którą postępowanie przed sądem jest jawne. Ta regulacja wsparta wymogami, jakim powinno odpowiadać postępowanie – sprawiedliwe, prowadzone w rozsądnym terminie, przez sąd niezawisły i bezstronny, ustanowiony ustawą, a także publicznie – poszerzona została obszernymi wyjątkami od jawnie prowadzonego postępowania”¹⁰.

Porównanie regulacji zawartych w aktach prawa międzynarodowego z Konstytucją RP z 1997 r. wskazuje na analogiczne przesłanki ograniczenia jawności zewnętrznej rozprawy. Implementacja powyższych aktów miała zatem wpływ na kształt zasady jawności zewnętrznej i możliwości jej ograniczania w prawie polskim. Jako obywatele państwa polskiego możemy zatem wywodzić skutki prawne z przepisów prawa międzynarodowego przytoczonych powyżej. W sytuacji, w której znaleźliśmy się z powodu pandemii COVID-19, coraz częściej pojawiać się może dylemat, czy ograniczenie jawności procesu jest dopuszczalne w świetle regulacji Konstytucji RP, która jest aktem najwyższej rangi wśród źródeł prawa w Polsce, a także w świetle przepisów aktów prawa międzynarodowego będących źródłami prawa w Polsce.

3. Zasada jawności zewnętrznej rozpraw w ustroju sądów powszechnych

Nie sposób nie odwołać się w tym miejscu do ustawy z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych¹¹. Art. 42 przedstawia zagadnienie jawności postępowania o charakterze zewnętrznym. Art. 42 § 2 tej ustawy wskazuje,

⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 14, Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167, dostęp: 03.12.2020.

⁹ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, art. 6 ust. 1 zd. 2, Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284, dostęp: 03.12.2020.

¹⁰ Postanowienie Sądu Okręgowego w Rzeszowie, sygn. akt II K 207/17.

¹¹ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 2001 r., nr 98, poz. 1070, dostęp: 29.12.2020.

iż „sądy rozpoznają i rozstrzygają sprawy w postępowaniu jawnym”. Na gruncie tego przepisu oczywiste jest wyprowadzenie wniosku, iż jawność zewnętrzna postępowania jest według prawa polskiego zasadą ogólną dotyczącą funkcjonowania sądów powszechnych i przeprowadzania postępowań przed tymi sądami. Kolejny w tym artykule § 3 podkreśla, że „rozpoznanie sprawy w postępowaniu niejawnym lub wyłączenie jawności postępowania jest dopuszczalne jedynie na podstawie przepisów ustaw”. Po raz kolejny ustawodawca zwraca uwagę na fakt, iż ograniczanie jawności postępowania może odbyć się tylko w przypadku dopuszczalności tego przez przepisy ustawy.

4. Przepisy Kodeksu postępowania karnego w zakresie zasady jawności procesu karnego i możliwości jej ograniczenia

„Zasada jawności zewnętrznej procesu *in abstracto* to udostępnianie nieograniczonej liczbie nieokreślonych osób dostępu do czynności procesowych”¹². Na gruncie przepisów ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (k.p.k.) rozprawa sądowa zarówno w pierwszej i drugiej instancji, jak i kasacyjna odbywają się jawnie. Na podstawie art. 355 k.p.k. „Rozprawa odbywa się jawnie. Ograniczenia jawności określa ustawa”¹³. Oznacza to zatem, że każdy ma prawo uczestniczyć jako publiczność w rozprawie w sprawie karnej. Przepis art. 355 k.p.k. nie nakłada na uczestnika w charakterze publiczności obowiązku składania jakichkolwiek wyjaśnień ani przewodniczącemu składowi sędziowskiego, ani jakiegokolwiek innej osobie, z jakiego powodu chce się być na rozprawie.

Według Stanisława Waltosia i Piotra Hofmańskiego wyjątki na rzecz tajności rozprawy można podzielić na trzy grupy. Pierwszą stanowią obligatoryjne przesłanki, powodujące tajność całej rozprawy. Występują one w sytuacji: 1) w świetle art. 359 pkt 1 k.p.k. złożenia przez prokuratora wniosku o umorzenie postępowania z powodu niepoczytalności sprawcy i o zastosowanie środka zabezpieczającego; 2) gdy w czasie rozprawy zachodzi groźba ujawnienia często drastycznych szczegółów z życia osobistego oskarżonego i jego rodziny; 3) gdy jest to sprawa o pomówienie lub znieważenie (w tym przypadku na wniosek pokrzywdzonego rozprawa może odbyć się jawnie wedle brzmienia art. 359 pkt 2 k.p.k.); 4) jeżeli przesłuchiwana jest osoba co do faktów objętych tajemnicą informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” lub informacji niejawnych o klauzuli tajności „zastrzeżone” lub „poufne”, lub tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji, chyba że zwolnienie z tajemnicy lekarskiej nastąpiło ze szczególnego powodu, o którym mowa w art. 181 § 1 k.p.k.

Drugą grupę wyjątków na rzecz tajności rozprawy stanowią przesłanki obligatoryjne, które powodują tajność czynności rozprawy lub części rozprawy.

¹² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 326.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555, dostęp: 03.12.2020.

Zalicza się do nich: 1) odczytywanie protokołu zeznań świadka *incognito*, o czym świadczy art. 393 § 4 k.p.k.; 2) sytuację przewidzianą w art. 13 ustawy z 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym, gdy świadek koronny złożył wniosek o wyłączenie jawności rozprawy na czas jego przesłuchania; 3) wystąpienie warunków przewidzianych w art. 185a § 1–3 lub art. 185b § 1 i 2 k.p.k. w sytuacji przesłuchiwanie pokrzywdzonego lub świadka, który nie ukończył 15 lat w chwili czynu; 4) wedle brzmienia art. 184 § 1 i 3 k.p.k., tj. w sytuacji przesłuchiwanie świadka *incognito*.

Trzecią, ostatnią grupę przewidzianą według S. Waltosia i P. Hofmańskiego wśród wyjątków na rzecz tajności rozprawy, stanowią przesłanki fakultatywne. Na gruncie art. 360 § 1 k.p.k. sąd może wyłączyć jawność rozprawy w całości albo w części, jeżeli jawność mogłaby: wywołać zakłócenie spokoju publicznego, obrażać dobre obyczaje, ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy, naruszyć ważny interes prywatny; jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni lub na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat; na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie. Jeżeli prokurator sprzeciwi się wyłączeniu jawności, rozprawa odbywa się jawnie. Należy zaznaczyć, że na postanowienie w przedmiocie wyłączenia jawności rozprawy nie przysługuje zażalenie¹⁴.

Zasada jawności zewnętrznej rozprawy wskazuje sądowi istotną dyrektywę – jeżeli ustawa pozostawia sądowi do wyboru wyłączenie jawności w części rozprawy lub w całości, zawsze należy dążyć do wyłączenia jak najmniejszej części rozprawy¹⁵.

Nawet w sytuacji wyłączenia jawności k.p.k. przewiduje możliwość pozostania osób w charakterze publiczności przy spełnieniu warunków wskazanych w ustawie. Wedle brzmienia art. 361 § 1 k.p.k. w razie wyłączenia jawności na rozprawie mogą być obecne, oprócz osób biorących udział w postępowaniu, po dwie osoby wskazane przez oskarżyciela publicznego, oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego i oskarżonego. Jeżeli jest kilku oskarżycieli lub oskarżonych, każdy z nich może żądać pozostawienia na sali rozpraw po jednej osobie. Przepisu tego nie stosuje się, jeżeli zachodzi obawa ujawnienia informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” oraz gdy odczytywany jest protokół przesłuchania świadka *incognito* (art. 393 § 4 k.p.k.). W razie wyłączenia jawności przewodniczący może zezwolić poszczególnym osobom na obecność na rozprawie. W przypadku zaistnienia takiej sytuacji i pozostawiania tzw. osób zaufania na rozprawie, której jawność została wyłączona, uczestnicy ci zobligowani są do zachowania tajemnicy ujawnionych wówczas okoliczności. Osobą obowiązana do pouczenia tych osób o fakcie zachowania tajemnicy jest przewodniczący składu sędziowskiego, o czym stanowi art. 362 k.p.k. Niespełnienie obowiązku zachowania przez te osoby tajemnicy stanowi przestępstwo przewidziane w art. 241 § 2 k.k.

¹⁴ S. Waltos, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, s. 330.

¹⁵ Tamże.

5. Udział osób fizycznych w procesie w charakterze publiczności – przesłanki w świetle różnych gałęzi prawa

Ustawodawca wprost określa przymioty osób fizycznych, które stanowią obligatoryjne przesłanki umożliwiające ich udział w procesie w charakterze publiczności.

Na gruncie przepisów prawa administracyjnego, w ustawie z 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi art. 95 wskazuje, iż „§ 1. Na posiedzenia jawne wstęp na salę sądową mają – poza stronami i osobami wezwanymi – tylko osoby pełnoletnie. Przewodniczący może zezwolić na obecność na posiedzeniu małoletnim; § 2. Na posiedzenia niejawne mają wstęp tylko osoby wezwane”¹⁶. W tym miejscu należy wskazać definicję legalną terminu „pełnoletność”. Według prawa polskiego pełnoletnim jest ten, kto ukończył lat osiemnaście (art. 10 § 1 k.c.: „Pełnoletnim jest, kto ukończył lat osiemnaście”¹⁷). Na podstawie przywołanego przepisu wysnuć można wniosek, że cechy wymagane przez ustawodawcę w celu umożliwienia udziału osobie fizycznej w rozprawie jako biernemu słuchaczowi, niezwiązanemu ze sprawą, to przede wszystkim cenzus wieku w postaci ukończonych osiemnastu lat. Możliwe jest zezwolenie przez przewodniczącego składu sędziowskiego na udział w posiedzeniu osobom małoletnim.

Wspominany już wcześniej Kodeks postępowania karnego w art. 356 § 1 i 3 określa ograniczenia w zakresie przymiotów osoby fizycznej, które musi ona posiadać, aby móc uczestniczyć w rozprawie. Art. 356 § 1 stanowi, że „na rozprawie oprócz osób biorących udział w postępowaniu mogą być obecne tylko osoby pełnoletnie, nieuzbrojone; § 3. Nie mogą być obecne na rozprawie osoby znajdujące się w stanie nielicującym z powagą sądu”. Obecność tych regulacji w kolejnej z przywoływanych już ustaw stanowi o konsekwencji ustawodawcy w zakresie dopuszczania publiczności w procesach sądowych. Osoby małoletnie oraz osoby obowiązane do noszenia broni na podstawie art. 356 § 2 k.p.k. wymagają zgody przewodniczącego w zakresie obecności na rozprawie. Wymagania nałożone na osoby fizyczne, które wykazują wolę uczestnictwa w charakterze publiczności w procesie karnym to, analogicznie do regulacji innych gałęzi prawa, cenzus wieku (pełnoletność), jak również niedopuszczalność bez zgody przewodniczącego składu sędziowskiego obecności osób małoletnich i uzbrojonych. Decyzja przewodniczącego w zakresie zezwolenia na udział osób posiadających broń możliwa jest tylko co do osób „obowiązanych do noszenia broni”. W celu zapewnienia bezpieczeństwa w budynkach sądowych art. 54 § 1 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych wskazuje, że „do budynków sądowych nie wolno wносить broni ani amunicji, a także materiałów wybuchowych i innych środków niebezpiecznych. Nie dotyczy to osób wykonujących w budynkach sądowych

¹⁶ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. z 2002 r., nr 153, poz. 1270, dostęp: 29.12.2020.

¹⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r., nr 16, poz. 93, dostęp: 29.12.2020.

obowiązki służbowe wymagające posiadania broni”¹⁸. Te same wymagania, które są wskazane w k.p.k., zawierają przepisy k.p.c. Należy również zwrócić uwagę na przesłankę „stanu nieliczącego z powagą sądu”. Brakuje jednak definicji legalnej tego wyrażenia. W mojej ocenie za normę wskazującą prawidłowość rozumienia tej przesłanki można uznać przepis art. 49 § 1 ustawy prawo o ustroju sądów powszechnych: „w razie naruszenia powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych albo ubliżenia sądowi, innemu organowi państwowemu lub osobom biorącym udział w sprawie [...]”. Wskazane naruszenie powagi albo ubliżenie sądowi może się odbyć w różny sposób, np. poprzez niedostosowany do sytuacji i miejsca ubiór, nieodpowiednie zachowanie i dobór słownictwa, używanie wulgaryzmów bądź pozostawanie pod wpływem alkoholu czy innych środków odurzających. Bezsporny jest natomiast fakt, iż „stan nieliczący z powagą sądu” jest wyrażeniem nieostrym o katalogu otwartym zachowań osób fizycznych w nim się znajdujących.

6. Wyłączenie jawności rozpraw na gruncie zarządzeń prezesów sądów

Od marca 2020 r. w Polsce na wielu polach rozpoczęto podejmowanie czynności w celu zapobiegania rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2 wywołującego COVID-19, potocznie nazywanego „koronawirusem”. W związku z rozprzestrzenianiem się epidemii tej choroby również przed wymiarem sprawiedliwości stanął problem kształtu działań i charakteru funkcjonowania sądów. Aby zapewnić bezpieczeństwo zarówno pracownikom, jak również wszystkim uczestnikom i osobom mogącym znaleźć się na terenie budynków sądowych, na sądy nałożony został obowiązek wprowadzenia stosownych obostrzeń. Pierwsze tygodnie, począwszy od 13 marca 2020 r., i sytuacja epidemiologiczna w kraju, tj. rosnąca z każdym dniem liczba osób zakażonych koronawirusem spowodowały wprowadzenie całkowitego *lockdownu* (ang. „(1.1) więz. zakaz opuszczania cel przez więźniów (wprowadzany np. w czasie zamieszek), izolacja, odizolowanie; (1.2) zakaz wstępu (lub ograniczony wstęp) do budynku czy na jakiś teren wprowadzany jako środek bezpieczeństwa, zamknięcie, izolacja, odizolowanie, odcięcie; użycie w języku polskim – (1.1) zakaz wyjścia, zakaz opuszczania danej strefy”¹⁹). Po uporaniu się z pierwszą falą epidemii podejmowano próby sukcesywnego przywracania funkcjonowania życia społecznego, tym samym do funkcjonowania powróciły również sądy powszechne z zachowaniem jednakże określonych w zarządzeniach prezesów sądów wymogów i zasad bezpieczeństwa.

¹⁸ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 2001 r., nr 98, poz. 1070, dostęp: 29.12.2020.

¹⁹ Pojęcie *lockdown* – słownik wiktionary.org, <<https://pl.wiktionary.org/wiki/lockdown>>, dostęp: 29.12.2020.

W tym miejscu przytoczę części treści zarządzeń, następnie poddam analizie ich podstawę prawną, przedstawię też problem zgodności zarządzeń z aktami wyższego rzędu.

Zarządzenie Prezesa Sądu Rejonowego w Stargardzie w sprawie ograniczenia pracy sądu i wprowadzenia zasad bezpieczeństwa w związku z pandemią koronawirusa SARS-CoV-2. Na podstawie art. 22 § 1 pkt 1 lit. a, oraz art. 54 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U.2019.52 j.t. ze zm.) w celu zapewnienia bezpieczeństwa sędziów, pracowników sądu i interesantów wprowadza się na okres do 30 kwietnia 2020 r. następujące ograniczenia w pracy Sądu Rejonowego w Stargardzie: „§ 2 pkt 1. Do budynków sądu prawo wstęp mają jedynie pracownicy sądu, pracownicy Sądu Okręgowego w Szczecinie, Sądu Apelacyjnego w Szczecinie, pracownicy Ministerstwa Sprawiedliwości, prokuratorzy, funkcjonariusze policji i służb mundurowych w związku z zadaniami służbowymi, a także pracownicy służb państwowych, pracownicy poczty oraz notariusze, adwokaci i radcowie prawni i ich aplikanci. Tym ostatnim zaleca się ograniczenie wizyt w sądzie. Osoby wchodzące do sądu poddają się pomiarowi temperatury ciała; w przypadku podwyższonej temperatury lub odmowy poddania się badaniu nie będą wpuszczone do budynku”²⁰.

„Zarządzenie Nr A-0212-12/20 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie wprowadzenia procedur dotyczących funkcjonowania Sądu Okręgowego w Opolu w stanie zagrożenia epidemiologicznego, spowodowanego koronawirusem SARS-CoV-2.: § 1 Na podstawie art. 22 § 1 pkt 1 a oraz art. 31 a § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2020, poz. 365 t.j. ze zm.) zarządza się co następuje: § 2 Dla zapewnienia bezpieczeństwa pracowników i interesantów: 1 Do budynku Sądu wpuszczane będą osoby wzywane do udziału w posiedzeniu lub kierujące się do Biura Obsługi Interesanta, Biura Podawczego, Krajowego Rejestru Karnego, Kasy lub też wykazujące inną istotną niezbędną potrzebę”²¹.

Zarządzenie nr 4/2020 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Rzeszowie z dnia 13 marca 2020 r.: W związku z narastającym zagrożeniem epidemiologicznym na podstawie art. 9 a § 1 i art. 54 § 2 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2020 r., poz. 365) oraz § 30 ust. 1 pkt 6 i § 31 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1141) informujemy: „[...], § 8. Ogranicza się obecność interesantów

²⁰ Zarządzenie Prezesa Sądu Rejonowego w Stargardzie z dnia 24.03.2020 r. w sprawie ograniczenia pracy sądu i wprowadzenia zasad bezpieczeństwa w związku z pandemią koronawirusa SARS-CoV-2, nr a-0120-15/20, <<http://stargard.sr.gov.pl/zarzadzenie-prezesa-sadu-rejonowego-w-stargardzie-z-dnia-24032020r-w-sprawie-ograniczenia-pracy-sadu-i-wprowadzenia-zasad-bezpieczenstwa-w-zwiazku-z-pandemia-koronawirusa-sars-cov-2,new,mg,292.html,709>>, dostęp: 29.12.2020.

²¹ Zarządzenie Nr A-0212-12/20 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie wprowadzenia procedur dotyczących funkcjonowania Sądu Okręgowego w Opolu w stanie zagrożenia epidemiologicznego, spowodowanego koronawirusem SARS-CoV-2, <<https://opole.so.gov.pl/zarzadzenie-prezesa-i-dyrektora-z-dnia-28-maja-2020-r-w-sprawie-wprowadzenia-procedur-dotyczacych-funkcjonowania-sadu-okregowego-w-opolu-w-stanie-zagrozenia-epidemiologicznego-spowodowanego-koronawirusem-sars-cov-2,new,mg,1.html,795>>, dostęp: 29.12.2020.

na terenie budynku Sądu Okręgowego w Rzeszowie poprzez: 1) wpuszczanie jedynie osób wzywanych i zawiadamianych, których rozprawy i posiedzenia nie zostały odwołane, po uprzednim sprawdzeniu tożsamości”²².

Przytoczone zarządzenia prezesów i dyrektorów sądów powszechnych za podstawę prawną wprowadzanych ograniczeń i źródło swoich kompetencji do takiego dokonania wskazują art. 9 a § 1, art. 22 § 1 pkt 1 lit. a, art. 31 a § 1 oraz art. 54 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, a także § 30 ust. 1 pkt 6 i § 31 ust. 2 pkt 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 18 czerwca 2019 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. z 2019 r., poz. 1141). Każdy z tych przepisów wskazuje na zapewnianie przez odpowiednio prezesa lub dyrektora sądu przestrzegania przez podległych pracowników zasad ochrony i bezpieczeństwa obiektów sądowych, sprawowanie wewnętrznego nadzoru nad działalnością administracyjną sądów czy zapewnienie bezpieczeństwa w budynkach sądowych. Nie są to jednak przepisy ustaw, które ustawodawca wprost przewiduje jako normy dające kompetencje do ograniczania jawności rozpraw. Cytowane zarządzenia wskazują, iż zabroniony jest wstęp do budynku sądu osobom trzecim, a w konsekwencji tego uniemożliwione jest przestrzeganie zasady jawności zewnętrznej procesu. Fizyczna nieobecność osób trzecich, a wręcz brak możliwości dostania się na teren sądu bez uzasadnionej istotnej potrzeby stanowi całkowite odstępstwo od zasady jawności zewnętrznej rozpraw.

Bezsporne jest również, że dopuszczalność ograniczania jawności zewnętrznej rozpraw i jej przesłanki, wymienione wyżej, nie znajdują zastosowania w przypadku podstaw prawnych wskazywanych w zarządzeniach prezesów i dyrektorów sądów powszechnych. Deficyt ten może zatem stanowić problem w zakresie zgodności podstaw prawnych zarządzeń z aktami wyższego rzędu. Hierarchia źródeł prawa jest bowiem określona w polskiej ustawie zasadniczej. Ustawodawca *de lege lata* wskazuje, iż możliwość ograniczenia jawności zewnętrznej postępowania sądowego występuje jedynie na mocy przepisów ustawy, która jest aktem wyższego rzędu niż zarządzenie prezesów i dyrektorów sądów.

7. Siła wyższa a COVID-19

W tym miejscu należy jednak rozważyć zagadnienie „siły wyższej” znanej przepisom k.p.c, wielokrotnie wyjaśnianej w orzecznictwie i doktrynie. W sytuacji epidemiologicznej w 2020 r., przy kilkumiesięcznym rozeznaniu medycznym i społecznym w postępowaniu i rozwoju choroby COVID-19, podejmowano próbę oceny, czy globalne rozprzestrzenianie się koronawirusa stanowi zagrożenie,

²² Zarządzenie nr 4/2020 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Rzeszowie z dnia 13 marca 2020 r.: w związku z narastającym zagrożeniem epidemiologicznym, <<https://rzeszow.so.gov.pl/pilne-zarzadzenie-nr-42020-prezesa-i-dyrektora-so-w-rzeszowie-w-zwiazku-z-narastajacym-zagrozeniem-epidemiologicznym.html-0>>, dostęp: 29.12.2020.

które może być w pewnym stopniu usprawiedliwieniem dla ograniczania jawności zewnętrznej posiedzeń sądowych.

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 19 listopada 2019 r. sygn. akt III APa 15/19 wskazuje definicję „siły wyższej”: „Za siłę wyższą jest uznawane wyłącznie zdarzenie charakteryzujące się trzema następującymi cechami: zewnętrżnością, niemożliwością jego przewidzenia oraz niemożliwością zapobieżenia jego skutkom. Zdarzenie jest zewnętrzne wówczas, gdy następuje poza strukturą przedsiębiorstwa. Niemożliwość przewidzenia, że dane zdarzenie nastąpi, należy pojmować jako jego nadzwyczajność i nagłość. Niemożliwość zapobieżenia skutkom zdarzenia jest tłumaczona jako jego przemożność, a więc niezdolność do odparcia nadchodzącego niebezpieczeństwa. Za przejawy siły wyższej uznaje się katastrofalne zjawiska wywołane działaniem sił natury, np. powodzie, huragany, trzęsienia ziemi, pożary lasów. Jako siłę wyższą traktuje się także akty władzy publicznej oraz zjawiska społeczne lub polityczne o skali katastrofalnej”²³.

W przypadku wirusa i choroby COVID-19 przesłanki przytoczone w wyroku powyżej niepodważalnie zostały spełnione. Nie ulega też wątpliwości, że koronawirus charakteryzuje się zewnętrżnością jego pojawienia się. Przesłanka niemożliwości jego przewidzenia, czyli nadzwyczajność i nagłość zdarzenia, również występuje w tym przypadku. Nie możemy oczekiwać, że ktokolwiek na globie przewidzi pojawienie się nowego wirusa lub mutacji istniejącej już choroby zagrażającej zdrowiu i życiu tak wielu osób, o tak dużym zasięgu i stopniu zachorowalności. W odniesieniu do przesłanki niemożliwości zapobieżenia skutkom zdarzenia możemy również wskazać, że wszelkie działania podejmowane zarówno przez rząd, przedstawicieli zawodów medycznych, jak i naukowców prowadzą do zapewnienia bezpieczeństwa społeczeństwu na czas, kiedy brak nam szczegółowej wiedzy o wirusie, jego wpływie na człowieka i możliwości zapobiegania występowania jego skutków. Wszystkie przedstawione przesłanki zostały w mojej ocenie spełnione w przypadku pojawienia się choroby wywołanej przez wirusa SARS-CoV-2.

8. Jawność zewnętrzna a szybkość i rzetelność procesu

Należy wskazać, że przywoływany już art. 45 Konstytucji RP gwarantuje obywatelom prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Termin „nieuzasadnionej zwłoki” możemy rozumieć jako zasadę ogólną postępowań sądowych w Polsce. Na gruncie postępowania karnego art. 2 § 1 „Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby: [...], 4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie”²⁴.

²³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie, sygn. akt III APa 15/19, LEX nr 275025, dostęp: 29.12.2020.

²⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555, dostęp: 29.12.2020.

Ustawodawca nie nakazuje przeprowadzania szybkiego postępowania karnego. Wskazane są jednak kryteria, iż czas procesu karnego powinien być adekwatny do stopnia zawłości sprawy oraz proporcjonalny do zachowania wszystkich organów i uczestników postępowania. Nie sądzę jednak, aby jawność zewnętrzna miała wpływ na szybkość procesu karnego. Co więcej, wyłączenie jawności zewnętrznej postępowania sądowego nie może być motywowane chęcią usprawnienia procesu.

Pod rozważę należy jednakże wziąć problem rzetelności procesu w związku z ograniczaniem jawności zewnętrznej rozpraw. Według orzecznictwa i doktryny „Jawność postępowania stanowi gwarancję ochrony praw oskarżonego i pozostałych uczestników procesu, prowadzenia go rzetelnie i sumiennie”²⁵. W dobie pandemii choroby COVID-19 wymiar sprawiedliwości stanął przed próbą sprawdzenia zaufania społeczeństwa wobec niego, albowiem obecność publiczności w procesie karnym jest środkiem społecznej kontroli sądu, stron i innych uczestników procesu. Dzięki temu możliwe jest zabezpieczenie porządku prawnego wymiaru sprawiedliwości. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt, iż zasada jawności zewnętrznej rozprawy wpływa na kształt kultury prawnej obywateli. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka podkreśla, że „warunek jawności postępowania sądowego jest fundamentalną gwarancją rzetelnego procesu, której zapewnienie stanowi jedną z podstawowych zasad każdego demokratycznego społeczeństwa”²⁶.

„Szybkość i efektywność postępowania sądowego jest oczywiście jednym z elementów prawa do sądu, natomiast elementów tych jest więcej. Aby mówić o rzetelnym procesie musi on cechować się przymiotami sprawiedliwości i jawności. Ustawodawca powinien w odpowiedni sposób wyważać te wartości, zgodnie z zasadą proporcjonalności, aby w jak najpełniejszy sposób zapewnić realizację prawa jednostki do sądu”²⁷.

Podsumowanie

Oceniając zasadność obostrzeń wprowadzanych zarządzeniami prezesów i dyrektorów sądów, należy stwierdzić, że były one nieuniknione i w pełni zrozumiałe. Obawa o rozprzestrzenianie się koronawirusa, nieznanego dotąd nawet specjalistom w dziedzinie epidemiologii, a więc tym bardziej ogółowi ludności na świecie, spowodowała, że sięgano po najróżniejsze rozwiązania, aby zapewnić społeczeństwu bezpieczeństwo. Działalność sądów polegała na całkowitym odwołaniu terminów posiedzeń sądowych z dokonaniem selekcji spraw pilnych, a na późniejszym etapie znoszenia obostrzeń rządowych na możliwości ich przeprowadzania przy uczestnictwie jak najmniejszej liczby osób. Podjęcie

²⁵ Postanowienie Sądu Okręgowego w Rzeszowie, sygn. akt II K 207/17.

²⁶ Wyrok ETPCz z 17 stycznia 2008 r. w sprawie Biryukov przeciwko Rosji (skarga nr 14810/02).

²⁷ Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do ustawy z dnia 27 maja 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 918), Warszawa 2015.

takiej decyzji, tzn. ograniczanie jawności zewnętrznej rozpraw, podyktowane było w największym stopniu obligatoryjnym reżimem sanitarnym. Wprowadzenie ograniczeń było niezbędne z uwagi na nieprzystosowanie budynków sądowych. Nie zawsze sale w budynkach sądowych są zaadaptowane do udziału tak dużej liczby osób występujących w charakterze publiczności przy zachowaniu wymaganych obostrzeń sanitarnych występujących podczas pandemii COVID-19 (min. 2 m odległości). Podejmowane decyzje były rozwiązaniami dostosowanymi do zaistniałej sytuacji, wzrostu zachorowań, zasięgu rozprzestrzeniania się i środków dążących do jej zakończenia z uwzględnieniem braku regulacji prawnych na moment wybuchu epidemii.

Mając na uwadze takie opinie oraz znając definicję siły wyższej i jej adekwatności do choroby COVID-19, należy jednak rozważyć, czy podejmowane decyzje o ograniczeniu jawności zewnętrznej rozprawy zostały wprowadzone z zachowaniem zasady proporcjonalności oraz czy podmioty stosujące takie obostrzenia czyniły to po wyważeniu wzniosłości i rangi wszystkich dóbr prawnych, jakie mają obowiązek ochraniać.

Należy podkreślić, iż w stanie tak wysokiego zagrożenia i ryzyka wzrostu zachorowań, jak również odsetka zgonów z powodu kontaktu osób z wirusem SARS-CoV-2, ocenie trzeba poddać wpływ pandemii COVID-19 na decyzje o ograniczaniu jawności rozpraw. W demokratycznym państwie zastój wymiaru sprawiedliwości zarówno w aspekcie prawnym, ekonomicznym, jak i społecznym byłby niedopuszczalny. Konieczne zatem było ocenienie możliwości wystąpienia różnych stanów faktycznych: 1) zachowanie jawności zewnętrznej rozpraw wraz z podjęciem ryzyka rozprzestrzeniania się choroby COVID-19; 2) ograniczenie zasady jawności zewnętrznej postępowania kosztem ograniczania praw obywatelskich; 3) oczekiwanie na zakończenie pandemii. W mojej ocenie zachowania wskazane w pkt. 1 i 3 byłyby nad wyraz nieprawidłowe. Niedopuszczalne byłoby negowanie istniejącego zagrożenia i pogwałcenie środków mających chronić najważniejsze ze znanych nam dóbr prawnych, tzn. zdrowie i życie człowieka, w celu utrzymania możliwości korzystania przez społeczeństwo z występowania w postępowaniach sądowych w charakterze publiczności. Prawo przyznane przez zasadę jawności zewnętrznej procesu nie może być uznawane za interes istotny z punktu widzenia obywatela w sytuacji zagrożenia zdrowia i życia w czasie pandemii. Ograniczanie jawności zewnętrznej rozprawy nie może być zatem oceniane jako wysoko zagrażające pogwałcenie demokracji i praw obywatelskich, powinno natomiast skłaniać społeczność do jeszcze większej rozwagi w podejmowaniu działań podczas koronawirusa. W przypadku przyjęcia biernej postawy przez wymiar sprawiedliwości doprowadziłoby to do całkowitego zaprzestania pracy sądów, a tym samym do lekceważenia przez obywateli przepisów prawa na czas trwania pandemii wirusa SARS-CoV-2. Byłoby to rozwiązanie możliwe w sytuacji, gdyby czas trwania pandemii był znany. Niestety, obecna wiedza na temat dalszych koniecznych działań w celu zapobiegania rozprzestrzenianiu się i walki z chorobą COVID-19 jest na tyle znikoma, że nie pozwala na wprowadzenie tego typu rozwiązania.

Po analizie stanu prawnego oraz faktycznego zaistniałego w dobie pandemii choroby COVID-19 podzielam pogląd sędziego Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie Jarosława Łuczaja, iż „w przypadku konfliktu dóbr prawnie chronionych, tj. z jednej strony indywidualnego prawa do sądu, a z drugiej zdrowia i bezpieczeństwa powszechnego – konieczne jest ich ważenie, a więc ograniczenie jawności posiedzeń sądowych czy zasady bezpośredniości postępowania jest uzasadnione”²⁸. Poddając ocenie zasadność wprowadzanych obostrzeń w zakresie trybu działania wymiaru sprawiedliwości, w tym zarządzeń prezesów i dyrektorów sądów powszechnych, uważam, że podjęte działania stanowiły nieuniknioną konieczność. Za ich cel nie można uznawać pogwałcenia jakichkolwiek praw obywatelskich w Polsce, ale przede wszystkim chęć zagwarantowania bezpieczeństwa życia i zdrowia całego społeczeństwa. Jako całe społeczeństwo, ale również jako samodzielne jednostki zostaliśmy poddani próbie, która sprawdza naszą rozagę i odpowiedzialność nie tylko za własne zdrowie i życie, lecz również za zdrowie i życie innych ludzi w kraju i na świecie. Zasada proporcjonalności jest w dobie pandemii choroby COVID-19 miernikiem oceny podejmowanych decyzji, które w mojej opinii należy traktować jako konieczne dla powrotu w przyszłości do znanego nam porządku prawnego i społecznego, bez obostrzeń i ograniczania praw w celu ratowania nas przed zagrożeniem.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. z 1997 r., nr 78, poz. 483.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, art. 14, Dz.U. z 1977 r., nr 38, poz. 167.

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz.U. z 1964 r., nr 16, poz. 93.

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 2001 r., nr 98, poz. 1070.

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, Dz.U. z 2002 r., nr 153, poz. 1270.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555.

Judykatura:

Postanowienie Sądu Okręgowego w Rzeszowie, sygn. akt II K 207/17.

Wyrok ETPCz z 17 stycznia 2008 r. w sprawie Biryukov przeciwko Rosji (skarga nr 14810/02).

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie, sygn. akt III APa 15/19, LEX nr 275025.

Zarządzenia:

Zarządzenie Nr A-0212-12/20 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Opolu z dnia 28 maja 2020 r. w sprawie wprowadzenia procedur dotyczących funkcjonowania Sądu Okręgowego w Opolu w stanie zagrożenia epidemiologicznego, spowodowanego koronawirusem SARS-CoV-2, <https://opole.so.gov.pl/zarzadzenie-prezesa-i-dyrektora-z-dnia-28-maja-2020-r-w-sprawie>

²⁸ Sędzia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie Jarosław Łuczaj, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Transformacje prawa polskiego w dobie COVID” organizowana wspólnie przez Uczelnię Łazarskiego w Warszawie i Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu w trybie online w dniu 15 grudnia 2020 r. za pośrednictwem platformy ZOOM.

-wprowadzenia-procedur-dotyczących-funkcjonowania-sadu-okręgowego-w-opolu-w-stanie-zagrożenia-epidemiologicznego-spowodowanego-koronawirusem-sars-cov-2,new,mg,1.html,795.

Zarządzenie nr 4/2020 Prezesa i Dyrektora Sądu Okręgowego w Rzeszowie z dnia 13 marca 2020 r.: w związku z narastającym zagrożeniem epidemiologicznym, <https://rzeszow.so.gov.pl/pilne-zarzadzenie-nr-42020-prezesa-i-dyrektora-so-w-rzeszowie-w-zwiazku-z-narastajacym-zagrozeniem-epidemiologicznym.html-0>.

Zarządzenie Prezesa Sądu Rejonowego w Stargardzie z dnia 24 marca 2020 r. w sprawie ograniczenia pracy sądu i wprowadzenia zasad bezpieczeństwa w związku z pandemią koronawirusa SARS-CoV-2, nr a-0120-15/20, <http://stargard.sr.gov.pl/zarzadzenie-prezesa-sadu-rejonowego-w-stargardzie-z-dnia-24032020r-w-sprawie-ograniczenia-pracy-sadu-i-wprowadzenia-zasad-bezpieczenstwa-w-zwiazku-z-pandemia-koronawirusa-sars-cov-2,new,mg,292.html,709>.

Literatura:

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.

Granat M., *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*, Warszawa 2016.

Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.

Źródła internetowe:

Opinia Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka do ustawy z dnia 27 maja 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk senacki nr 918), Warszawa 2015.

Pojęcie *lockdown*, słownik wiktionary.org, <https://pl.wiktionary.org/wiki/lockdown>.

Rzecznik Praw Obywatelskich, *Także lubelski sąd ogranicza jawność rozpraw – kolejna interwencja RPO*, 23.07.2018 r., <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/lubelski-sad-takze-ogranicza-jawnosc-rozpraw-kolejna-interwencja-rpo>.

Sędzia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie Jarosław Łuczaj, Ogólnopolska Konferencja Naukowa pt. „Transformacje prawa polskiego w dobie COVID” organizowana wspólnie przez Uczelnię Łazarskiego w Warszawie i Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu w trybie online w dniu 15.12.2020 r. za pośrednictwem platformy ZOOM.

Zimna M., *Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9, s. 87–108, <https://pk.gov.pl/wp-content/uploads/2016/09/21368663b582fc2a8df3848b47d9f19c.doc>.

LIMITING THE OPENNESS OF TRIALS IN THE EARLY DAYS OF THE COVID-19 PANDEMIC

SUMMARY

The article discusses the problem of limitation of the main principle of criminal trial which is the principle of external openness of the trial, in the era of the beginnings of the COVID-19 pandemic. Attention is drawn to the concept of the principle of external openness in the light of the Polish Constitution, international law, the Code of Criminal Procedure, and also the essence of “force majeure” known by the provisions of the Code of Civil Procedure and the transfer of this institution to the criminal law. The assumption of the undertaken subject is to assess the legitimacy of court presidents’ orders and their compliance with the law. The aim of the article is to indicate the impact of limiting the openness of the external trial on the fairness of the trial. Using the observational method, the following article is based on legal acts that are sources of Polish law, court presidents’ orders on limiting the openness of hearings in the COVID-19 pandemic and auxiliary literature on criminal procedural law.

KEYWORDS: criminal law, the principle of openness of the trial, the right to a court, limitation of the principle of openness of the external trial, legal conditions caused by the COVID-19 pandemic

PRAWO KANONICZNE / CANON LAW

MARCIN SMERECZYŃSKI

PROCES PRAWOTWÓRCZY W PRAWIE KANONICZNYM

Wstęp

Proces prawotwórczy w prawie kanonicznym jest tematem bardzo szerokim, dotąd jednak słabo opracowanym. Dokonanie jego charakterystyki powinno być przydatne wielu osobom zainteresowanym tym tematem piastującym różne urzędy kościelne, jak i szeregowym wiernym. Ułatwi na pewno jego zrozumienie, co może się przełożyć na rozszerzenie dialogu społecznego pomiędzy wiernymi świeckimi i urzędnikami kościelnymi.

W artykule podjąłem się ustalenia stanu regulacji tworzenia prawa kanonicznego. Staram się przybliżyć przebieg tworzenia prawa w prawie kanonicznym i pokazać organy kompetentne w zakresie jego stanowienia. Organy te zapewne mają świadomość, że nie są absolutnie wolne w stanowieniu prawa, gdyż prawo kanoniczne zawsze winno być zgodne z prawem Bożym (objawionym i naturalnym)¹. Moim celem jest również ustalenie roli osób uczestniczących w tym procesie wraz z jego przebiegiem, co pozwoli na zobrazowanie przebiegu tego procesu od początku aż do finalnego „produktu”, którym jest akt prawny.

Istotną kwestią był dobór metody, która została wykorzystana w celu zgłębienia problematyki artykułu. Niniejsze opracowanie oparte zostało w większości na metodzie dogmatyczno-prawnej, a częściowo na metodzie porównawczej. Wybór tej metody pozwolił na wykazanie przebiegu tworzenia prawa w prawie kanonicznym. Metoda ta polega na analizie norm prawa kanonicznego, po przeprowadzeniu której wyciągnięto wnioski i ustalono możliwości uczestników tego procesu.

W artykule opisuję przebieg procedury prawotwórczej oraz omawiam pozycję prawodawcy oraz innych podmiotów, w tym osób uczestniczących lub mających możliwości uczestniczenia w procesie prawotwórczym w obrębie prawa kanonicznego.

MARCIN SMERECZYŃSKI – Akademia Nauk Stosowanych Wincentego Pola w Lublinie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4715-8556>, e-mail: marcin.smereczynski@gmail.com

¹G. Ghirlanda, *Wprowadzenie do prawa kościelnego*, przeł. S. Kobiałka, Kraków 1996, s. 44–49.

Przez osobę w prawie kanonicznym rozumie się przede wszystkim wiernego, a więc osobę należącą do Kościoła katolickiego, ale w niektórych normach osobą jest także inny chrześcijanin oraz osoba nieochrzczona. Osoba w niniejszym artykule to podmiot zainteresowany konkretnym rozwiązaniem w prawie kanonicznym. Najczęściej jest to wierny, który może być osobą świecką albo osobą duchowną, czasem może to być także podmiot niezwiązany formalnie z Kościołem.

1. Ogólne określenie procesu prawotwórczego

Tworzenie prawa jest procesem dość złożonym. Cechuje go formalizm, który powinien zapewniać jego przejrzystość, odpowiedni poziom i pożądany finalny efekt. Spełnienie wielu wymogów jednocześnie decyduje o tym, czy dany akt prawa będzie obowiązywał bądź też nie. Wypełnienie wszystkich wymaganych warunków stwarza możliwość powstania prawidłowego aktu normatywnego. Proces ten rozpoczyna się od podjęcia decyzji prawotwórczej przez kompetentny organ wyposażony w moc prawotwórczą. Winien on być formalnie spisany i konstruowany według ściśle określonej procedury, a także podany do wiadomości osób zainteresowanych i adresatów norm.

Tworzenie prawa w każdym systemie musi się odbywać przy respektowaniu określonych zasad². Zasady tworzenia prawa kanonicznego obowiązują wszystkie podmioty mające kompetencje w prawotwórstwie kanonicznym. Zasady tworzenia prawa to przede wszystkim reguły, które muszą zostać spełnione lub zachowane, aby można było mówić o skuteczności oraz ważności przygotowanego aktu.

W Kościele, pośród wiernych, konieczne jest poczucie stabilizacji zarówno jeżeli chodzi o normy prawne, poszanowanie dla ustanowionych reguł, jak i instytucji kościelnych. Poczucie to mają zapewniać ściśle określone zasady tworzenia prawa. Każdy zainteresowany wierny winien mieć możliwość poznania drogi tworzenia prawa, jakości produktu ostatecznego i zapewnienia realizacji postulatu dobra wspólnego. Tylko zachowanie określonych reguł i procedur daje przejrzystość porządku i systemu prawnego.

W stanowieniu prawa najistotniejszą rolę odgrywa prawodawca. Oprócz niego określoną rolę pełnią także inni wierni, czy to jako osoby świeckie, czy duchowne, które w tej procedurze spełniają istotną lub pomocną funkcję w wypełnianiu zadań prawodawcy.

² W prawie polskim zob. np. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, Dz.U. z 2002 r., poz. 283; Dz.U. z 2016 r., poz. 283 (ogłoszenie tekstu jednolitego „Zasad techniki prawodawczej”).

2. Zadania prawodawcy i możliwości osoby w każdym procesie prawotwórczym

Jak wspomniano, w każdym systemie prawa bardzo istotna jest rola prawodawcy. To prawodawca jest zdolny do tworzenia określonych norm prawnych, w których opisane są sytuacje hipotetyczne, określone dyspozycje, a także przewidziane sankcje za brak wykonania dyspozycji. Należy zauważyć, że działalność prawotwórcza wywodzi się z upoważnienia mającego źródło w innym akcie normatywnym wyżej stojącym w hierarchii praw. Z aktu normatywnego wynikają kompetencje prawotwórcze dla określonych organów wraz z ich ramami i zakresami umocowania. Pozwala to na uniknięcie dobrowolności w zakresie tworzenia prawa, a także powoduje konieczność jego tworzenia w sposób usystematyzowany tak w prawie świeckim, jak i kanonicznym³.

Proces prawotwórczy można opisać jako działanie umożliwiające konkretnym podmiotom (osobom), instytucjom, ustanawianie pewnych reguł, zasad, do których muszą się stosować odpowiednie podmioty (osoby fizyczne, prawne, wierni etc.). Stanowienie prawa jest procesem zorganizowanym, jawnym, w którym „prawodawca występuje w dwóch rolach: a) w roli organizatora prac prawodawczych – wtedy, gdy wskazuje podmioty wyposażone w kompetencje prawodawcze, wyznacza struktury organizacyjne, w jakich prawo ma być tworzone, tok prac prawotwórczych; b) w roli tego, który tworzy poszczególne akty normatywne, działając – jak należy oczekiwać – zgodnie z przyjętymi i wiążącymi go regułami prawodawczymi”⁴. Proces tworzenia prawa inicjowany jest formalnie przez konkretny podmiot posiadający kompetencje prawne w tym zakresie.

Tworzenie prawa przebiega w sposób mocno sformalizowany i tylko zachowanie określonych zasad i reguł postępowania prowadzi do powstania aktu normatywnego, który będzie skuteczny, funkcjonujący w przestrzeni prawnej i obowiązujący. Zakłada się, że im większy udział osoby w procesie prawotwórczym, tym większe poszanowanie dla rozwiązania, które ten akt zawiera. Przy uwzględnieniu jednak realnej partycypacji społeczeństwa/wiernych w tym procesie, np. wyborach czy głosowaniu, to widać, że jest on niewielki. Pojawiają się też głosy przemawiające przeciwko prawu uczestnictwa osób i nawołujące do zachowania postawy braku poszanowania prawa.

Rola osoby uzależniona jest od jej pozycji. Należy brać pod uwagę konieczność wykonywania zadań przez osobę zajmującą jakieś stanowisko lub zasiadającą w jakimś gremium, które musi dokonywać prace legislacyjne, czy też zainteresowaną tematyką lub chęcią dążenia ku dobru wspólnemu.

³ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. M. Haczkowskiej, Warszawa 2014, s. 432.

⁴ S. Wronkowska, *Polski proces prawotwórczy – między autonomią a polityką*, „Ius et Lex” 2005, nr 3, s. 196.

3. Zasady procesu prawotwórczego w prawie kanonicznym

Mechanizm tworzenia prawa kanonicznego jest regulowany przez wiele zasad. Wydanie aktu prawnego poprzedzone jest zawsze podjęciem decyzji przez kompetentny organ, który w tym zakresie posiada odpowiednią delegację. Uprawniony ustawodawca, hierarchiczność aktów prawa kanonicznego oraz odpowiednia procedura włącznie z kwestią promulgowania określonego aktu prawa kanonicznego stanowią trzon procesu, który tylko przy spełnieniu określonych reguł będzie skuteczny i prawidłowy. Brak uwzględnienia chociażby jednego z tych elementów skutkować będzie brakiem zachowania przepisanej formy, a tym samym może powodować nieważność aktu prawa kanonicznego.

Mając na uwadze powyższe, a także ustalenia kanonistów, można wskazać kilka zasad stanowienia prawa, które zawsze należy uwzględniać. Są to zasady: legalizmu, eklezjalności, hierarchiczności, terytorialności, pomocniczości, ochrony praw osoby, elastyczności (np. słusność kanoniczna czy epikeja) i promulgacji⁵. Wymienione zasady przenikają się wzajemnie i winny być uwzględniane nierozłącznie.

Zasada legalizmu to tworzenie nowego prawa w zgodzie z obowiązującym dotychczas prawem, zgodnie z kompetencjami poszczególnych podmiotów stanowienia prawa.

Prawo pochodzi od osoby, która posiada określone kompetencje w pewnym zakresie i poza nie wykraczać nie może. Prawo obowiązuje w określony hierarchicznie sposób. Niektórzy wyróżniają ponadto zasadę eklezjalności prawa, zgodnie z którą przy stanowieniu prawa należy uwzględniać eklezjologiczną naturę kościoła, o konieczności wzajemnego przenikania się prawa powszechnego i partykularnego⁶.

Przy działaniach prawotwórczych uwzględniać należy zakres kompetencji poszczególnych autorów norm prawa kanonicznego. W zależności od podmiotów stanowiących prawo obowiązuje ono powszechnie lub partykularnie. Ustawy kościelne są wydawane bądź dla całego Kościoła, bądź dla Kościoła partykularnego. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z ustawami powszechnymi, w drugim zaś – z ustawami partykularnymi.

Stanowienie prawa powszechnego wymaga wskazania autorów powszechnych aktów normatywnych⁷. Dla ustaw kościelnych byli to na początku apostołowie, a obecnie Papież. W bardzo prosty sposób pisał o tym prof. Tadeusz Pawluk⁸. Zgodnie z kan. 331–334 Papież ma władzę zwyczajną i bezpośrednią w stosunku

⁵ E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa 1985, s. 97–99; M. Żurowski, *Prawo nowego przymierza*, Poznań 1989, s. 27–40; L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, przeł. I. Pękalski, Poznań 1999, s. 100–104 i 107–109.

⁶ L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, s. 100.

⁷ E. Szafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, s. 32–37.

⁸ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, Olsztyn 1986, s. 116–117.

do całego Kościoła⁹. Na podstawie swej władzy Papież może wydawać nowe ustawy, zmieniać istniejące lub znosić dawne. Jedynie prawo naturalne i pozytywne prawo Boże określa granice władzy papieskiej. Zgodnie z kan. 336 Kodeksu prawa kanonicznego (KPK) powszechne prawo Kościoła wydawać może również Kolegium Biskupów. Kolegium Biskupów może to czynić tylko razem z papieżem. Jest to możliwe na dwa sposoby. Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. w kan. 337 postanawia: „§ 1. Władzę w całym Kościele Kolegium Biskupów wykonuje w sposób uroczysty na soborze powszechnym; § 2. Tę samą władzę wykonuje przez zjednoczoną działalność biskupów rozproszonych po świecie, która jako taka została przez Biskupa Rzymskiego zapowiedziana lub dobrowolnie przyjęta, tak żeby stała się prawdziwym aktem kolegiałnym”¹⁰.

W stanowieniu prawa partykularnego udział biorą: biskup diecezjalny, synod diecezjalny, prowincjonalny i plenarny, ale także może je stanowić Stolica Apostolska¹¹. Władza zwyczajna w kościołach partykularnych przysługuje biskupom diecezjalnym (kan. 391). Postanowienia ustawodawcze biskupa diecezjalnego są skuteczne tylko wobec tej części Kościoła, która należy do jego diecezji. Podobnie tylko on może zatwierdzać akty prawne pochodzące z prac na synodzie, zawarte w statutach, uchwałach, ale także w aneksach do statutów¹².

Synod diecezjalny zgodnie z kan. 460 KPK jest „zebraniem wybranych kapłanów oraz innych wiernych Kościoła partykularnego, którzy dla dobra całej wspólnoty diecezjalnej świadczą pomoc biskupowi diecezjalnemu zgodnie z postanowieniami zamieszczonych poniżej kanonów”¹³. Podana w tym kanonie definicja synodu diecezjalnego określa ogólnie uczestników i zadania synodu. Jej treść jest zawarta w Kodeksie prawa kanonicznego (CIC) z 1917 r.¹⁴ (kan. 356) i dyrektorium *Ecclesiae imago*¹⁵. „Synod diecezjalny, zwoływany i kierowany przez biskupa, na który wzywa się duchownych, zakonników i świeckich, zgodnie z przepisami prawa, jest zgromadzeniem (zebraniem), na którym biskup – korzystając z pomocy biegłych w zakresie wiedzy teologicznej, pasterskiej i prawniczej, jak również wysłuchując zdania różnych zespołów (grup) wspólnoty diecezjalnej – wypełnia w sposób uroczysty urząd i posługę pasterzowania powierzoną sobie owczarnią, dostosowując do lokalnych warunków przepisy i normy Kościoła powszechnego, wytyczając drogę i sposoby pracy apostolskiej

⁹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 r. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.

¹⁰ Szerzej kwestię tę omawiają autorzy w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 2, cz. 1, Lublin 1995, s. 14–20, 134–140.

¹¹ E. Sztafrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, s. 38–39.

¹² J. Przybyłowska, *Władza biskupa diecezjalnego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Kościół i Prawo” 2017, nr 2, s. 85.

¹³ KPK, kan. 460.

¹⁴ *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, 15.09.1917*, Romae 1917, AAS 9 (1917) II.

¹⁵ *Sacra Congregatio pro Episcopis, Directorium de pastoralis ministerio Ecclesiae imago*, 22.02.1973, Typis Polyglottis Vaticanis 1973. Tekst polski: Kongregacja Biskupów, *Dyrektorium Ecclesiae imago* na temat pasterskiej posługi biskupów, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawnoliturgiczne)*, oprac. E. Sztafrowski, t. VI, z. 1, Warszawa 1975, s. 15–352.

w diecezji, rozwiązując trudności związane z apostołstwem i zarządzaniem, pobudzając dzieła i poczynania o charakterze ogólnym, korygując błędy w zakresie doktryny i obyczajów, jeśli takie ujawniają się w diecezji”¹⁶.

Podkreślenia wymaga możliwość udziału wiernych w pracach synodów plenarnych i prowincjonalnych. Uregulowania dotyczące tychże zostały przez ustawodawcę kościelnego wskazane w kan. 439–446 KPK. Synod plenarny jest zebraniem wszystkich partykularnych kościołów tej samej Konferencji Episkopatu. Zgodnie z kan. 443 KPK „§ 1. Na synod partykularny należy wezwać i mają na nim głos decydujący: 1° biskupi diecezjalni; 2° biskupi koadiutorzy i pomocnicy; 3° inni biskupi tytularni, którzy na danym terytorium wykonują szczególne zadanie, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu; § 2. Na synody partykularne mogą być wezwani inni biskupi tytularni, także emeryci, mieszkający na danym terytorium. Mają oni prawo głosu decydującego; § 3. Na synod partykularny należy wezwać, ale tylko z głosem doradczym: 1° wikariuszy generalnych i wikariuszy biskupich wszystkich Kościołów partykularnych terytorium; 2° wyższych przełożonych instytutów zakonnych oraz stowarzyszeń życia apostołskiego, w liczbie – tak w odniesieniu do mężczyzn, jak i kobiet – do ustalenia przez Konferencję Episkopatu lub biskupów prowincji, wybranych przez wszystkich wyższych przełożonych instytutów i stowarzyszeń, mających swoją siedzibę na terytorium; 3° rektorów uniwersytetów kościelnych i katolickich oraz dziekanów wydziałów teologii i prawa kanonicznego, mających siedzibę na danym terytorium; 4° niektórych rektorów wyższych seminariów duchownych, w liczbie wskazanej w n. 2, wybranych przez rektorów seminariów, położonych na tym terytorium; § 4. Na synody partykularne mogą być także wezwani, ale z głosem jedynie doradczym, prezbiterzy oraz inni wierni, ale w liczbie nie przekraczającej połowy tych, o których w § 1–3; § 5. Na synod prowincjalny należy ponadto wezwać kapituły katedralne oraz Radę kapłańską i Radę duszpasterską każdego Kościoła partykularnego tak, by każda z nich wybrała spośród swoich członków w sposób kolegialny i wysłała dwóch przedstawicieli. Mają oni jedynie głos doradczy; § 6. Na synody partykularne wolno zaprosić jako gości również innych, jeśli wyda się to wskazane: zdaniem Konferencji Episkopatu w odniesieniu do synodu plenarnego lub metropolity wraz z biskupami sufraganami w odniesieniu do synodu prowincjalnego”.

Synod partykularny zgodnie z założeniem posiada władzę rządzenia. Przejawia się to w formie decyzji prawotwórczych. Zachowując zawsze prawo powszechne Kościoła – podejmuje decyzje w tym, co wydaje się odpowiednie dla wzrostu wiary, ukierunkowania wspólnej działalności pasterskiej, poprawy obyczajów, zachowania, wprowadzenia lub strzeżenia jednakowej dyscypliny kościelnej¹⁷.

Wierni mają ogromny wpływ na tworzenie prawa zwyczajowego. Prawo zwyczajowe Kościoła zostało uregulowane w kan. 23–28 oraz w kan. 5 KPK. Wspomniane kan. 23–28 dotyczą zwyczajów, które będą się tworzyć, czy będą

¹⁶ <<http://www.parafia-lysagora.cba.pl/index.php/synod/327-synod-diecezjalny-cel-i-przygotowanie-wedlug-instrukcji-de-synodis-dioecesanis-agendis>>, dostęp: 01.01.2020.

¹⁷ KPK, kan. 445.

przez wspólnotę wprowadzane i specyfiki tychże zwyczajów oraz reguł, którymi należy się kierować przy wprowadzaniu zwyczajów. Trzeba pamiętać o tym, że „Zwyczaj faktyczny może przekształcić się w zwyczaj prawny (*consuetudo iuris*), jeśli uzyska zgodę prawodawcy. Zwyczaj prawny jest źródłem obowiązującej normy postępowania, podobnie jak ustawa. A więc na porządek prawny w Kościele składają się nie tylko ustawy stanowione przez ustawodawcę, czyli przedmiotowe prawo pisane, lecz także zwyczaje prawne, czyli przedmiotowe prawo niepisane, wprowadzone przez wiernych za zgodą prawodawcy”¹⁸. Jak widać, często zachowanie utrwalone w jakiejś społeczności, funkcjonujące od długiego czasu, może przerodzić się w akt normatywny, szanowany i praktykowany przez społeczność. Powstawanie i trwanie prawa zwyczajowego, także w historii, szczegółowo opisał prof. Marian Żurowski¹⁹.

Tylko zwyczaj, który nie sprzeciwia się prawu Bożemu, może uzyskać moc prawa. Ponadto musi być rozumny (mieć sens i możliwość bycia przedmiotem ustawy) i zrozumiały dla wspólnoty²⁰. Co więcej, wspólnota wiernych, jeżeli jest zdolna do przyjęcia zwyczaju, winna zachowywać zwyczaj z zamiarem wprowadzenia prawa. Wówczas taki zwyczaj może uzyskać moc ustawy. Zwyczaj nie może być dla Kościoła niszczący. Musi budować dobro wspólne i utwierdzać wspólnotę w wierze.

Zwyczaj, aby stał się prawem, „jeśli nie uzyskał specjalnego zatwierdzenia właściwego prawodawcy, musi trwać przez czas przepisany ustawą, a mianowicie: – zwyczaj przeciwny obowiązującemu prawu kanonicznemu oraz zwyczaj obok prawa kanonicznego uzyskuje moc prawną, jeśli jest zachowywany zgodnie z prawem w sposób ciągły przez trzydzieści lat; – zwyczaj przeciwny ustawie kanonicznej, która zawiera klauzulę zabraniającą przyszłych zwyczajów, może mieć pierwszeństwo przed tą ustawą, jeśli jest stuletni lub niepamiętny (kan. 26). Ponadto, jeśli zwyczaj zgodny z prawem trwa trzydzieści lat, stanowi on autentyczną interpretację ustawy”²¹. Oczywiście, należy mieć na względzie również wygaśnięcie zwyczaju. Możliwe jest bowiem powstanie nowego zwyczaju w miejsce dotychczas funkcjonującego bądź też powstanie ustawy, która może znosić zwyczaj.

Zasady tworzenia prawa kanonicznego obowiązują wszystkie podmioty posiadające kompetencje w prawotwórstwie kanonicznym. Naczelną zasadą tworzenia prawa kanonicznego (i nie tylko, bo w prawie polskim ta zasada jest również nadrzędną) jest zasada, która stanowi o tym, że konkretny akt prawny, czy to powszechny, czy partykularny musi pochodzić od organu, podmiotu wyposażonego w tego rodzaju kompetencje. Podkreślić należy, że „Władza ustawodawcza powinna być wykonywana w sposób przepisany prawem. Ustawodawca kościelny, niższy od władzy najwyższej, nie może swojej władzy ustawodawczej delegować innym, chyba że prawo wyraźnie stanowi inaczej. Niższy ustawodawca nie może ważnie wydać ustawy, która by się sprzeciwiała ustawie pochodzącej od ustawodawcy

¹⁸ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, Olsztyn 1985, s. 242.

¹⁹ M. Żurowski, *Prawo nowego przymierza*, s. 46–64.

²⁰ L. Gerosa, *Prawo Kościoła*, s. 100.

²¹ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne...*, t. 1, s. 242.

wyższego (kan. 135 § 2). Jest więc rzeczą oczywistą, że np. biskup diecezjalny nie może swojej władzy ustawodawczej przekazać innym (zob. kan. 391 § 2, 466), chyba że ustawa powszechna wyraźnie czyni jakiś wyjątek (zob. kan. 30, 31); nie może też wydawać ustaw przeciwnych prawu powszechnemu, prawnym postanowieniom Konferencji Biskupów czy uchwałom synodu plenarnego²².

W podobnym tonie wypowiada się również autor w Komentarzu do Kodeksu prawa kanonicznego pod redakcją Piotra Majera, gdzie wyraźnie zaznacza, że „są trzy wymagania, które muszą być zachowane przy sprawowaniu władzy ustawodawczej: „a) praworządność *in lege ferenda*, a więc zachowanie procedury wymaganej przy sprawowaniu prawa; b) podporządkowanie się najwyższej władzy; c) hierarchia norm pochodzących od ustawodawców o różnej randze hierarchicznej”²³. Inni podkreślają zasadę terytorialności prawa²⁴, respektowania przy stanowieniu prawa zasady pomocniczości, a także zasady ochrony praw osoby, praw przyznanych już, a także respektowania normy podstawowej zawartej w kan. 1752, że najwyższym prawem jest obowiązek troski o zbawienie dusz.

Poza jednoosobowym modelem tworzenia prawa wyróżnić należy też model, który jest oparty na koncyliacji, która jest swego rodzaju porozumieniem wszystkich stron biorących udział w danym procesie prawotwórczym.

Prawo kanoniczne może być też stanowione w modelu synodalnym, gdzie występuje kilka sposobów jego realizacji. „Można tu wymienić synod biskupów (kan. 342–348) i synod diecezjalny (kan. 460–468)”²⁵. Prawo to jest niezwykle ciekawe z punktu widzenia władzy ustawodawczej.

4. Organy kompetentne do stanowienia kanonicznego prawa powszechnego i partykularnego

Wśród organów kompetentnych w zakresie stanowienia prawa kanonicznego wyróżnić należy podmioty mające kompetencje w zakresie prawa powszechnego oraz partykularnego. Powszechne prawo kanoniczne pochodzić może od następujących autorów: 1) Biskup Rzymu; 2) Soboru w łączności z Biskupem Rzymu; 3) Synodu Biskupów, gdy uchwały zostaną zatwierdzone przez Papieża. Partykularne prawo kanoniczne pochodzi od: 1) Biskupa diecezjalnego; 2) Synodów partykularnych; 3) Konferencji Episkopatu; 4) Wiernych, gdy mamy do czynienia ze zwyczajem⁷

²² Tamże, s. 155.

²³ *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, pod red. P. Majera, Kraków 2011, s. 178.

²⁴ M. Żurowski, *Prawo nowego przymierza*, s. 30; P. Kroczeck, *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017, s. 123–124.

²⁵ P. Kroczeck, *Modele stanowienia prawa w Kościele i ich konsekwencje dla wykładni prawa*, w: *Servabo legem tuam in toto corde meo. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, pod red. A. Zakrety, A. Sosnowskiego, Kraków 2013, s. 312.

Decyzje prawotwórcze pochodzą najczęściej od Papieża. Ponadto powszechne akty normatywne Kościoła mogą być tworzone na zasadzie koncyliacji, czyli przez organ prawodawczy składający się z wielu osób. „Każdy z podmiotów mających w tym organie członkostwo posiada zasadniczo takie same prawa, gdy mowa o zgłaszaniu propozycji rozwiązań legislacyjnych i taki sam głos w przypadku głosowania nad projektem aktu normatywnego. [...] organ uczestniczący w modelu koncyliacyjnym podejmuje decyzje w procesie legislacyjnym określoną większością głosów. Przykładem zastosowania tego modelu w prawie kanonicznym jest stanowienie prawa przez sobory, synody partykularne czy Konferencje Episkopatu”²⁶.

Uprawnienia organów kompetentnych do stanowienia prawa kanonicznego będą uwzględniane w kolejnym punkcie, przy omawianiu pozycji osoby w procesie prawotwórczym.

5. Pozycja osoby w procesie prawotwórczym w prawie kanonicznym

Pozycja osoby w procesie prawotwórczym może być rozpatrywana w zależności od funkcji, jaką osoba ta sprawuje, zarówno pod kątem obowiązków, jak i uprawnień. Jej pozycja zależeć będzie także od formy działania, którą zechce wybrać. Może to być określona instytucja prawnie uregulowana bądź formy nieuregulowane, czyli tzw. doradcze, wpływające, ale nieformalne. Wzięcie udziału w pracach nad tworzeniem aktów normatywnych w Kościele jest niewątpliwie wyrazem troski i zaangażowania we wspólnotę. Wyłącznie osoba zainteresowana ma prawo udziału w tych pracach. Nie istnieją środki przymusu.

Osoba może zaangażować się w proces prawotwórczy na różne sposoby. Jedną z form może być np. napisanie artykułu na dany temat lub opublikowanie postów w serwisach społecznościowych. Mamy wiele dostępnych form i możliwości zależnie od tego, ile trudu włoży dana osoba, by coś zmienić, obronić bądź utworzyć. Ponadto należy uwzględnić kwestie dotyczące rad parafialnych, diecezjalnych i papieskich. Wskazane ciała doradcze mają ogromny wpływ na proces prawotwórczy. Ich istnienie jest wymagane w prawie kanonicznym, co stanowi krok otwierający instytucje prawotwórcze na głosy osób związanych postanowieniami prawa kanonicznego. Osoba może wyrazić wiele postulatów pochodzących nie tylko bezpośrednio od niej samej, ale także z najbliższego otoczenia na podstawie rozmów i spotkań z innymi osobami zainteresowanymi losami Kościoła. Wierni Kościoła mają głos o charakterze doradczym, jeśli chodzi o forum diecezji lub parafii. W tym drugim przypadku mogą wykonywać zadania poprzez parafialną radę duszpasterską, której przewodniczy proboszcz. Ograniczenie wynika niejako z zasady, że współpracować nie znaczy zastępować. Uprawnienia wszystkich

²⁶ P. Kroczek, *Modele stanowienia prawa w Kościele...*, s. 311.

wiernych związane ze stanowieniem prawa dotyczą ogółu wiernych i wyróżnić można wśród nich przedstawianie potrzeb wspólnoty, jej dążeń, etc.

Spśród instytucji dających możliwość udziału wiernym w tworzeniu prawa w Kościele należy wskazać synod diecezjalny, plenarny oraz metropolitalny. Konieczne jest również rozeznanie się w konkretnej sytuacji, bowiem jak wskazuje kan. 212 § 3, to stopień posiadanej wiedzy, kompetencji i zdolności, którymi dysponuje jednostka, wpływa na przysługujące jej prawa. Odnosi się to także do prawa wyjawienia „swojego zdania świętym pasterzom w sprawach dotyczących dobra Kościoła oraz – zachowując nienaruszalność wiary i obyczajów, szacunek wobec pasterzy, biorąc pod uwagę wspólny pożytek i godność osoby – podawania go do wiadomości innym wiernym”²⁷. Jest to bardzo istotna kwestia. Uzależnia bowiem poziom wpływu na proces prawotwórczy w prawie kanonicznym od wiedzy, doświadczenia i pozycji osoby.

W podobnym tonie stanowi kan. 218. Zgodnie z jego regulacją, „Ci, którzy zajmują się świętymi naukami, korzystają ze słusznej wolności poszukiwania, jak również roztropnego wypowiedzania swojego zdania w sprawach, w których są specjalistami, z zachowaniem jednak posłuszeństwa należnego Nauczycielskiemu Urzędowi Kościoła”²⁸. Jest to swoista delegacja dla ludzi znających się i mających doświadczenie w konkretnych sprawach.

Obowiązki wszystkich wiernych związane ze stanowieniem prawa można ująć w sposób bardzo ogólny. Każdy wierny musi wypełniać swoje zadania, które mogą się różnić w zależności od jego pozycji, wiedzy, doświadczenia etc. Na tym etapie należy zwrócić uwagę na obowiązek współpracy w budowaniu wspólnoty oraz troski o dobro wspólne Kościoła i wszystkich wiernych. Dbanie to to zarazem obowiązek i uprawnienie.

Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. w kan. 443–445 oraz 463–466 wylicza szczegółowo obowiązki, zwłaszcza duchownych, związane ze stanowieniem prawa. Kanon 443 wskazuje duchownych, których należy wezwać na synod partykularny. Osoby te mają ściśle określone obowiązki. Głos decydujący należy do biskupów diecezjalnych, biskupów koadiutorów i pomocniczych oraz innych biskupów tytularnych, którzy na danym terytorium wykonują szczególne zadanie zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu, oraz innych biskupów tytularnych, w tym emerytów mieszkających na danym terytorium²⁹. Na synod partykularny wzywa się także: „1 wikariuszy generalnych i wikariuszy biskupich wszystkich Kościołów partykularnych terytorium; 2 wyższych przełożonych instytutów zakonnych oraz stowarzyszeń życia apostołskiego, w liczbie – tak w odniesieniu do mężczyzn, jak i kobiet – do ustalenia przez Konferencję Episkopatu lub biskupów prowincji, wybranych przez wszystkich wyższych przełożonych instytutów i stowarzyszeń, mających swoją siedzibę na terytorium; 3 rektorów uniwersytetów kościelnych i katolickich oraz dziekanów wydziałów teologii i prawa kanonicznego, mających siedzibę na danym

²⁷ KPK, kan. 212 § 3.

²⁸ KPK, kan. 218.

²⁹ KPK, kan. 443 § 1–2.

terytorium; 4 niektórych rektorów wyższych seminariów duchownych w liczbie wskazanej w n. 2, wybranych przez rektorów seminariów, położonych na tym terytorium”³⁰. Głos doradczy mają także prezbiterzy oraz inni wierni, kapituły katedralne oraz Rada kapłańska i Rada duszpasterska każdego Kościoła partykularnego, tak by każda z nich wybrała spośród swoich członków i wysłała po dwóch przedstawicieli.

Obowiązki duchownych związane ze stanowieniem prawa wynikają też z kan. 444 KPK, zgodnie z którym wzywani na synody partykularne mają obowiązek wziąć w nich udział. Mogą nie uczestniczyć w synodzie jedynie wtedy, gdy podadzą przewodniczącemu synodu uzasadnioną przyczynę niemożności uczestniczenia w nim. Ciekawe rozwiązanie przyjęte zostało w kan. 444 § 2, zgodnie z którym „Ci, którzy są wezwani na synody partykularne i mają na nich głos decydujący, w razie zaistnienia słusznej przeszkody, mogą wysłać pełnomocnika. Posiada on głos tylko doradczy”³¹.

Kolejne obowiązki wynikają z kan. 463 KPK. Dotyczą uczestnictwa w pracach synodu diecezjalnego. Obowiązek uczestnictwa wymagany jest od biskupa koadiutora oraz biskupów pomocniczych, wikariuszy generalnych i wikariuszy biskupich, wikariuszy sądowych, kanoników kościoła katedralnego, członków Rady kapłańskiej, wiernych świeckich, a także członków instytutów życia konsekrowanego, wybranych przez Radę duszpasterską w sposób i w liczbie do określenia przez biskupa diecezjalnego, albo – tam gdzie nie ma tej Rady – w sposób oznaczony przez biskupa diecezjalnego, rektor wyższego seminarium diecezjalnego, dziekani, przynajmniej jeden prezbiter z każdego dekanatu, wybrany przez wszystkich pełniących tam duszpasterstwo oraz niektórzy przełożeni instytutów zakonnych i stowarzyszeń życia apostołskiego, które posiadają dom w diecezji, wybrani w liczbie w sposób określony przez biskupa diecezjalnego³².

Należy przypomnieć, że w trakcie synodu diecezjalnego jedynym ustawodawcą jest biskup diecezjalny. Pozostali uczestnicy mają jedynie głos doradczy. Biskup diecezjalny sam podpisuje deklaracje i dekryty synodalne, które mogą być promulgowane jedynie jego autorytetem³³. Wierni świeccy stanowią pomoc w wypełnianiu zadań na synodach diecezjalnych, które są zebraniem wybranych kapłanów i wiernych świeckich Kościoła partykularnego. Wyrażając swoje opinie – dzięki doświadczeniu życiowemu – pomagają w tworzeniu dekretów, deklaracji i innych aktów normatywnych. Wszyscy członkowie synodu pełnią funkcję doradczą w sprawach, w których przez swój sposób bycia, doświadczenie i zaangażowanie są kompetentni. Winni oni przestrzegać zasad: kompetencji, pomocniczości, legalności i dobra wspólnego³⁴.

Pozycja osoby w procesie prawotwórczym może wynikać również z możliwości jej udziału w synodzie metropolitalnym, który uregulowany został przez ustawodawcę kościelnego w kan. 443–445. Na synod metropolitalny powinny zostać

³⁰ KPK, kan. 443 § 3.

³¹ KPK, kan. 444 § 2.

³² KPK, kan. 463 § 1.

³³ KPK, kan. 466.

³⁴ M. Sitarz, *Kompetencje organów kolegialnych w Kościele partykularnym*, Lublin 2008, s. 34–56.

wezwane określone osoby, których katalog ustawodawca kościelny podał w kan. 443 § 1, zgodnie z którym na „synod partykularny należy wezwać i mają na nim głos decydujący: 1° biskupi diecezjalni; 2° biskupi koadiutorzy i pomocniczy; 3° inni biskupi tytularni, którzy na danym terytorium wykonują szczególne zadanie, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu”.

Warta podkreślenia jest zasada obligatoryjności udziału, obowiązująca osoby wezwane na synod. Tylko wysoce uzasadniony powód daje możliwość wysłania na obrady synodalne pełnomocnika, ale dotyczy to jedynie uczestnika posiadającego prawo głosu decydującego. W takiej sytuacji osoba pełniąca tę rolę ma głos tylko doradczy³⁵.

Ks. prof. Wojciech Góralski wyróżnia cztery kategorie uczestników synodu plenarnego: 1) tych, których należy wezwać i którzy cieszą się głosem decydującym; 2) tych, których można wezwać z prawem głosu decydującego; 3) tych, których należy wezwać, lecz tylko z głosem doradczym; 4) tych, których można wezwać, też jedynie z głosem doradczym. Z głosem decydującym mamy do czynienia w przypadku następujących jego uczestników: biskupów diecezjalnych, biskupów koadiutorów, biskupów pomocniczych oraz innych biskupów tytularnych, którzy na danym terytorium wykonują szczególne zadanie, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu³⁶. Wymienieni duchowni są też członkami Konferencji Episkopatu. Prawo głosu decydującego mają podczas synodu inni biskupi tytularni, także emerytowani, którzy mieszkają w obrębie danego regionu. Ważne jest to, że wymienione regulacje dotyczące możliwości ingerencji w procesy prawotwórcze w Kościele obowiązują. Problem jest jednak ze znajomością tych zasad i instytucji³⁷.

Możliwość wpływu wiernych na proces prawotwórczy w prawie kanonicznym występuje też na poziomie Synodu Biskupów. Synod Biskupów zbiera się na zgromadzeniach zwyczajnych, sesjach specjalnych oraz sesjach nadzwyczajnych. Ostatni Synod Biskupów, który obradował jako Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne, rozpoczął się 3 października 2018 r., a zakończył 28 października tego roku. Jego tematem byli ludzie młodzi, wiara i rozeznawanie powołania. Kolejny rozpoczął się w dniach 9–10 października 2021 r. w Rzymie, a następnie 17 października w każdym Kościele partykularnym. Kluczowym etapem będzie celebrowanie XVI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów w październiku 2023 r.

Oprócz Synodu Biskupów pracującego w formie Zwyczajnych Zgromadzeń wskazać należy także na synody odbywające się w postaci sesji specjalnych. Ostatnia Sesja Specjalna (X) odbywała się 6–27 października 2019 r. Ostatnia Sesja Nadzwyczajna (III) dotyczyła wyzwań duszpasterskich związanych z rodziną w kontekście ewangelizacji i miała miejsce w dniach 5–19 października 2014 r. Ciekawostką jest fakt, że Synod Biskupów ma swoją stronę internetową, gdzie można śledzić przebieg jego prac. Dostępna jest ona pod adresem: www.synod.va.

³⁵ KPK, kan. 444.

³⁶ W. Góralski, *Instytucja synodu w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 1988, nr 3–4, s. 37; KPK, kan. 439.

³⁷ Por. W. Góralski, *Instytucja synodu...*, s. 37–39.

Pozycja osoby w działaniach prawotwórczych może wynikać również z jej udziału w różnego rodzaju radach (parafialnej, diecezjalnej, papieskiej). Rada parafialna jest głosem doradczym i funkcjonuje na zasadach określonych przez biskupa diecezjalnego³⁸. Z perspektywy członka rady istotne jest docieranie do innych osób, nawet tych niezwiązanych z Kościołem, oraz czynny udział w rozmowach i debatach na tematy materialno-gospodarcze parafii³⁹.

Radą diecezjalną jest rada do spraw ekonomicznych. Na mocy kan. 492 w każdej diecezji należy „ustanowić radę do spraw ekonomicznych, na czele której stoi biskup diecezjalny lub jego delegat, składającą się z przynajmniej trzech wiernych mianowanych przez biskupa, biegłych w sprawach ekonomicznych, znających dobrze prawo świeckie i odznaczających się prawością”⁴⁰. Rada ekonomiczna ma w swojej kompetencji przygotowywanie corocznie preliminarza przychodów i wydatków przewidzianych w związku z zarządzaniem diecezją w roku następnym, jak również zatwierdza bilans przychodów i rozchodów za rok ubiegły, który przedstawia jej ekonom w formie rozliczenia⁴¹.

Wierni mogą wpływać na prawodawstwo Kościoła także poprzez udział w radach papieskich. Mają one mocno specjalistyczny zakres zadań i spraw, którymi się zajmują. W każdej wspólnocie ludzkiej istnieje prawo w zależności od przyjętego systemu wartości, systemu politycznego czy też filozoficznego, a prawo to obowiązuje rządzących i rządzonych. Niektórzy nie lubią prawa, uważając, że ogranicza ono ich wolność. Ale jeśli ich uprawnienia zostaną naruszone, wtedy zaczynają odwoływać się mimo wszystko do prawa. „Ludzie chcą sprawiedliwości, którą prawo przez nich stanowione winno zagwarantować. [...] Powyższe założenia dotyczą także ustawodawcy kościelnego, prawa kościelnego i jego adresata w Kościele. Istotnym wyróżnikiem jest fakt, że prawo kościelne jest zbudowane na gruncie Ewangelii i działa w rzeczywistości bosko-ludzkiej, jaką jest Kościół”⁴².

Wiele zakresów udziału wiernych w procesach prawotwórczych wynikało też z możliwości ich udziału w radach i komisjach papieskich, które w największej liczbie działały do września 2016 r.⁴³, a ostatecznie do 4 czerwca 2022 r.: Papieska Rada do spraw Popierania Jedności Chrześcijan, Papieska Rada Iustitia et Pax, Papieska Rada do spraw Opieki Pastoralnej nad Migrantami i Podróżnymi, Papieska Rada do spraw Opieki Pastoralnej nad Służbą Zdrowia, Papieska Rada do spraw Interpretacji Tekstów Prawnych, Papieska Rada do spraw Dialogu Międzyreligijnego, Papieska Rada do spraw Kultury, Papieska Rada do spraw Komunikacji Społecznej, Komisja do spraw Kontaktów Religijnych z Judaizmem, Komisja do spraw Kontaktów Religijnych z Islamem, Papieska Komisja do spraw

³⁸ KPK, kan. 536 § 2.

³⁹ <<http://parafiawilkszyn.pl/parafia/45-2/statut-rady-parafialnej/>>, dostęp: 12.12.2018.

⁴⁰ KPK, kan. 492.

⁴¹ KPK, kan. 493.

⁴² A. Kaczor, *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „Kościół i Prawo” 2013, nr 2, s. 133.

⁴³ *Kiedy to dwie rady (Papieska Rada ds. Świeckich i Papieska Rada ds. Rodziny) weszły w skład nowej Kongregacji do spraw Świeckich, Rodziny i Życia*, <<https://deon.pl/kosciol/komentarzel/nowa-kongregacja-do-spraw-swieckich,403067>>, dostęp: 30.11.2022.

Zachowania Artystycznego i Historycznego Dziedzictwa Kościoła⁴⁴. 19 marca 2022 r. została ogłoszona Konstytucja Papieża Franciszka *Praedicate Evangelium* reformująca Kurie Rzymską⁴⁵. Na mocy tej konstytucji połączono niektóre papieskie rady i kongregacje, przekształcając je w dykasteria. Powołano wtedy następujące dykasteria: Dykasteria do spraw Ewangelizacji, Dykasteria Nauki Wiary, Dykasteria do spraw Posługi Miłosierdzia, Dykasteria do spraw Kościołów Wschodnich, Dykasteria do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Dykasteria Spraw Kanonizacyjnych, Dykasteria do spraw Biskupów, Dykasteria do spraw Duchowieństwa, Dykasteria do spraw Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Dykasteria do spraw Świeckich, Rodziny i Życia, Dykasteria do spraw Popierania Jedności Chrześcijan, Dykasteria do spraw Dialogu Międzyreligijnego, Dykasteria Kultury i Edukacji, Dykasteria do spraw Służby Integralnemu Rozwojowi Człowieka, Dykasteria do spraw Tekstów Prawnych, Dykasteria do spraw Komunikacji. W nowych dykasteriach wierni nadal mają wpływ na tworzenie prawa, a w niewielkim stopniu także inne osoby, nienależące do Kościoła katolickiego.

Wiadomo, że rady i inne instytucje papieskie mają największe możliwości wpływania na kształt prawodawstwa, a rady diecezjalne mają szersze możliwości wpływu na stanowienie prawa niż rady parafialne. Unaocznia to zasadę hierarchiczności Kościoła. Jednak największą możliwość udziału w stanowieniu prawa mają wierni poprzez utrwalanie zwyczajów mądrych, służących tak dobru Kościoła, jak i dobru poszczególnych osób. Kryteria uznawania i dopuszczalności prawa zwyczajowego określone zostały przez prawodawcę powszechnego w kan. 23–28 KPK⁴⁶.

6. Promulgacja aktu normatywnego prawa kanonicznego

Promulgacja aktu normatywnego jest etapem warunkującym jego wejście w życie. Jest to proces polegający na wydaniu aktu, który jest prawidłowo skonstruowany. Najważniejszym etapem jest podanie go do publicznej wiadomości w ściśle określony sposób. Umożliwia to adresatom norm zapoznanie się z ich treścią. A ci, którzy uczestniczyli w procesie prawotwórczym, mogą przekonać się, czy i w jakim stopniu ich postulaty zostały uwzględnione.

Zgodnie z kan. 8 KPK oraz opracowaniem ks. Mirosława Sitarza, „aby powstały akt normatywny mógł stać się częścią obowiązującego prawa, powinien spełniać następujące wymogi: 1) być wydany przez kompetentny organ władzy, który w toku jego ustanowienia postępował zgodnie z przewidzianymi w prawie procedurami; 2) być prawidłowo skonstruowany; 3) zostać podany do wiadomości

⁴⁴ <<https://szlakami.pl/rady-papieskie/>>, dostęp: 11.12.2019.

⁴⁵ Treść Konstytucji dostępna jest na oficjalnej stronie internetowej: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html>, dostęp: 21.11.2022.

⁴⁶ *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, Poznań 2003, s. 78–85.

publicznej w określony prawnie sposób⁴⁷. Promulgacja jest więc istotną i niezbędną czynnością wymaganą do wejścia w życie aktu normatywnego. Do kanonów dotyczących promulgacji zaliczyć należy kan. 16 – dotyczący zasad promulgacji interpretacji autentycznej w formie ustawy; kan. 31 – dotyczący promulgacji ogólnego dekretu wykonawczego (odsyłający do kan. 8); kan. 94 dotyczący promulgacji statutów; kan. 445 – dotyczący promulgacji dekretów Konferencji Episkopatu; kan. 446 – dotyczący promulgacji uchwał synodu partykularnego; kan. 466 o promulgacji deklaracji i dekretów synodu diecezjalnego.

Wnioski

W poszczególnych punktach artykułu wyjaśniono najpierw, czym jest każdy proces prawotwórczy, następnie zadania prawodawcy i możliwości osoby w każdym procesie prawotwórczym. W zasadniczej części artykułu przedstawiono pojęcie procesu prawotwórczego w prawie kanonicznym, wskazano organy kompetentne w zakresie stanowienia prawa powszechnego i partykularnego. Są nimi w przypadku prawa powszechnego: 1. Biskup Rzymu, 2. Sobór w łączności z Biskupem Rzymu, 3. Synod Biskupów, gdy uchwały zostaną zatwierdzone przez Papieża; w przypadku prawa partykularnego: 1. Biskup diecezjalny, 2. Synod partykularny, 3. Konferencja Episkopatu; 4. Wierni, zwłaszcza w zakresie tworzenia prawa zwyczajowego.

Omówiono pozycję prawodawcy oraz innych podmiotów uczestniczących lub mających możliwości uczestniczenia w tym procesie. Ustalono, że proces prawotwórczy w obrębie prawa kanonicznego jest bardzo sformalizowany, co zapewnia jego czytelność i przejrzystość. Najważniejszą nowością jest wskazanie roli osób uczestniczących w procesie stanowienia prawa kanonicznego oraz ich zadania w jego przebiegu.

Z przeprowadzonych badań wynika, że udział osoby w tym procesie jest bardzo istotny. Nie tylko z punktu sprawowanej władzy ustawodawczej i co za tym idzie konieczności inicjowania poszczególnych procesów, ale także z punktu widzenia osoby należącej do Kościoła (świeckiej czy duchownej) jako podmiotu mogącego inicjować ten proces, doradzać, a także wskazywać pożądane kierunki zmian w zakresie prawa kanonicznego.

Jak widać, instytucji umożliwiających udział osobie w tworzeniu prawa, nawet tych nienazwanych, jest bardzo dużo. Wiele zależy od chęci i zaangażowania konkretnej osoby i jej troski o wspólnotę. Trzeba dodać, że poza wskazanymi powyżej instytucjami istnieją inne „narzędzia” umożliwiające wpływ na treść konkretnych dekretów i innych aktów. Należą do nich m.in.: oddziaływanie na prawodawcę poprzez artykuły zamieszczane w czasopiśmie i w prasie katolickiej, organizowanie konferencji naukowych na ważne tematy, organizowanie spotkań, zajęć zainteresowanych osób z decydentami etc. Z powyższego jasno

⁴⁷ M. Sitarz, *Wymogi stanowienia prawa w Kościele partykularnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 26(2013), s. 85–93.

wynika, że osoby biorące aktywny udział w życiu Kościoła mają wpływ i możliwość przekazania informacji o dążeniach wspólnoty oraz ich oczekiwaniach osobom mającym kompetencje w zakresie prawotwórstwa w Kościele.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane:

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski*, Poznań 2022.
- Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, 15.09.1917, Rzym 1917, AAS 9 (1917) II.
- Praedicate Evangelium*, Konstytucja Apostolska o Kurii Rzymskiej i jej Służbie Kościołowi w Świecie, 19 marca 2022 r., <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-constitutio-ap-praedicate-evangelium.html>, dostęp: 21.11.2022.
- Sacra Congregatio pro Episcopis, Directorium de pastorali ministerio Ecclesiae imago*, 22.02.1973, Typis Polyglottis Vaticanis 1973. Tekst polski: Kongregacja Biskupów, *Dyrektorium Ecclesiae imago na temat pasterskiej postugi biskupów*, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawnoliturgiczne)*, oprac. E. Sztafrowski, t. VI, z. 1, Warszawa 1975, s. 15–352.

Literatura:

- Gerosa L., *Prawo Kościoła*, przeł. I. Pękalski, Poznań 1999.
- Ghirlanda G., *Wprowadzenie do prawa kościelnego*, przeł. S. Kobiałka, Kraków 1996.
- Góralski W., *Instytucja synodu w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II*, „Prawo Kanoniczne” 1988, nr 3–4, s. 35–44.
- Kaczor A., *Papieska Rada Tekstów Prawnych i interpretacje autentyczne*, „Kościół i Prawo” 2013, nr 2, s. 125–137.
- Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, pod red. P. Majera, Kraków 2011.
- Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 1, Poznań 2003.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. M. Haczkowskiej, Warszawa 2014.
- Kroczek P., *Modele stanowienia prawa w Kościele i ich konsekwencje dla wykładni prawa*, w: *Servabo legem tuam in toto cordemeo. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Józefowi Krzywdzie CM, dyrektorowi Instytutu Prawa Kanonicznego UPJPII z okazji 70. rocznicy urodzin*, pod red. A. Zakręty, A. Sosnowskiego, Kraków 2013, s. 291–316.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 1, Olsztyn 1985.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2, Olsztyn 1986.
- Przybysławska J., *Władza biskupa diecezjalnego w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, „Kościół i Prawo” 2017, nr 2, s. 83–91.
- Sitarz M., *Kompetencje organów kolegialnych w Kościele partykularnym*, Lublin 2008.
- Sitarz M., *Wymogi stanowienia prawa w Kościele partykularnym. Zarys problematyki*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 26(2013), s. 85–93.
- Sztafrowski E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 1, Warszawa 1985.
- Wronkowska S., *Polski proces prawotwórczy – między autonomią a polityką*, „Ius et Lex” 2005, nr 3, s. 196–211.
- Żurowski M., *Prawo nowego przymierza*, Poznań 1989.

Źródła internetowe:

- <<http://www.parafia-lysagora.cba.pl/index.php/synod/327-synod-diecezjalny-cel-i-przygotowanie-wedlug-instrukcji-de-synodis-dioecesis-agendis>>, dostęp: 01.01.2020.
- <<http://parafiawilkszyn.pl/parafia/45-2/statut-rady-parafialnej/>>, dostęp: 12.12.2018.
- <<https://szlakami.pl/rady-papieskie/>>, dostęp: 11.12.2019.

THE LAW-MAKING PROCESS IN CANON LAW

SUMMARY

The main content of the article is contained in six points: The first point explains what the law-making process is. The second presents the tasks of the legislator and capabilities of a person in the law-making process. The third section presents the principles of the law-making process in canon law. The fourth point of the article is devoted to the authorities competent to enact common and particular law. The fifth point defines the position of persons participating or having the opportunity to participate in this process. The last point was devoted to the promulgation of a normative act of canon law. The position of the legislator and other entities participating or having the opportunity to participate in this process is discussed. It was established that the law-making process within canon law it is very formalized, which ensures its legibility and transparency. The most important novelty is the indication of the role of persons participating in the canon law-making process and their tasks in its course. They can initiate this process, advise or indicate the desired directions of changes in the field of canon law. People who actively participate in the life of the Church sometimes have the opportunity to co-decide in the law-making process, and always the opportunity to provide information about the aspirations of the Church and expectations of the community to people competent in the field of law-making in the Church.

KEYWORDS: canon law, law-making, person's participation, canon, synod

RECENZJE / REVIEWS**Ks. WOJCIECH GUZEWICZ**

**„ŚWIĘCI NIE PRZEMIJAJĄ. ŚWIĘCI WOŁAJĄ
O ŚWIĘTOŚĆ”.
GRZEGORZ POLAK, *PROBOSZCZ Z SUWAŁK.*
DROGA DO ŚWIĘTOŚCI
KS. KAZIMIERZA HAMERSZMITA,
WYDAWNICTWO DIECEZJALNE ADALBERTINUM,
ELK 2022, SS. 123**

Istnieje znaczna liczba opracowań naukowych i popularnonaukowych na temat Sługi Bożego – ks. Kazimierza Hamerszmita. W opracowaniu biografii tego świątobliwego kapłana (choć nadal nie powstała pełna monografia naukowa) duże zasługi ma ks. Dariusz Maciej Brozio¹. Na bazie obronionego w 2007 r. doktoratu pt. *Model życia chrześcijańskiego w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmita (zm. 1996)* – (Lublin, KUL, promotor: ks. prof. dr hab. Jerzy Misiurek; recenzenci: prof. dr hab. Paweł Ogórek OCD, ks. dr hab. Jarosław Popławski, prof. KUL) opublikował on na temat ks. Hamerszmita jedną monografię² oraz szereg artykułów naukowych³. Wśród prac magisterskich na uwagę zasługuje praca p. Iwony Smokowskiej na temat działalności duszpasterskiej ks. Kazimierza Hamerszmita, napisana

Ks. WOJCIECH GUZEWICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6759-0856>, e-mail: wojciech.guzewicz@uwm.edu.pl

¹ Zob. W. Guzewicz, *Talent i trud. Potencjał naukowy duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017*, Olsztyn 2021, s. 24–26; tenże, *Stan, potrzeby i perspektywy badań nad dziejami diecezji elckiej*, cz. 2: *Lud Boży i Aktywność Kościoła*, „Civitas et Lex” 8(2021), nr 4(32), s. 71–81.

² D. Brozio, *Model życia chrześcijańskiego w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmita (zm. 1996)*, KUL, Lublin 2007 [rozprawa doktorska].

³ Tenże, *Kult Najświętszego Serca Jezusa w świetle kazań ks. Kazimierza Hamerszmita*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 311–320; tenże, *Nabożeństwo do Najświętszej Maryi Panny i świętych w kazaniach ks. Kazimierza Hamerszmita*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 321–337; tenże, *Apostolstwo – jedną z form realizacji życia chrześcijańskiego w Kościele w nauczaniu ks. Kazimierza Hamerszmita*, „Studia Elckie” 10(2008), s. 403–415; tenże, *Poznanie siebie wstępem do rozwoju życia duchowego w świetle kazań i katechez ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmita († 1996)*, w: *Veni Sancte Spiritus. Księga pamiątkowa poświęcona Księdzu Biskupowi Jerzemu Mazurowi*, pod red. W. Guzewicza, S. Strękowski, Elk 2013, s. 53–72; tenże, *Istota i znaczenie modlitwy w świetle nauczania ks. Kazimierza Aleksandra Hamerszmita*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 247–267.

na seminarium naukowym u ks. Stanisława Strękowskiego na UKSW w 2000 r.⁴ Szczegółowy życiorys ks. Kazimierza Hamerszmity, oparty na źródłach archiwalnych i drukowanych, opracował i wydał w 2001 r. – ks. Witold Jemielity⁵. Temat ks. Kazimierza Hamerszmity podejmował także w swojej twórczości ks. Wojciech Guzewicz. W artykule pt. *Codziennie życie w niemieckim obozie koncentracyjnym KL Dachau w świetle wspomnień ks. Kazimierza Hamerszmity (nr obozowy 22575)* dał zwartą odpowiedź na pytanie: Jak wyglądało życie ks. Hamerszmity i jego współtowarzyszy w niemieckim obozie koncentracyjnym w Dachau? Charakter publicystyczny, ale także i źródłowy mają publikowane przez ks. Marcina Maczana w miesięczniku diecezji ełckiej „Martyria” świadectwa ludzi, którzy znali ks. Hamerszmity i którzy doświadczyli jego wiary i dobroci, zakorzenionej w miłości i dobroci Boga⁶.

W 2022 r. ukazała się pozycja popularnonaukowa autorstwa p. Grzegorza Polaka pt. *Proboszcz z Suwałk. Droga do świętości ks. Kazimierza Hamerszmity*⁷. Składa się ona z dziesięciu rozdziałów, słowa wstępnego bpa Jerzego Mazura, wstępu autora, kalendarium życia i posługi ks. Hamerszmity oraz aneksu zdjęciowego. Choć G. Polak przypisał sobie autorstwo tej publikacji, nie do końca jest to zgodne z rzeczywistością. Znaleźć tu można np. rozdział zawierający świadectwa wielu autorów – zarówno świeckich, jak i duchownych. Zatem książka ta powinna być raczej podpisana „pod redakcją G. Polaka”, a nie jego autorstwa. Dwa z rozdziałów zawierają wywiady, najpierw z postulatorem procesu beatyfikacyjnego na szczeblu diecezjalnym – ks. dr. Dariuszem Brozio (rozdział I), a następnie z ks. dr. Marcinem Maczanem – kanclerzem kurii w Ełku i delegatem biskupa w procesie beatyfikacyjnym (rozdział X). Rozdziały II–IX traktują o życiu i działalności ks. Hamerszmity, przy czym najobszerniejsze są te, które odnoszą się do jego pobytu w obozach koncentracyjnych, w tym w Dachau. Autor miał tu ułatwione zadanie, ponieważ czasy te opisał sam ks. Kazimierz Hamerszmit we wspomnieniach. Do tej pory ukazało się kilka wersji tych reminiscencji. Jedna z pierwszych, sporządzona na maszynie, została umieszczona w Archiwum Księżych Polskich byłych Więźniów Obozów Koncentracyjnych w Kaliszu jeszcze w latach 80. XX w. Kolejne znajdują się w Archiwum Diecezji Ełckiej oraz Archiwum Diecezji Łomżyńskiej (spisane również na maszynie). Po raz pierwszy opublikowano je drukiem w książce pt. *Na kapłańskiej drodze II. Ks. Kazimierz Hamerszmit. Numer obozowy w Dachau 22575. Wspomnienia*, opracowanej przez ks. Edwarda Anuszkiewicza i wydanej nakładem Kurii Biskupiej Diecezji Ełckiej w 2002 r. Ostatnia publikacja wspomnień miała miejsce w 2018 r. (*Kapłan miłosierdzia, dobroci i zaufania. Ks. Kazimierz Hamerszmit*, opr. M. Maczan, Ełk 2018, ss. 84). Było to związane z rozpoczęciem oficjalnego diecezjalnego

⁴ I. Smykowska, *Działalność duszpasterska księdza Kazimierza Hamerszmity w latach 1939–1996*, Warszawa 2000 [mps BUKSW].

⁵ W. Jemielity, *Ksiądz Kazimierz Hamerszmit*, „Ełckie Studia Teologiczne” 2(2001), s. 67–82.

⁶ Zob. np. *Świadek Bożej dobroci ks. Kazimierz Hamaerszmit*, opr. M. Maczan, „Martyria” 2022, nr 6, s. 27.

⁷ G. Polak, *Proboszcz z Suwałk. Droga do świętości ks. Kazimierza Hamerszmity*, Ełk 2022, ss. 123.

etapu procesu beatyfikacyjnego Sługi Bożego ks. Kazimierza Hamerszmity (5 lutego 2017). Wspomniane powyżej wersje różnią się od siebie nie tylko formą redakcyjną, ale także stylistycznie, a nawet niekiedy i treściowo⁸.

Chyba najbardziej twórcze i najwięcej wnoszące do sprawy ks. Kazimierza Hamerszmity są wspomnienia świadków jego życia i działalności (rozdział X, s. 68–102). Zajmują one znaczną część książki (1/3 – 1/4). Dowiadujemy się z nich, jakiego formatu człowiekiem był ks. Hamerszmit. Oto kilka takich przykładów:

„Kiedyś ks. Hamerszmit zwierzył mi się: »Chyba poproszę księdza biskupa, żeby mnie przeniósł z Suwałk na jakąś mniejszą parafię, gdyż ludzi przybywa, a ja nie mam możliwości ich ogarnąć«. Zapytałem sam siebie: Kto dzisiaj jeszcze tak myśli? Księża, otrzymując większą parafię, wiedzą, że będzie lepiej. A on nie chciał nikogo pominąć i wszystkich ogarnąć. To ogromna odpowiedzialność” (ze wspomnień ks. Feliksa Folejewskiego).

„W obozie koncentracyjnym ks. Hamerszmit modlił się takimi słowami do Matki Bożej: »Niepokalana Matko! Jeżeli kiedykolwiek w życiu miałbym nie dotrzymać przysięgi czystości kapłańskiej – spraw, bym żywy z obozu nie wyszedł«” (ze wspomnień ks. Mariana Szostaka).

„Nigdy nie narzekał. Gdy zapytałam: dlaczego jest zawsze taki pogodny i nigdy nie narzeka, odpowiedział: »Bo nigdy nie będzie nic gorszego niż obóz«” (ze wspomnień Bożeny Szyrkowskiej).

Generalnie książkę pt. *Proboszcz z Suwałk. Droga do świętości ks. Kazimierza Hamerszmity* należy ocenić pozytywnie. Przybliżyła ona dość dobrze postać ks. Kazimierza Hamerszmity w formie popularnonaukowej. Mankamentem jej jest natomiast mała czcionka, co znacznie utrudnia czytanie zwłaszcza przez czytelników starszych. Zawiera także wiele błędów rzeczowych, np. na s. 30 Autor nazywa błędnie diecezję, która miała swoją siedzibę w Sejnach (jest: diecezja sejneńska, a powinno być: diecezja sejneńska czyli augustowska)⁹, oraz redakcyjnych (np. zdania wtrącone pisane są kursywą, a dodatkowo wstawiany jest cudzysłów). Jednak są to błędy, które można i należy skorygować przy następnych jej wydaniach. Mam nadzieję, że książka nie tylko pomoże Czytelnikom lepiej poznać postać Sługi Bożego ks. Kazimierza Hamerszmity, ale także zaszczepi i umocni pragnienie bycia świętym, bo święci żyją wśród nas. Jak mówił św. Jan Paweł II: „Święci nie przemijają. Święci wołają o świętość”.

⁸ W. Guzewicz, *Codziennie życie w niemieckim obozie koncentracyjnym KL Dachau w świetle wspomnień ks. Kazimierza Hamerszmity (nr obozowy 22575)*, w: *Ex Vita vivit! 30. rocznica diecezji ełckiej (1992–2022)*, pod red. M. Sieńkowskiego, R. Sawickiego, Ełk 2022, s. 379.

⁹ Szerzej na ten temat: W. Guzewicz, *Bogu i Ludziom*, t. II, Ełk 2022, s. 7–20.

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugich w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „*ghostwritingu*” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.